

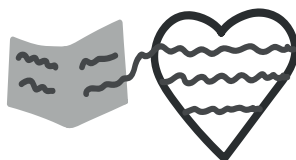
Zuzana Kováčová Švecová a Lýdia Simanová

Čítanie a čitateľ'stvo slovenských detí

umb
UNIVERZITA
MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

Metodika na podporu čitateľstva žiakov v mladšom školskom veku

Čítanie a čitateľstvo slovenských detí

Metodika na podporu čitateľstva žiakov
v mladšom školskom veku

Metodický materiál vznikol v rámci projektu VEGA 1/0455/18 s názvom Výskum a rozvoj čitateľstva žiakov mladšieho školského veku, ktorého zodpovednou riešiteľkou je doc. PaedDr. Simoneta Babiaková, PhD., Banská Bystrica 2020

Názov: Čítanie a čitateľstvo slovenských detí
Metodika na podporu čitateľstva žiakov v mladšom školskom veku

Autori: Mgr. Zuzana Kováčová Švecová, PhD.
Mgr. Lýdia Simanová, PhD.

Recenzia: PaedDr. Brigita Lehoťanová, PhD.

doc. PaedDr. Simoneta Babiaková, PhD.

Jazyková korektúra: Mgr. Radka Cachovanová, PhD
Grafika a návrh obálky: Mgr. Radka Cachovanová, PhD.

Vydalo: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
ISBN 978-80-557-1706-7 (viazaný dokument)
ISBN 978-80-557-1715-9 (online dokument)

OBSAH

ÚVOD	5
PODSTATA TÉMY A VZŤAHU V RADOSTNOM ČÍTANÍ	7
Filozofické východiská programu	7
Nové obzory a zmeny v myslení človeka	8
Výzvy pre súčasnú spoločnosť	9
Rodina a dieťa v meniacej sa spoločnosti	9
Text ako sieť	10
Literatúra pre deti	12
Aká má byť detská kniha?	14
3x2 alebo šesť stánkov literatúry pre deti	16
Univerzálne témy v literatúre pre deti	17
Unikátne a špecifické témy v literatúre pre deti	19
Fantastika/fantazijný svet, fikcia ako témy v literatúre pre deti	21
Realita/reálny svet, náučná a vecná literatúra v literatúre pre deti.....	23
Dobrodružná literatúra, literatúra s chlapčenským hrdinom	24
Próza s dievčenskou hrdinkou	26
K duši dieťaťa – čitateľa cez dušu čitateľa – dospelého	28
ČITATEĽSTVO A SÚČASNÁ SPOLOČNOSŤ	29
Globálna, národná a osobnostná kríza čitateľstva	29
Prečo je čitateľstvo dôležitou súčasťou nášho bytia? (antropologicko-psychologický aspekt)	30
Čo je čitateľstvo?	31
Čitateľská gramotnosť a čitateľstvo vo vzájomnej podmienenosti	32
Čo je čitateľský záujem a jeho intenzita, tri stupne čitateľského záujmu?.....	33
Vyššie stupne čitateľského záujmu	34
Aký je súčasný čitateľ?	37
Čo je kultúra čítania a čitateľská kultúra?	38
VÝCHODISKÁ ČITATEĽSKÉHO PROGRAMU „ČÍTAME DEŤOM, ČÍTAME S DEŤMI“	40
Princípy programu „Čítame s deťmi, čítame deťom“	43
Koncept spolupráce a sociálnej tímovosti školskej inštitúcie s externými subjektami	45
Špecifiká pôsobenia participujúcich subjektov v programe	44
Ako oživiť školské knižnice v 21. storočí?	46
PROGRAM ČÍTAME DEŤOM, ČÍTAME S DEŤMI	49
METODICKÁ ANALÝZA LITERÁRNYCH TEXTOV PROGRAMU	50
METODICKÝ LIST 1 <i>KNIŽNÝ TRH</i>	56
METODICKÝ LIST 2 (Unikátnosť a jedinečnosť v detskej literatúre) <i>Roman Brat - Môj anjel sa vie biť</i>	60
METODICKÝ LIST 3 (Unikátnosť a jedinečnosť v detskej literatúre) <i>Katarína Kerekesová, Katarína Moláková, Alexandra Salmela - Mimi a Líza</i>	62
METODICKÝ LIST 4 (Realita/reálny svet, náučná a vecná detská literatúra) <i>Peter Wohlleben: Počuješ rozprávať stromy?</i>	64

METODICKÝ LIST 5 (Fantastika/fantazijný svet, fikcia v detskej literatúre)	
<i>Pero LeKvet - Chlapec s očami ako hviezdy</i>	66
METODICKÝ LIST 6 (Próza s dievčenskou hrdinkou v detskej literatúre)	
<i>Marka Staviarska – Marínka Somarinka: Ako nakrútiš film aj keď nie si</i>	68
METODICKÝ LIST 7 (Dobrodružná literatúra, detská literatúra s chlapčenským hrdinom)	
<i>Dav Pilkey: Kapitán Bombardák</i>	70
METODICKÝ LIST 8 (Unikátne a špecifické témy v detskej literatúre)	
<i>Branislav Jobus: Zberný dvor</i>	72
METODICKÝ LIST 9 (Unikátne a špecifické témy v detskej literatúre)	
<i>Peter Stamm – Jutta Bauer: Prečo bývame za mestom</i>	74
METODICKÝ LIST 10	
<i>KNIŽNÝ HAPPENING - Mária Ďuričková- Gulko Bombulko</i>	77
METODICKÝ LIST 11 <i>Spravodajská pletenka alebo Knižná pavučina (Knihopavučina)</i>	80
METODICKÝ LIST 12 <i>Knihotéka dospeláka v škole alebo Knihožitie</i> <i>(Čitateľský život dospelých vzorov)</i>	81
METODICKÝ LIST 13 <i>Tučný regál alebo Knihohity (Reklamná polička v knižnici)</i>	81
METODICKÝ LIST 14 <i>Maľovaná šupa (výtvarné miniatúrne diela inšpirované knihami)</i>	82
METODICKÝ LIST 15 <i>Spisovateľova stena slávy alebo Billboard spisovateľovej slávy</i>	82
K reflexii programu „Čítame s deťmi, čítame deťom“	83
Záver	85
Prehľad čitateľských programov.....	86
Literatúra.....	88
Pracovný list k metodickému listu č.5.....	93

ÚVOD

Publikácia Metodika na podporu čitateľstva žiakov v mladšom školskom veku je výstupom výskumného projektu VEGA 1/0455/18 Výskum a rozvoj čitateľstva žiakov mladšieho školského veku. Zámerom projektu bolo objaviť príčiny znižovania čitateľstva žiakov s ich rastúcim vekom a zistiť možnosti stimulácie kognitívnej a receptívno-zážitkovej stránky čitateľstva na primárnom stupni školy a jeho následnej udržateľnosti.

Náš výskum v základných školách na Slovensku, ktorý sme realizovali súbežne s overovaním čitateľského programu preukázal, že k znižovaniu záujmu o čítanie dochádza aj v dôsledku nedostatočného záujmu a podpory zo strany sociálneho prostredia. V prvom rade ide o rodinu detí, ktorej členovia obyčajne po prekročení istej vekovej hranice strácajú prehľad o tom, čo konkrétne ich deti vo voľnom čase čítajú a či vôbec čítajú. V školskom prostredí sme zaznamenali absenciu zdieľania prečítaného s učiteľkami. Podnetná čitateľská klíma t.j. časový priestor na čítanie a pokojné inšpirujúce prostredie na to, aby žiaci mohli v škole čítať aj knihy, ktoré si sami vyberú a zaujímajú ich, je problémom vo viacerých školách. Je veľa učiteliek, ktoré motivujú žiakov k čítaniu – učiteľky 1.stupňa, učiteľky slovenského jazyka a literatúry. Nie je to postačujúce, keďže výkonové modely testovania žiakov sa prenášajú aj do prístupu samotných učiteliek vo vzťahu k záujmovému čítaniu. Náš výskum, ako aj zahraničné výskumné zistenia potvrdzujú, že so zvyšujúcim sa vekom detí dynamicky klesá ich záujem o čítanie. Jestvuje variety rozsah príčin tejto priamej úmery, od atraktívnosti iných detských záujmov, cez reklamné masmédiá, IT distraktory, moderný životný štýl súčasných rodín až po rezignáciu učiteľskej energie. Tím projektu VEGA 1/0455/18 sa preto podujal realizovať kolokvium pod názvom Skúsenosti s rozvojom čitateľstva detí mladšieho školského veku ako súčasť vedeckej konferencie Vzdelávanie pre budúcnosť na PF UMB v Banskej Bystrici v apríli 2019 a prizval naň hostí, ktorí sú odborníkmi v tejto oblasti.

Dlhoročné bohaté skúsenosti všetkých zúčastnených potvrdili, že s rozvíjaním detského čitateľstva je situácia vážna, ba priam kritická. Už po nástupe do základnej školy sa začína pomaly, ale isto vytrácať detskou zvedavosťou spontánna radosť z čítania, ktorú nahrádza čítanie z povinnosti, najmä v začiatkoch zvládania techniky čítania. Takéto programovanie významu čítania možno považovať za škodlivé. Už vieš čítať, čítaj si sám. Čítaj to ešte raz (2x, 3x), lebo potrebuješ ešte cvičiť čítanie. To sú vety, ktoré často žiaci počúvajú od svojich najbližších. Hoci na 1. stupni škôl jestvujú možnosti, ako túto situáciu „zachrániť“ a pokračovať v pestovaní vzťahu k čítaniu detí pre radosť a potešenie, podstatné je hľadať spôsoby pre udržateľnosť tohto typu záujmu. Ako vytvoriť podnetné čitateľské prostredie a klímu v škole tak, aby sa preniesla do rodinného prostredia, (ak tam náhodou nie je) alebo kamarátskeho prostredia a nadhlo vytrvala, to je výzva, ktorú sme prijali v spolupráci s tými, ktorí daný problém poznajú a rozumujú významu vášnivého čítania pre budúcnosť jednotlivcov aj celej spoločnosti. T. Hujdič hovorí, že je dôležité presvedčiť hlavne dospelých, učiteľov, aby do vyučovania zaviedli desaťminútové okienko na čítanie, ale čítať by mal aj učiteľ a o rodičoch hovorí, že spoločné čítanie s deťmi má podobnú chuť, ako keď si dáte výbornú čokoládu.

Našou ambíciou sa stalo vytvorenie čitateľského programu na podporu čitateľstva detí mladšieho školského veku „Čítame deťom, čítame s deťmi“, ktorý synergicky spojil dospelých a deti s cieľom nájsť spôsoby, ako čitateľstvo „resuscitovať“ a zároveň inšpirovať k čítaniu.

V nasledujúcich stránkach ponúkame dospelým – učiteľom, vychovávateľom, študentom učiteľstva, knihovníkom, pracovníkom voľnočasových zariadení a všetkým ľuďom, ktorým záleží na detskom čítateľstve možnosť pocítiť chuť tejto výbornej čokolády prostredníctvom tejto publikácie. Program sme realizovali v spolupráci s osobnosťami externého kultúrneho prostredia a v spolupráci so študentmi študijných programov Predškolská a elementárna pedagogika Bc. a Učiteľstvo pre primárne vzdelávanie Mgr. Pri tvorbe tejto metodiky nám pomohli zistenia z realizácie programu v prostredí ŠKD v konkrétnej základnej škole v Banskej Bystrici o čitateľoch v mladšom školskom veku. Ponúkame ho zároveň aj ako príklad dobrej praxe, prehľadnú metodiku na rozvíjanie detského čítateľstva a čítania pre radosť.

Vedúca riešiteľka projektu VEGA 1/0455/18 a autorky metodiky

PODSTATA TÉMY A VZŤAHU V RADOSTNOM ČÍTANÍ

Filozofické východiská programu

„V minulosti ľudia spievali a vzájomne si rozprávali piesne, rozprávky, povesti, žarty, deti sa hrali svoje hry, ktoré sa naučili od starších. Aj dnes si ľudia na dedine aj v meste spievajú, rozprávajú a hrajú sa, no oproti minulosti pomerne málo. Nastúpili iné formy zábavy a rozptýlenia – čítanie, film, rozhlas, televízia, gramofónové platne.“ (O. Sirovátka)¹

Keď O. Sirovátka v roku 1985 vyslovil tieto slová, nemohol ešte tušiť, že rozvoj techniky a pokrok pôjde dopredu tak rýchlo, a že sa k zábave a rozptýleniu pridajú ešte internet, mobilné či smart telefóny, CD, DVD a iné nosiče. Ak sa k tomu pripočíta ešte neustále narastajúce životné tempo a zvyšovanie množstva informácií, trend povrchných zážitkov a pasivity, tlak médií, bulváru a reklamy, človek je nútený neustále hľadať spôsoby, ako tieto fenomény doby zvládnuť a spracovať. V záplave technických vymožeností, ktoré umožňujú skracovať vzdialenosti a rozširovať svoje možnosti sebarealizácie však do popredia vystupuje človek, ktorý sa snaží nájsť v tejto spoločnosti svoje miesto. Zväčšujúci sa počet informácií a rýchlosť, akou sa k človeku dostávajú, síce na jednej strane rozširuje životný obzor človeka, ale zároveň potreba v krátkom čase čo najviac z nich spracovať bez hlbšieho prieniku oslabuje jeho senzitivnosť a posilňuje povrchnosť, plytkosť, s čím ide ruka v ruku oslabovanie schopnosti empatie, obrazotvornosti, fantázie, emocionálneho prežitia spracúvaného obsahu. Tieto procesy naplno odštartovali v druhej polovici 20. storočia, najmä v súvislosti s *globalizačnými procesmi*, ktoré sa v celosvetovom merítku začali vymykať kontrole štátov, a síce obchodovanie a otvorenosť vzťahov na rôznej úrovni, či už politickej, kultúrnej alebo vedeckej. To, čo bolo kedysi nemožné alebo ťažko uskutočniteľné, sa vďaka rýchlemu rozvoju technológií stalo bežnou súčasťou života človeka, vzdialenosti a čas sa neúmerne skrátili. Tieto zmeny mali celosvetový, ale aj regionálny charakter a do popredia sa okrem iných dostali aj otázky multikulturality a univerzálnej komunikácie a tieto procesy priniesli so sebou aj celý rad nových otázok, na ktoré sa človek v novej, postmodernej spoločnosti, snažil hľadať odpovede. *Postmoderna* sa vyznačovala neexistenciou celkového výkladu života, naopak, existovalo množstvo životných hier, foriem a výkladov, a práve vďaka pluralite názorov a ich nemožnosti zjednotenia filozof Lyotard² svet prirovnáva k Babylonu a jeho zmäteniu jazykov. Ak by sme ju chceli bližšie charakterizovať, mohli by sme povedať, že je to výsledok vplyvov masmediálnej spoločnosti, v ktorej prevládajú najmä odkazové zobrazenia bez hľadania skutočného vzťahu. Bola a je epochou historických zmien, ovplyvňovaná vedeckým a technologickým napredovaním a najviac sa prejavila vo filozofii a kultúre. Ako prvý používal tento termín práve už spomenutý Lyotard, ktorý sa pokúsil odpovedať na otázku, čo je postmoderna vyslovením tézy, že je to nedôverčivosť k veľkým rozprávaniam. Spolu s rozvojom spoločnosti nastali zmeny morálnej a hodnotovej orientácie kultúry a tie zrejme pre individuálne práva človeka a jeho slobodu priniesli nielen pozitíva, ale nepochybne aj celú sadu negatív. Ľudstvo má dnes veľa možností zvoliť si cestu, ktorou pôjde, človek ako individualita je v podstate postavený pred otázku voľby a sám sa musí rozhodnúť a určiť podobu svojho života,

1 SIROVÁTKA, O. 1985. Současná česká literatura a folklór. Academia Praha.

2 LYOTARD, J. F. 1999. *O postmodernismu*. Preložil J. Pechar. Praha : Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR Filosofía.

pričom má omnoho viac možností, ako jeho predkovia. Pod vplyvom týchto zmien a v súvislosti so zavádzaním techniky a technológií do výroby aj do každodenného života človeka dochádza tiež k vzniku problémov, ktoré sa týkajú *globálne* všetkých národov, spoločností aj sveta ako celku.

Nové obzory a zmeny v myslení človeka

Globalizácia so sebou priniesla zmeny v ekonomike, sociálnom usporiadaní národov a spoločností. Tieto reorganizácie zároveň prinášajú nové otázky, ktoré nielenže sa stávajú svetovými, ale zároveň ukazujú, kde sú hranice schopností a myslenia súčasného človeka. Novými témami sa stávajú ekologické problémy prírody a človeka, ktorý sa jej odcudzil, sociálne problémy súvisiace so zhoršením kvality života a funkcie rodiny, ekonomické problémy, ako nerovnomerný ekonomický rast, prehľbovanie rozdielu medzi malou vrstvou bohatých a masou chudobných, s čím súvisí aj nárast migrácie obyvateľov nižších sociálnych vrstiev. Ďalšími novými témami, ktoré sa v celosvetovom meradle riešia sú etické otázky bytia človeka, rast sily médií, význam, nestabilita a postavenie základných ľudských hodnôt a skresľovanie reality, ktorá ich deformuje v prospech úžitkov tých, čo sú pri moci, či náboženské problémy, ktoré aj vďaka už spomínanej migrácii širokých mas obyvateľov, kríze hodnôt a duchovnej orientácie prinášajú konflikty, rasovú a náboženskú neznášanlivosť. Výsledkami týchto zmien v spoločnosti je a aj bude ešte výraznejší rast vedy, techniky a informatizácia spoločnosti, ktorá sa už dnes podieľa na zásadných zmenách v stereotypoch, myslení a aj konaní človeka. Ten sa musí vyrovnávať s často protichodnými názormi a odpoveďami spoločnosti, ktorá ani pri vysokej technologickej a technickej úrovni nedokáže naplno uspokojiť jeho potreby, ani riešiť globálne problémy, týkajúce sa jeho základnej existencie a prežitia. V tomto labyrinte otázok a odpovedí, perspektív a možností zároveň neexistuje jediná pravda, jediné dobro, jediná interpretácia, jediný pravdivý komplexný obraz sveta. Z rýchlo sa meniacej spoločnosti, nad ktorou človek stráca kontrolu, sa stáva priestor, kde človek stráca svoje pôvodné istoty a je nútený hľadať nové. Kedysi veľké pravdy a istoty sú nahrádzané diskurzom a pochybovaním, rozhovorom a komunikáciou sa z pôvodného recipienta (textu, informácie, literárneho diela....) stáva jeho spolutvorca. Tak, ako sa stierajú hranice medzi krajinami a štátmi, stierajú a prekračujú sa hranice aj medzi tzv. vysokou, intelektuálnou literatúrou a nízkou literatúrou mas. Spoločné, globálne témy umožňujú všetkým hovoriť, konať, tvoriť, zaujať postoj, vytvoriť si názor o svete a svojom postavení a hodnotiť v ňom. Postmodernisti aj napriek všetkému verili, že predstava slobody a prosperity sľubované západom nie sú nič viac, než prázdne sľuby a potreby ľudstva v konečnom dôsledku nie sú naplnené. Pravda je relatívna a pre každého iná a väčšina ľudí verí, že prílišný nacionalizmus stavia medzi národmi múry, z ľudí robí nepriateľov, ktorí ničia Zem a pri tom všetkom kapitalizmus vytvára spoločnosť majetných a nemajetných a náboženstvo ľudí nespája, ale rozdeľuje.³ Hľadajú sa odpovede na otázku, či sú nacionalizmus, politika, náboženstvo, vojny výsledkom primitívnej ľudskej mentality, či je pravda iba ilúzia a či môže kresťanstvo hlásať nadradenosť alebo diktovať morálku. Niektoré otázky pramenia priamo zo sklamaní a straty dôvery v skorumpovaný západný svet, niektoré vychádzajú z otázky vzťahu k tradícii. Nech už sú kultúrne, národnostné či náboženské rozdiely v akomkoľvek smere zložité a rozmanité, vždy v centre stojí človek so svojim pocitom zraniteľnosti, človek, ktorý aj napriek moderným technológiám svojej doby stále hľadá svoje istoty, svoje hodnoty, tvorí svoje kritériá, hranice a postoje, teda vytvára akýsi etický

³ Postmodernism – What is Truth? Dostupné na <http://www.allaboutphilosophy.org/postmodernism.htm> citované 22/01/2019

konsenzus, to, čo človeka robí tým, čím je. Aj napriek úžasným možnostiam, ktoré ponúka súčasnosť v oblasti komunikácie, prestávame spolu otvorene komunikovať a kedysi úplne prirodzené každodenné rozprávanie, vedenie dialógu sa musíme učiť úplne od základov, pričom najväčšiu prekážku na prvý pohľad predstavuje inakosť. Preto sa dnes od znovu musíme učiť aj empatii a asertivite, ktoré sa stali zručnosťami, bez učenia ktorých sa už pomaly moderný človek v súčasnosti nezaobíde. Možno práve komunikácia umožní vytvorenie hodnôt tzv. univerzálnej kultúry, pričom by v nej boli obsiahnuté hodnoty národných kultúr. Hodnoty, ktoré kedysi vznikli v jednom druhu civilizácie, v jednom národe, sa v dôsledku globalizácie stávajú vlastníctvom celého ľudstva.

Výzvy pre súčasnú spoločnosť

Súčasná kultúra je globalizáciou, ako fenoménom, ktorý zahŕňa *politiku, ekonomiku, kultúru, sociálne javy, ekológiu a nové komunikačné technológie, multikultúrny fenomén, ekologickú krízu, informatizáciu komunikáciu na internete, hodnotové zmeny, veľmi silne ovplyvnené všetkými jeho meniacimi sa vrstvami*.⁴ Aj keď sa už dlho hovorí o kríze postmodernity, globalizácia napriek svojej snahe spájať a vytvárať nové štruktúry vyvoláva odpor kultúr a národov, ktoré sa snažia udržať si svoju kultúrnu identitu a v súčasnosti je viac než multikulturalizmus aktuálna otázka *interkultúrneho dialógu*.⁵ Postmoderna postuluje kultúrnu, aj skupinovú odlišnosť, no rešpektuje pluralitu iných názorov a hodnotových systémov, vďaka ktorej sa tieto môžu navzájom obohatiť a rozvíjať.

Súčasný človek viac ako kedykoľvek predtým rieši *súčasnosť* a sám seba, svoje konzumné a zábavné prežívanie naplno tu a teraz, čo do veľkej miery ovplyvňujú práve široké možnosti, ktoré sa mu ponúkajú. Jeho egocentrické zameranie mu neumožňuje naplno si uvedomiť problémy doby, ako klimatické zmeny, otepľovanie atmosféry a postupujúcu ekologickú krízu, konflikty medzi kultúrami, národmi, boje o zdroje, energiu, moc, či úpadok vlastnej morálky. Našťastie, na mnohých miestach planéty sa začínajú objavovať jednotlivci a organizácie, ktoré sa snažia zacieliť pozornosť ľudstva na ekologické problémy a hľadať riešenia, ktoré však budú málo platné bez zmeny myslenia ľudstva, odbornej a politickej podpory a podpory médií. Pred nami stojí okrem výzvy hľadať riešenia na spomenuté globálne problémy aj úloha hľadať odpovede na otázky zmyslu bytia a dozrievanie k vnútornej slobode, a to aj vďaka (alebo napriek) technickým a technologickým vymoženostiam doby. Nové prúdy vznikajú ako výsledok zlyhaní veľkých *ideologických experimentov minulého storočia* a spája ich potreba prekonávať *kultúrne, náboženské a sociálne rozpory*.⁶

Rodina a dieťa v meniacej sa spoločnosti

Tieto *globálne* zmeny poznačili aj rodinu, vzťahy v nej, menia sa jej funkcie, vývoj v spoločnosti (napr. zmeny sociálneho, ekonomického, či ekologického charakteru, ale aj iné) sa priamo dotýka každého jej člena, deti nevynímajúc. Rodina už nemá svoje tradičné istoty, stratila sa blízkosť,

4 GÁLIK, S. In KUDLÁČOVÁ, B., RAJSKÝ, A. 2012, Európske pedagogické myslenie, s. 94.

5 bližšie pozri GÁLIK, S. In KUDLÁČOVÁ, B., RAJSKÝ, A. 2012 Európske pedagogické myslenie, s. 95-97

6 POTOČÁROVÁ, M., BARANYI, L. 2012. Rodina a výchova In. KUDLÁČOVÁ, B., RAJSKÝ, A. 2012. Európske pedagogické myslenie, s. 128-129

spolucítenie, solidarita, je silno individualistická, s dôrazom na individuálny vývin dieťaťa, čo môže vyústiť do egoizmu a sebeckta jednotlivca. Chýbajú medzigeneračné socializačné kontakty, ktoré v minulosti plnili dôležitú úlohu v rozvoji spolupatričnosti, empatie, ľudskosti, solidarity, blízkosti, v odovzdávaní tradičných hodnôt. Nedostatok času, stresujúci spôsob života, hrozba nezamestnanosti, vysoké očakávania spoločnosti voči jedincovi, odsúvanie rodičovstva, liberalizácia partnerského spoluzitia, či náhradná výchova prostredníctvom zariadení a inštitúcií, rozvodovosť, chudoba a nové civilizačné choroby – to je len zlomok problémov a tém, s ktorými je konfrontovaná takmer každá rodina v súčasnosti.

Dieťa je už od narodenia členom rodiny, spoločenstva, krajiny a bytostne sa ho dotýka všetko, čo sa v tejto komunite deje. Na jednej strane už od útleho veku objavuje hodnoty, ktoré ľudstvo vytvorilo v priebehu storočí, veď kultúra i umenie sú večne mladé aj vďaka tomu, že neustále ožívajú v citových a myšlienkových objavoch nastupujúceho pokolenia. Na strane druhej sa k dieťaťu v dnešnej „masmediálnej kultúre“ dostáva obrovské množstvo informácií oveľa rýchlejšie ako kedykoľvek predtým a je medzi nimi množstvo takých, ktorých hodnota (úžitková, umelecká či estetická) je prinajmenšom diskutabilná. Človek (dieťa nevynímajúc) v tejto súčasnej dobe je aj podľa Jurinu „*bytostou bez minulosti a budúcnosti*“, taký, ktorý je pripútaný na súčasnosť (dôkazom sú okrem iného aj snahy človeka prežiť a mať všetko tu a teraz), túto súčasnosť naplno prežíva a s ktorej následkami sa bude trápiť, až keď sa dostavia.⁷ Narušením symbolov a znakov podľa neho tiež dochádza k zániku významov, ktoré im postupne priradili predchádzajúce generácie a zhoršuje sa aj orientácia v spleti významov, narúša sa komunikácia. (tamtiež) Ani naši najmenší nie sú uchránení od vplyvov a zmien, ktoré im takto zasahujú do života a už od útleho veku sa k dieťaťu dostávajú často skreslené a spoštené informácie aj prostredníctvom televízie, počítačov a mnohokrát aj prostredníctvom internetu. Potočárová a Baranyai hovoria o dieťati dneška hovoria v súvislosti s výchovou a preto, aby dieťa v tomto „*globalizovanom svete nebolo stratené*“, že je nutné vnímať ho ako „ľudskú bytosť a osobu, ktorej treba aj prostriedkami výchovy a vzdelávania vrátiť dôstojnosť, úctu, a orientáciu v poznaní pravdy o sebe, o svojej prirodzenosti, o možnostiach jej *individuálneho rastu a rozvíjania zdravých medziľudských vzťahov, počnúc životom v rodine a rodinnou výchovou*.“⁸ V kontexte nášho zamerania na čitateľstvo dieťaťa, a najmä na čitateľstvo pre zážitok a vlastné učenie sa zážitkom doplníme, že mu túto orientáciu vo svete informácií a v poznaní pravdy o sebe a o svete môžeme pomôcť hľadať a nachádzať v literatúre, a to ako v jednej z možných oblastí umenia, v ktorej sa zobrazuje alebo ako v zrkadle odráža svet, ktorý dieťa žije. Svet, s ktorého ideálmi a ideami môže dieťa ako čitateľ v bezpečnom prostredí knihy súhlasiť alebo sa voči nim vymedziť, alebo ich úplne poprieť, v dialógu sám so sebou, so spoločnosťou, so svetom.

Text ako sieť

Nová doba a spoločenské zmeny v 20.storočí formovali všetky oblasti života človeka. V kultúre a umení viac ako kedykoľvek predtým dominovali pluralizmus, ale aj jazykové hry, viacnásobné kódovanie, tvorba viacerých významových rovín diela, parafrázovanie, rozmanitosť, jedinečnosť v odkrývaní

⁷ JURINA, J. 2002. Život v postmodernej spoločnosti. s. 26-27

⁸ POTOČAROVÁ, M., BARANYAI, L. 2012. Rodina a výchova In. Kudláčová, B., Rajský, A., Európske pedagogické myslenie (od moderny k postmoderne po súčasnosť), s.150

významov umeleckého diela, spájanie rozličných prvkov v nových kontextoch. Zlomovým obdobím sa z tohto dôvodu stali 60. – 70. roky 20. storočia, kedy sa radikálne zmenila funkcia a postavenie umenia, ktoré sa stalo dostupným širokým masám vďaka zmene pohľadu na originál a kópie (pop-art, v hudbe rocková hudba), doteraz okrajové formy a žánre sa stali umením (reklama, komix). Hlavnými znakmi bolo spojenie nezlučiteľných prvkov, kombinovanie štýlov, interpretácie na rôznych úrovniach. V literatúre sa tvorili diela, ktoré boli napísané tak, aby ich pochopili vzdelaní, aj menej vzdelaní čitatelia, texty sa dali čítať na viacerých úrovniach, v rôznych vekových obdobiach čitateľ vždy našiel v knihe pre seba ten správny odkaz, miešali sa prvky dokumentaristiky, populárnej literatúry, beletrie. Umeleckými postupmi sa stala paródia, irónia, nonsense, výsmech tradične vážnym udalostiam a veciam, používali sa útržky, citáty, fragmenty diel, ktoré sa vpisovali jeden do druhého, palimpsest. Postmoderná literatúra mala dokonca svoje ustálené symboly (zrkadlo, knižnica, labyrint, maska, múzeum), ktoré sa symbolicky objavovali v literatúre pre dospelých, aj pre deti a rôznymi spôsobmi vyjadrujú pohľady na svet. Prepletanie viacerých štýlov a žánrov sa vo veľkej miere objavuje aj vo filmovej tvorbe a kinematografii, ktoré s nastupujúcim technickým a technologickým pokrokom konkurujú klasickej knihe aj v súčasnosti. Preberanie znakov, výrokov, kvázicitátovosť, odkazovanie a referencie na iné diela spájajú tieto diela s inými, veci sa používajú na iný účel, ako boli pôvodne určené, spochybňujú sa fyzikálne zákony (zmena času, prechod z prítomnosti do minulosti, budúcnosti alebo naopak). Umenie (a literatúra tiež) reaguje na dianie vo svete cestou komunikácie, spochybňuje jedinou pravdu, mieša žánre. Autor už nie je taký dôležitý, významným sa stal čitateľ, poslucháč, divák, ktorý zároveň predstavuje jedinca z masy, konzumenta umenia. Postoj postmodernej ku konzumnej spoločnosti bol odmietavý, usilovala sa o alternatívnu prístupov k svetu, k poznaniu, odmietala kultúrnu nadradenosť západnej civilizácie. Uvádzala viac možností, hľadísk, riešení, používala hádanky, riešila záhady. Jej východiskom bolo presvedčenie, že slovesné umenie vyčerpalo svoje možnosti, a preto musí opakovať aj to, čo už bolo povedané, a tak tvoriť nové. Postavy, text sú fragmentárne, útržkovité, nie je potrebný veľký príbeh, ale hra na príbeh, hra na postavy, hra na hru, ako o tom hovoril L. Feldek „*Nepíšem hru o niečom. Píšem hru na niečo. Konflikt ma nezaujíma. Iba hra na konflikt. Téma? Poznám len hru na tému. Slovom – pechorím sa za hrou na hru.*“⁹

Človek bol vnímaný ako hračka spoločenských udalostí, hrdina je často hrdinom proti svojej vôli, môže ním byť klamár, vrah, násilník, nedodržiava sa žánrová čistota. Prelína sa reálne a magické, tragické a komické, život a smrť, výmysel a realita. Povedané slovami prof. Marčoka, postmoderna je v skutočnosti veselá, likviduje postmodernistický subjekt, ktorý bol centrom sveta a tváril sa, že o ňom všetko vie. V. Marčok nabáda, aby sme si urobili inventúru vlastného videnia, cítenia, konfrontovali sa so sebou, so svetom a o postmodernej literatúre hovorí, že „*učili nás čítať text od jednotlivých slov, od jednotlivých hlások. Postmoderna nás učí čítať text ako spleteninu rôznych textov. Učí nás, že autor nemôže text ovládať. Postmoderna vie, že svet sa nedá obsiahnuť... Každý sme iný, a tak musíme pristupovať aj k literatúre.*“¹⁰

9 DZADÍKOVÁ, L. 2016. Dvaja jubilanti Ľubomír Feldek a Botafofo. In: Bibiana- revue o umení pre deti a mládež. R-23, č. 3/2016

10 povedané slovami prof. V. Marčoka v článku pre portál Bystricoviny Postmoderna očami prof. Marčoka o prezentácii publikácie V poschodovom labyrinte v r. 2010 v ŠVK v Banskej Bystrici. Článok je dostupný online na portáli Bystricoviny: <https://www.bystricoviny.sk/spravy/postmoderna-ocami-prof-marcka/> Publikované dňa 13.12.2010, cit. dňa 27.2.2020

Podobné smerovanie a charakteristiky, ako literatúra pre dospelých, mala aj literatúra pre deti. Literatúra pre deti a mládež bola odjakživa, no v počiatkoch svojich dejín úplne samozrejme, oddelená od tzv. oficiálnej literatúry pre dospelých. A hoci bola v niektorých obdobiach až úplne izolovaná na okraj hlavného umeleckého prúdu, a to najmä kvôli svojej *neumeleckosti*, predsa len prešla vývojom a prirodzene prišlo k satisfakcii jej postavenia, čím sa literatúra pre deti stala rovnako dôležitou ako literatúra pre dospelých. Najmä 20. storočie bolo storočím veľkých zmien, kedy sa literatúra pre deti niekoľkokrát v súvislosti s výraznými hospodárskymi a politickými udalosťami vo svete (napr. svetové vojny) ocitla na okraji záujmu, prípadne slúžila ako prostriedok presadzovania politickej ideológie (v období socializmu). V tomto smere sa dôležitým obdobím vo vývoji nielen našej kultúry a spoločnosti, ale prostredníctvom nich aj vo svete literatúry pre deti a mládež na Slovensku javí obdobie po roku 1989. Deväťdesiate roky 20. storočia priniesli aj do našej literatúry (a do kultúry vôbec) množstvo prvkov, ktoré predtým aj vďaka totalitnej cenzúre a nepriepustnosti ideologickej siete na náš trh nemohli preniknúť. Aj v literatúre pre deti a mládež nastal čas „rozbíjania mýtov a presných definícií detskej literatúry“ a odporúčania, čo patrí, resp. nepatrí do detských rúk prestali mať zmysel.¹¹ Detský príjemca dostal možnosť slobodne si vybrať, čo sám chce. Treba však povedať, že nielen on sám, ale ani my ostatní sme si nemohli (a ani sme si nevedeli) poradiť s pluralitnou kultúrnou ponukou a už vôbec nie rozlišovať to, čo je pre nás užitočné. Tomuto „nevedeniu“ nás naučila predchádzajúca doba socializmu, ktorá „vedela, čo je najlepšie a pre nás presne podľa jej ideológie najvhodnejšie“. Človek, ktorý si predtým nemohol vyberať a teraz odrazu môže mať všetko, už nevyberá podľa kvality, jednoducho chce mať všetko, čo predtým mať nemohol. Našťastie, tento stav netrval príliš dlho (aj keď otázka času je v tomto prípade relatívna) a postupne prichádzala selekcia, ktorá v tejto dobe znamenala hľadanie v množstve ponúk s cieľom nájsť to, čo je pre jednotlivca prospešné. Aj literatúra ponúkala väčšie množstvo žánrov a tém, ktoré v nich riešila, ale napriek tomu postupne strácala svoje pevné miesto v živote detí a mládeže, ktoré ju nahradili televíziou, počítačovými hrami a v posledných rokoch aj internetom. Citelne sa zmenila aj preferencia hodnôt a spôsobov trávenia voľného času v živote človeka, keď už aj masmediálna kultúra evidentne úspešne ovplyvňuje vkus detí a mládeže podsúvaním pseudohodnôt a prezentáciou tém, ktoré by v detskom svete nemali čo robiť, pretože dieťa ešte nie je zrelé taketo témy riešiť. Z mnohých strán sa ozývajú hlasy o príliš ľahkej dostupnosti a nevhodnosti programov plných násilia, v ktorých mladí ľudia hľadajú a nachádzajú vzory svojho správania. Dnešná konzumná spoločnosť „pokladá za tovar a predmet zábavy aj duchovné statky“ a ak človeka „neuspokojí krása a dobro (a momentálne sme v štádiu, keď masmediálna ponuka nezvláda práve túto dimenziu), hľadá nové zážitky na opačnom konci.“¹² Súčasťou detského sveta boli odjakživa najmä rozprávky, verše, piesne, tance, kresby, výtvary hmotnej kultúry, ktoré uspokojujú ich potreby a záujmy, podnecujú ich fantáziu a tvorivosť. Literárne postavy z diel boli tiež akosi prirodzene vzormi a modelmi pre detského čitateľa, ktorý s nimi veľmi intenzívne prežíval všetky útrapy a prekážky. Títo hrdinovia boli nositeľmi pozitívnych ľudských vlastností, presadzovali pozitívne ľudské hodnoty a ideály, ku ktorým sa čitateľ chcel v reálnom živote aspoň priblížiť. Situácia sa však oproti minulosti radikálne zmenila a ako hovorí Rusňák „literárne vzory sa dnes ako interiorizačné modely objavujú stále menej, pretože v konkurencii

11 ŽILKOVÁ, M. 1999. Dieťa v kontexte postmodernity. UKF Nitra, s.9

12 ŽILKOVÁ, M. 1999. Dieťa v kontexte postmodernity. UKF Nitra, s.45

V tomto zmysle je tiež dôležitá otázka témy a obsahu literárneho diela pre deti, pretože tak, ako sa zbúrali mnohé hranice v 90. rokoch 20. storočia, začali sa otvárať a riešiť aj doteraz prísne tabuizované témy, ktoré detská literatúra predtým obsahovať viac-menej nesmela. V knihách pre deti vydaných na Slovensku sa veľmi dlho neobjavovala tematika sexuálneho života, smrti, telesného či mentálneho hendikepu. Po nástupe postmodernity vo svetovej kultúre sa už tieto témy postupne v dielach svetovej literatúry začali objavovať, no na Slovensku tak otvorene ešte dlho nie. Zmeny nastali až po prelomovom roku 1989, kedy sa vďaka zrušeniu cenzúry prestali isté témy zamlčovať a v deväťdesiatych rokoch sa mohla naplno rozvinúť knižná produkcia pre deti veľmi silno ovplyvnená západnou literatúrou a kultúrou. Literatúra mohla pomerne slobodne, bez obrazných vyjadrení a celkom realisticky opísať a prinášať predtým nie celkom vhodné témy a aj v knihách pre deti sa začali vo väčšej miere objavovať témy, ako telesný i mentálny hendikep, závislosti (drogové aj iné), smrť a tematika umierania, choroby, globálne témy (chudoba, migrácia, ekologické problémy, atď.). Pôvodne sa objavovali tieto témy hlavne v literatúre pre dospelujúcu mládež, ale postupne sa dostávali aj k čoraz mladším vekovým kategóriám čitateľov (napr. Krajina Agord s protidrogovou tematikou od Daniela Heviera, a iné). S novými témami do literatúry prichádzala aj otázka stierania hraníc, ktoré sa predtým neprekračovali, otázka hodnoty a braková a gýčová literatúra, alebo otázka, či je vôbec vhodné tieto špecifické témy deťom ponúkať. Výsledkom mnohých diskusií je, že tieto témy treba otvárať, hovoriť o nich, klásť otázky, nechať čitateľov nad nimi uvažovať, otvárať literatúru novým myšlienkam, ale primerane veku a s ohľadom na etickú a estetickú funkciu literárneho textu.

Aj napriek izolácii od vplyvov svetovej literatúry v čase vrcholiacej postmodernity sa v našej detskej literatúre podarilo vytvoriť literatúru, v ktorej sa spájajú moderné postupy s aktuálnymi témami. Poézia bola plná humoru, ktorý vyrástol z absurdného nápadu, konfrontácie reálneho s nereálnym, hry so slovom, nonsensu, zmyslovej obraznosti, fantázie, jazykovej hry. V próze autori tiež experimentovali s jazykom, za pomoci humoru, nonsensu, vtipných jazykových hračiek, spájaním prírodného sveta a motívov s modernými technickými vymoženosťami doby. V tvorbe pre deti vznikajú nové žánre a žánrové formy, v ktorých sa autori pokúšajú hyperbolizovať, karikovať a deformovať skutočnosť, dráždia intelekt dieťaťa, ukazujú nové cesty a spôsoby hľadania skutočnosti, aj pomocou zosmiešnenia, paródie, či pomocou náročných metafor a obrazného, symbolického zobrazovania a zmyslového poznávania. V próze sa objavovala básnickosť, lyrizácia, magickosť. Spájaním reálneho sveta detských príbehov a zážitkov s imaginatívnym svetom fantázie sa pokúsili zobrazovať svet dieťaťa, jeho pocity, zážitky a príbehy ukázať na jednej strane ako jedinečné a osobné, no na strane druhej aj ako vzory pre čitateľov, ktorí v nich mohli nachádzať riešenia svojich problémov a otázok. Na takýchto základoch teda stojí dnešná literatúra pre deti, ktorá už bez obmedzenia rieši všetky témy, s ktorými sa stretáva dieťa súčasnosti. Nová, moderná autorská literatúra pre deti začína hovoriť o smrti, o chorobách, o hendikepoch, o drogovej závislosti, o medzigeneračných a sociálnych problémoch, o veľkých problémoch sveta, ktoré vyplynuli z globalizačných tendencií predchádzajúcich rokov, ako sú ekologické problémy jednotlivých krajín a sveta, postavenie a úloha človeka vo svete, hodnota peňazí a hodnota človeka, sociálne a existenčné otázky, migrácia, vojna, diskriminácia, rasizmus a xenofóbia.

Literatúra sa stala vo svojej komplexnosti zrkadlom, ktoré odráža realitu, partnerom, s ktorým

13 RUSŇÁK, R. 2017. (Ne)samozrejmé kapitoly z literatúry pre deti a mládež. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov. s.12

sa čitateľ môže rozprávať, dávať mu otázky a hľadať v ňom odpovede, ale aj labyrintom, v ktorom sa môže opätovne strácať a nachádzať. Ak má poskytnúť možnosti a zážitky, ktoré majú konkurovať lákadlám súčasnej masmediálnej doby ponúkajúcej rýchle, plytké a povrchné informácie a svety, tak musí byť aktuálna, nadčasová, kritická sama k sebe, pre dieťa zrozumiteľná, ale aj autentická. Má písať príbehy o všetkom, čo dieťa v realite obklopuje, neklamať, nezamlčovať, ale prispôbiť aj náročné témy jazyku a spôsobu myslenia dieťaťa. Na druhej strane ho má presahovať, aby ho stimulovala a svojou výpoveďou, hĺbkou a kvalitou spracovania (obsahovo, aj formálne, teda nielen text, ale aj ilustrácie, grafika) zaujala tak, že ho vyburcuje a získa, „zamotá“ do svojej siete, no zároveň mu ukáže, aký je svet nádherne nekonečný.

Aká má byť detská kniha?

Jednou z dôležitých otázok v súčasnosti je otázka, že ak dnešné deti vo voľnom čase čítajú, čo je to, čo čítajú, aké obsahy ich zaujímajú, aké témy sú pre ne príťažlivé. V súčasných výskumoch čítania¹⁴ sa ukazujú zmeny v tematickom a obsahovom zameraní oproti výskumom čítania v minulosti, kde deti najčastejšie uvádzali diela z tzv. povinného čítania, knihy na základe odporúčania učiteľov (školy), pričom sa rovnomerne objavovali knihy domácich aj zahraničných autorov, teda predovšetkým knihy s témami, ktoré už niekto scenzuroval, zhodnotil ich kvalitu alebo úroveň a odporučil ich deťom na čítanie v rámci povinného alebo odporúčaného čítania. Omnoho viac ako v minulosti sa prejavila sloboda voľby a výber samotným dieťaťom bez predchádzajúceho inštitucionálneho vplyvu (škola). Najmä v poslednom výskume Babiakovej a kol.¹⁵ sa naplno odrazila možnosť slobodnej voľby tém a žánrov, ktoré sa predtým v čítaní detí neobjavovali. Aj vďaka globalizácii a slobodnej výmene informácií sa vo veľkej miere k deťom dostávajú knihy zahraničných autorov, ktoré sú v hojnom počte prekladané a knihy slovenských autorov sa vo výskume takmer nevyskytovali. Čitateľský záujem detí valcujú autori americkej, anglickej, rakúskej proveniencie. Z hľadiska preferovaných žánrov stále dominujú rozprávky a príbehy zo života, ale pomerne veľké percento ich preferencií patrilo fantasy a sci-fi literatúre (20,5% z 1257 volieb) a encyklopedickej literatúre (18,5% z 1337 volieb). Stále sú v oblube denníky, príručky, detektívky, životopisy. Tematicky sú populárne knihy s deklarovaným odporom voči autorite, knihy s obrátenými rolami a nie celkom tradičnými postavami, záhadné, tajomné až desivé príbehy, príbehy, v ktorých vystupujú postavy, ktoré by sme mohli nazvať outsidersmi. Preferovaným hrdinom je rebel, dobrodruh, túžiaci po zážitku a nevšednom dobrodružstve za hranicami reálnych možností bežného dieťaťa. Preferencie čitateľov odrážajú ponuku mediálneho priemyslu, ktorý v línii ponuka – dopyt ovplyvňuje všetky sféry života človeka, robí zmeny v hodnotovom systéme jednotlivcov aj spoločnosti ako celku. Aj Kopáčíková, Hrdináková, Gašparovičová vo svojich výskumných zisťeniach konštatujú, že stále platí, že človek *chce čítať o sebe, svojich problémoch, chce percipovať príbehy blízke jeho životu*,¹⁶ čo napokon preukázal aj najnovší výskum čitateľstva,¹⁷ v ktorom príbehy zo života

14 BABIAKOVÁ, S., KASÁČOVÁ, B. 2019. „Reading preferences’ analysis of slovak younger learners“ In Proceedings include at ICERI 2019 conference pp. 1356-1363. Sevilla/Spain : IATED, 2019,

15 VEGA 1/0455/18 Výskum a rozvoj čitateľstva žiakov mladšieho školského veku realizovaný na PF UMB v Banskej Bystrici, ktorého zodpovednou riešiteľkou je doc. PaedDr. Simoneta Babiaková, PhD.

16 podrobnejšie v interpretácii výskumu čitateľstva KOPÁČIKOVÁ, J., HRDINÁKOVÁ, E., GAŠPAROVIČOVÁ, A. 2011. Čítanie mládeže v Slovenskej republike. Dostupné online: <http://www.sakba.sk/dokumenty/2011/citanie-mladeze.pdf> Cit. dňa 25.1.2020

17 BABIAKOVÁ, S., KASÁČOVÁ, B. 2019. „Reading preferences’ analysis of slovak younger learners“ In

detí spolu s rozprávkami v záujme detí dominujú.

Áká teda má byť kniha pre súčasného detského čitateľa? Aby kniha čitateľa zaujala a dokázala ho priťahovať k čítaniu, mala by spĺňať nasledujúce kritériá:

- Kniha má byť zaujímavá, kvalitne spracovaná z hľadiska materiálu, techniky, ilustračne, graficky;
- Mala by sa odlišovať od ostatných kníh, byť iná a jedinečná, autentická;
- Má byť pravdivá, skutočná, hovoriť o pozitívnom aj negatívnom v živote človeka, neorientovať sa jednostranne iba na zobrazenie pozitívnych hodnôt, lebo iba v kontraste s negatívnym a temným si dieťa naplno uvedomí význam a hĺbku oboch pólov;
- Ponuka kníh má byť pestrá, aby si detský čitateľ mohol nájsť to, čo ho aktuálne zaujíma, od zábavy až po poučenie, od rozprávky po komix;
- Kniha má hovoriť jazykom dieťaťa, ktorému je určená, ale na druhej strane tento jazyk nemá byť príliš jednoduchý alebo vulgárny, aby skôr čitateľa kultivoval a rozvíjal jeho čitateľský vkus a nie naopak;
- Reč v knihe pre deti má byť sytená literárnymi obrazmi a symbolmi, ktoré sú iné než reč vecných pojmov a ktorým keď sa dieťa – čitateľ naučí porozumieť, umožnia mu prežiť s knihou estetický zážitok a radosť z objavovania iných svetov, radosť z čítania;
- Kniha má byť podnetná, umelecky presvedčivá a má rešpektovať detský aspekt čitateľa, jeho záujmy a psychosociálny vývin.

Podľa Z. Stanislavovej sa dnešná tvorba pre deti uberať dvoma smermi. Na jednej strane sú to ľudské charaktery, aj etické hodnoty života, aj dobro, krása a vznešenosť – „*to je jedna línia tvorby a tá, ako sa zdá, v posledných rokoch takmer nebadateľne, ale predsa, zmohutnieva*”. Druhá línia preferuje humor, nonsens a hru, aj celkom nezáväznú, realizovanú len pre samotnú radosť z hry – teda z hry so slovom, s predstavou, motívom, príbehom a pod. Aj taká literatúra však dieťa obohacuje. Poskytuje mu totiž rozkoš zo slobodnej tvorivosti.¹⁸ R. Rusňák hovorí, že literatúra istým spôsobom musí vnášať do detského sveta *problémovosť, nejednoznačnosť života a hodnôt*, pretože aj detský čitateľ hľadá odpovede na otázky, ktoré „*predsa len súvisia so smerovaním jeho ďalšieho života a dozrievaním osobnosti*.”¹⁹

Na literatúru pre deti sa dá pozeráť z rôznych uhlov pohľadu. Najjednoduchšie delenie podľa veku a žánru už ponúklo množstvo autorov pred nami (Klátik, Poliak, Kopál, Obert, Zigová a iní). Tí sa snažili predovšetkým vytvoriť systém, podľa ktorého v určitej vekovej kategórii a na základe dôkladného poznania detského čitateľa z hľadiska jeho psychosociálneho vývinu stanovili pre dané vekové kategórie príslušné žánre, druhy kníh, obsahy, ktorým sa knihy majú venovať. Stručný prehľad informácií o žiakovi i čitateľovi mladšieho a stručne i staršieho školského veku ponúkame v nasledujúcom prehľade:

Proceedings include at ICERI 2019 conference pp. 1356-1363. Sevilla/Spain : IATED, 2019,

18 Z rozhovoru so Zuzanou Stanislavovou o problematike výskytu agresie v detskom čítaní. Rozhovor spracoval a publikoval dňa 25.6.2004 Tomáš Gális pre Hospodárske noviny. Dostupné online: (<https://hnporadna.hnonline.sk/civilizacia/39280-dieta-za-kniznym-pultom-viacej-agresivity-prosim>)

19 RUSŇÁK, R. 2009. s. 41

Schéma1 Čitateľské obdobie v literatúre pre deti mladšieho a staršieho školského veku

Čitateľské obdobie	
Mladší čitateľský vek (6.- 10. rok života)	Žiak ako čitateľ: • bezprostredná emocionalita, zážitkovosť; • dominuje fantázia, predstavivosť; • spočiatku prevláda synkretické, asociatívne a obrazné myslenie, ku koncu obdobia nastáva rozvoj logického a pojmového myslenia; • kognitívny prístup ku skutočnosti, potreba vecného poučenia; • presun pozornosti k ideovému obsahu, k tematickým zložkám, k postavám; • v príbehoch hľadá východiská a námety pre svoju realitu.
	Obsahové zameranie kníh: • rozprávka, výrazne rytmizovaná poézia, rozprávky (fantastické, zvieracie), bájky, jednoduché príbehy zo života detí, fantastické a dobrodružné príbehy, jednoduché povesti, knižné hračky, rečňovanky, detské hry a pod.; • obsah spojený so životnou skúsenosťou (námety z prostredia života dieťaťa, hrdina svojimi vlastnosťami, starosťami a radosťami blízky čitateľovi); • po 9. roku nástup diferenciacie podľa záujmov (dobrodružná literatúra, dievčenská literatúra, ...).
	Druhy kníh, forma spracovania: • klasické tlačené knihy, e-knihy, audioknihy, filmové, divadelné a televízne adaptácie literárnych predlôh; • stále prevládajú ilustrované knihy, ale ilustrácie sú obraznejšie, menšie, menej detailnejšie, neslúžia na vyrozprávanie deja, ale na jeho doplnenie.
Starší čitateľský vek (11. - 15. rok života)	Žiak ako čitateľ: • hľadá intenzívny zážitok, modelové situácie, vzory do života; • učí sa o medziludských vzťahoch a o sebe; • dokáže už zdieľať a hodnotiť ťažké alebo hraničné životné situácie.
	Obsahové zameranie kníh • povesť, historická a životopisná próza, dobrodružné čítanie, sci-fi, poviedky, novely, romány zo života rovesníkov, cestopisy, westerny, dievčenské čítanie, poézia, texty piesní pop music, encyklopédie, komix; • žánrová diferenciacia podľa pohlavia.
	Druhy kníh, forma spracovania • všetky druhy a formy spracovania kníh a knižných predlôh; menší rozmer knihy, väčší rozsah strán knihy, ilustrácia nie je nevyhnutná.

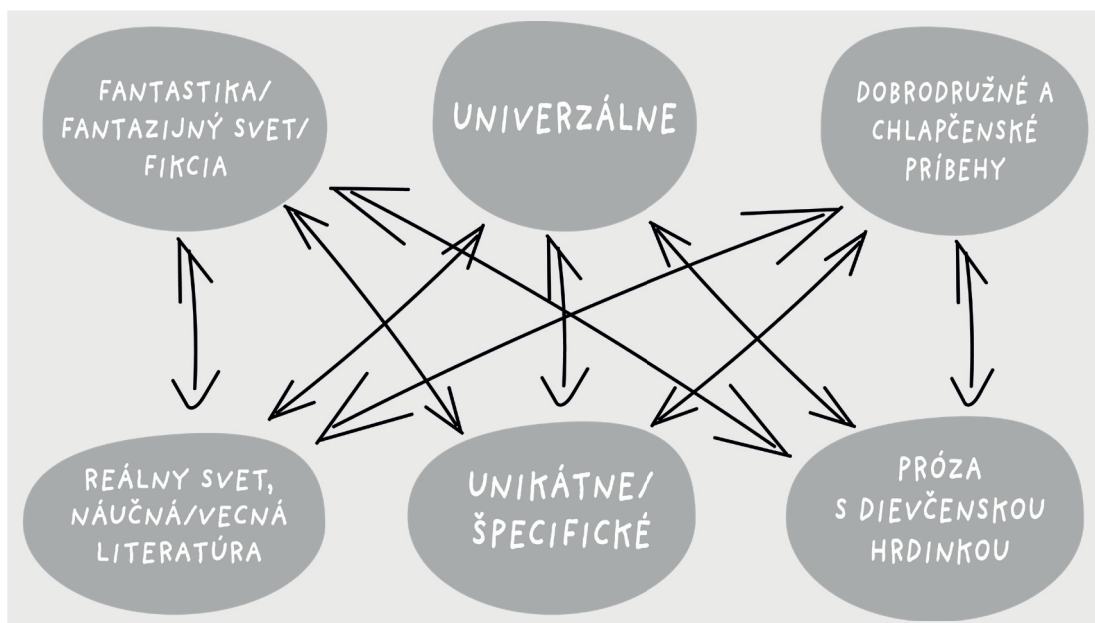
Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe doterajších výskumných aktivít, dôkladného mapovania súčasného knižného trhu pre deti a mládež sme pocítili nutnosť zadefinovať k vekovým a žánrovým štruktúram tematické oblasti detskej knižnej produkcie súčasnosti, s ohľadom na už spomenutý detský aspekt.

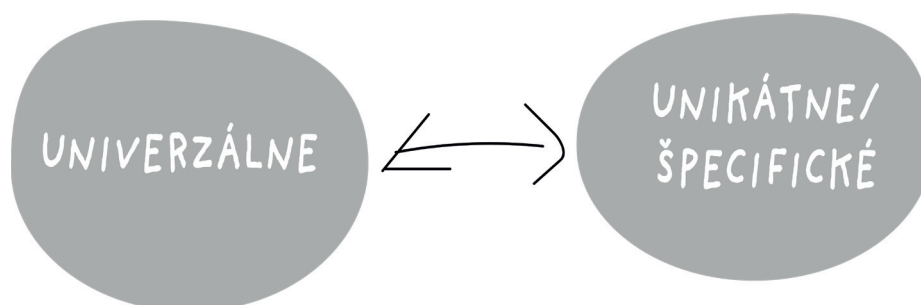
3x2 alebo šesť stánkov literatúry pre deti

Ak hovoríme, že jedným zo zdrojov bol knižný trh a jeho ponuka, ktorá bola aj inšpiráciou na prvú aktivitu v našom čitateľskom projekte, tak je na mieste pomenovanie jednotlivých oblastí ako stánkov. Stánky predstavujú 3 opozitné, kontrastné dvojice, ktoré sa snažia zachytiť široké spektrum k nim tematicky prislúchajúcich kníh, pričom pôvod knihy (domáca/svetová produkcia) v tomto prípade nezohráva rolu.

Schéma 2 Tematické oblasti detskej knižnej produkcie súčasnosti

Zdroj: vlastné spracovanie

Univerzálne témy v literatúre pre deti

Univerzálne témy v literatúre chápeme ako tie, ktoré sa netýkajú len nás samotných, ale v určitom čase sú aktuálne globálne pre všetkých. R. Rusňák hovorí, že o dobrej literatúre platí, že má smerovať k stvárneniu človeka ako univerzálnej a celostnej bytosti, preto by sme smelo práve túto kategóriu kníh mohli považovať za tú, kde nájdeme iba kvalitné a hodnotné knihy, avšak nemusí to byť celkom pravda. Vybraná téma ešte nezaručí, že kniha bude naozaj pre dieťa dobrá a prínosná, že to nebude nebodaj brak alebo gýč. Stáva sa totiž, že sa aj niektoré vážne, celospoločenské témy zvezú na vlne komercie a neprinesú čitateľovi žiadny čitateľský zážitok, ani hodnotné myšlienky, odpovede na otázky, ktoré si ako čitateľ kladie. Dôležitú úlohu v tejto tematickej skupine má literárna postava, literárny hrdina. Tá sa prostredníctvom príbehu dostáva do konfliktných situácií (so sebou, s ľuďmi v okolí, so životným prostredím), prostredníctvom ktorých hľadá a nachádza odpovede na životné otázky, ktoré si kladie. Knihy s univerzálnymi témami sú mnohovýznamové, často presahujú aktuálne poznanie dieťaťa, ktoré ich z nedostatku životných skúseností možno pochopí len veľmi ťažko alebo vôbec. Nepokladáme za prekážku, že dieťa v aktuálnom čase kontaktu s knihou význam textu iba vytuší, skutočne do hĺbky ho pochopí neskôr. Medzi tradičné univerzálne témy zaraďujeme témy: láska, vojna, mier, hrdinstvo, dobro, zlo, cyklus života, život a prežitie, trápenie a utrpenie, klamstvo, pravda, dospelosť, detstvo, súd, odsúdenie, morálka. Globalizačné tendencie priniesli zmeny aj v tejto oblasti a v témach, ktoré sú obsiahnuté aj v literatúre pre deti. Nájdeme tu knihy o veľkých životných

pravdách súčasnosti, o čase, o komunikácii, environmentálne témy a problematiku životného prostredia v globálnom meradle (netýkajúcu sa iba jednotlivca, ale ľudstva ako celku), ďalej sociálne témy, utečenectvo, chudoba, bohatstvo, stieranie hraníc času a priestoru.

Odporúčania a popis konkrétnych kníh

Stratená vec (Shaun Tan)

- *straty a nálezy*, tie konkrétne, aj tie symbolické v živote človeka sú spracované v tejto knihe spôsobom, ktorý inak bude čítať detský čitateľ a inak dospelý. Netradičné je aj ilustračné spracovanie, ktoré z knihy robí modernú obrázkovú knihu s minimom textu, ale s maximom myšlienok, práve preto ju pokladáme za vhodné riešenie aj pre menej trpezlivých čitateľov, či nečitateľov.

Prečo bývame za mestom (Peter Stamm)

- *hľadanie ľudského šťastia, spokojnosti, vzájomného porozumenia* – to sú témy, ktoré sa rozvíjajú v 18 miniatúrnych kapitolách v príbehoch jednej rodiny z mesta, ktoré môže byť kdekoľvek na svete. Okrem spomenutých tém sa v knihe spomína aj smrť blízkej osoby, ktorá je opísaná v obraze veľmi citlivo a tiež otázka bezdomovectva.

Dievčatko Momo a stratený čas (Michael Ende)

- *čas, jeho dôležitosť a potreba, umenie počúvať, empatia, súcitiť a pomoc iným, životné istoty a pravdy*, ale aj ukážka toho, čo môže spôsobiť prehnaný strach a panika. Dej sa síce odohráva v konkrétnom talianskom mestečku, ale problémy, ktoré jeho obyvatelia riešia, sa môžu „stať“ komukoľvek a kdekoľvek na svete. Hrdinovia sú konfrontovaní s hľadaním šťastia a jeho podstaty, pre detského čitateľa v knihe nájdeme dôležité posolstvo, že konať veľké činy a zachrániť svet môžu práve tí najmenší, od ktorých to nikto nečaká.

Anna (Jostein Gaarder)

- témou je *klíma, životné prostredie*, ale autor otvára aj otázku *zodpovednosti za svet, aktivizácie človeka, medzigeneračné kontakty*. Cestovanie z/do budúcnosti, naprieč časom a priestorom v záujme veľkej myšlienky *záchrany sveta* trochu pripomína sci-fi a núti čitateľa klásť si otázky, či je toto vôbec možné.

Ďalšie knihy, ktoré by mohli byť zaradené do tejto tematickej skupiny:

Môj dedko je čerešňa (Angela Nanetti), Jakub a obrovská broskyňa (Roald Dahl), Charlie a továreň na čokoládu (Roald Dahl), Eduard a jeho zázračná cesta (Kate DiCamillo), Muminovci: Povodeň u Muminovcov (Tove Jansson), Oliver Twist (Charles Dickens), Šťastný princ a iné rozprávky (Oscar Wilde), Anton a Jonatán (Jostein Gaarder), Dierozrút (Slávka Liptáková), Láskové

rozprávky (Branislav Jobus), Starec, ktorý lietal (Ján Milčák), Gréta (Andrea Gregušová), Rozprávky pre zvedavé deti, zvieratá a dospelých (Jozef Slovák)

Unikátne a špecifické témy v literatúre pre deti

Unikátne témy, resp. jedinečné a špecifické témy, ktoré síce vychádzajú z univerzálnych veľkých tém, ale svoje uplatnenie nachádzajú v mikrosvete jednotlivca a v jeho najbližšom okolí. Môžu sa viazať na zlomový okamih života človeka, významnú udalosť, alebo sa v nich rieši niečo konkrétné a špecifické pre danú rodinu, oblasť, krajinu. Príbehy v tejto kategórii sú nezriedka ovplyvnené národnými tradíciami, národnou kultúrou, jej piliermi, ktoré do istej miery determinujú správanie, myslenie a konanie postáv v čase ich konfrontácie so špecifickou témou, či dokonca náboženským presvedčením. Zaradiť sem môžeme témy ako smrť, umieranie, inakosť, outsiderstvo, vojna a vojnové utrpenie, holokaust, rasizmus, otázky sexuálnej orientácie a identifikácie, výchovné problémy, záškoláctvo, hendikep (telesný, mentálny...), drogová problematika a problematika závislostí, choroby, individuálne problémy v medziľudskej komunikácii, problémy dospievania, narodenie dieťaťa, atď. Na prvý pohľad sa môže zdať, že sú to témy, s ktorými by (podľa niektorých autorít a dospelých) nemali deti v útlom veku prichádzať do kontaktu, nemali by ich mať v knihách a nemali by o nich čítať. Pravda je však taká, že so všetkými týmito témami sa dieťa bežne stretáva v reálnom živote a v istých okamihoch svojho života k nim zaujme stanovisko, bude sa pýtať, bude s nimi konfrontované. V našom kultúrnom prostredí azda najsilnejšie v detskej literatúre po roku 1989, kedy sa aj z detskej literatúry stratilo tabu a cenzúra, rezonujú témy ako hendikep (telesný, mentálny...), problematika smrti (prirodzená smrť starých rodičov, ale aj predčasná smrť rodičov, či dokonca priateľa), inakosť (v čomkoľvek). Hoci s problematikou smrti v detskej literatúre sme sa stretli sporadicky už aj v predchádzajúcom období, najmä v ľudových rozprávkach (v obraznej podobe) a v sociálnej próze (Jano od Fraňa Kráľa, Jakubko od Hany Zelinovej, Ivkova biela mať od Jána Bodeneka, Dievčatko so zápalkami od H. Ch. Andersena), predsa len zrušenie cenzúry a tabu sa dotklo aj spracovania tejto témy v literatúre pre deti a novodobá literatúra už o smrti hovorí úplne otvorene a bez zbytočného zahmlievania a pátosu. Aj napriek zmenám po roku 1989 sa ešte nezačala objavovať v literatúre pre deti kvalitná literatúra s témami postihnutia či s hendikepovaným hrdinom. Tieto témy sa otvorene začali (aj keď spočiatku skôr sporadicky) objavovať až po roku 2000, a to najmä v súvislosti s otázkami, ktoré prinášala nielen vo vzdelávaní humanizácia a integrujúci prístup k hendikepu. Každé obdobie má tiež témy, ktorým sa venuje viac, sú práve in a v poslednom desaťročí sa medzi ne dostala aj téma vojny, holokaustu a špecifické ekologické otázky.

Odporúčania a popis konkrétnych kníh

Je Miška myška? (Tatjana Lehenová)

- vznik života, narodenie dieťaťa, mikrosvet rodiny a budovanie vzťahov, táto kniha doslova tehličku po tehličke skladá hniezdo, domov, no nielen to fyzické, ale aj to duchovné, čo tvorí tradičné hodnoty rodiny. Úžasným spôsobom sa prirodzeným jazykom dieťaťa Mišky odhaľujú jednoduché pravdy o živote. Pravdy, ktoré nie vždy vidíme, nie vždy ich vidieť chceme a niekedy, keď ich vidíme, im sami nerozumieme.

Môžu superhrdinovia nosiť okuliare? (Soňa Lutherová)

- *hendikep, rešpekt, empatia* medzi deťmi. Na jednej strane je hendikep prekážkou k úplnému začleneniu sa medzi ostatných, na druhej strane je to výhoda a možnosť odlišovať sa, byť niečím výnimočný. Hlavný hrdina je konfrontovaný s rôznymi situáciami, aby nám nakoniec povedal, že vlastne všetci ľudia sú niečím výnimoční a je dôležité byť sám sebou.

Mimi a Liza (Katarína Kerekesová, Alexandra Salmela)

- *hendikep*, ktorý spája dve hlavné hrdinky, ktoré každá inak vidí a spoznáva svet okolo seba – jedna očami, druhá srdcom. Čitateľ sa stotožnením s ktoroukoľvek z nich dostáva mimo svojej komfortnej zóny, pretože, či si to uvedomuje alebo nie, už sa nikdy nebude na svet pozeráť tak, ako doteraz.

Zberný dvor (Branislav Jobus)

- *ekológia, separovanie, druhotné spracovanie odpadu*, a to všetko v mikrosvete jednotlivca, cez zmenu myslenia jednotlivca až k zmene jeho správania a konania v záujme vyšších cieľov. Medzi unikátne a jedinečné témy zaraďujeme túto knihu aj z dôvodu, že v druhej línii nastavuje čitateľovi zrkadlo pohľadom na konanie špecifických jednotlivcov, ktorí zastupujú spoločnosť.

Môj anjel sa vie biť (Roman Brat)

- *šikana v jej rôznych podobách* tu bola a je dlho, ale nikdy predtým sa o nej tak otvorene nehovorilo, ako v posledných rokoch. Azda ešte viac teraz, keď sa v rôznych podobách objavuje nielen v reálnom, ale aj vo virtuálnom svete. Jedinečnou je táto kniha najmä preto, že ako jedna z mála ponúka obeti návod, ako nepríjemné situácie spracovať, vyrovnať sa s nimi, vyriešiť ich.

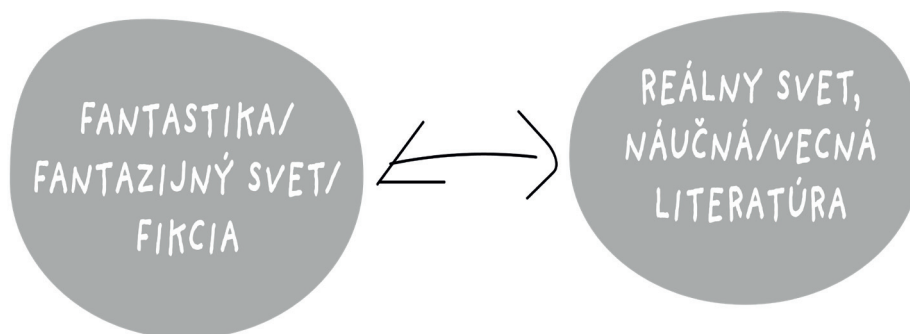
Chalan v sukni (David Williams)

- *inakosť* v tom pravom slova zmysle. Hlavným hrdinom je chlapec Denis z neúplnej rodiny bez mamy, ktorý zažije na vlastnej koži, aké je to byť dievčaťom. Silný príbeh, plný emócií, ale aj vtipných a humorných situácií, avšak bez vysmievania a so silným rešpektom.

Ďalšie knihy, ktoré by mohli byť zaradené do tejto tematickej skupiny:

Úžasná cesta Barnabyho Brocketa okolo sveta (John Boyne) - inakosť, Leonardo, kocúr z ulice (Ján Uličiansky) – inakosť, multikultúrna výchova, Útek (Marek Vadas) – utečenci, migrácia, Malý princ (Antoine de Saint Exupéry), Hľadám lepšiu mamu (Gabriela Futová), O bezvláske (Gabriela Futová), Chlapec v pásikavom pyžame (John Boyne)- 2. svetová vojna, holokaust, Múr (Peter Sís) – život v socializme, sloboda a nesloboda, Analfabeta Negramotná (Ján Uličiansky) – čítanie, gramotnosť, Ja som Smrť (Elisabeth Helland Larsenová) – smrť ako opozitum k životu,

Ja som Život (Elisabeth Helland Larsenová) – život ako opozitum k smrti, Lentilka pre dedka Edka (Ivona Březinová) – choroba, Deti kapitána Migranta (Miroslava Grajciarová) – migrácia.

Fantastika/fantazijný svet, fikcia ako témy v literatúre pre deti

Fantastika, fantazijný svet, fikcia, fantastická literatúra a fantasy v literatúre pre deti síce na prvý pohľad môžu vyvolávať dojem, že pôjde o to isté. A akokoľvek by sa mohlo zdať, že fantastiku stavíme do protikladu k realite na základe opisu sveta, ktorý vidí a spracúva osobitným štýlom a umeleckými jazykovými prostriedkami, nie je to celkom pravda. Do opozície dávame tieto dva tematické okruhy na základe spôsobu *zobrazenia sveta a vzťahu subjektu k nemu*. Do skupiny fantastických a čarovných sme zaradili idealitu poznávanú na základe emócií, predstavivosti, ohraničeného poznania, intuície, v deformovanej podobe – niečo tam hore alebo medzi nebom a zemou. Naopak, v opozícii stojí zobrazenie založené na reálnych poznatkoch, vedeckom poznaní, objektívnom vzťahu k realite, bez emócií, na základe rozumu, tzv. *nohami na zemi*.

Na prvom mieste teda do tejto skupiny kníh zaraďujeme fantastickú literatúru. *Fantastická literatúra* je podľa Lederbuchovej žánrovo rôznorodá a rozsiahla oblasť literatúry, ktorej tematika odkazuje do fantastického sveta (svetov) primárne sa vymykajúceho doterajšiemu ľudskému poznaniu a skúsenosti. Jej hranice zodpovedajú hraniciam ľudskej obrazotvornosti, predstavám o možnom a nemožnom a v širšom slova zmysle sem patrí aj čarovný svet rozprávok a mýtov, diela s tajomnými námetmi, nevysvetliteľnými a mystickými silami, racionálne ťažko vysvetliteľnými. Ďalšiu skupinu kníh predstavuje *fantasy*, ako pomeenovanie špecifického druhu literatúry, ktorý sa objavuje v druhej polovici 20. storočia pre označenie zábavnej, akčnej prózy. V nej sa neoddeľoval čarovný a reálny svet, ale navzájom sa prepleťali do rovnocenného obrazu, takže obraz reality bol zároveň fantastický (čarovný) a obraz fantastický mal znaky reality. V slovenskej literatúre pre deti bol *fantasy* ako žáner dlho na okraji záujmu, keďže nemá v detskej literatúre dlhú históriu, dokonca dlho sa v tomto okruhu nenachádzali dobré a kvalitné knihy, prinášajúce bohatý čitateľský a estetický zážitok. Ak sme o globálnych a unikátnych témach hovorili, že vo zvýšenej miere prichádzajú do literatúry pre deti po roku 1989, tak to isté nemôžeme tvrdiť o *fantasy*. Až v ostatných 20 rokoch sa začali sporadicky objavovať dobrí autori a kvalitné diela aj pre detského čitateľa, aj to najmä ako preklady diel svetovej literatúry pre deti.

Do tohto literárneho stánku môžeme zaradiť aj literatúru *science fiction*, ktorá je takisto fiktívna, ale je racionálne zdôvodniteľná, vzniká ako reakcia na vedecko-technický rozvoj, využíva ra-

cionálne vysvetlenia určitých javov, moderné poznatky, vynálezy, fantastické cesty do neobjavených svetov (aj mimozmyslového vnímania).

Čo majú spoločné všetky spomenuté žánrové skupiny je fantastika, ktorá umožňuje vidieť realitu ako idealitu inak, po novom, využíva fantáziu, predstavivosť, osobitú slovnú zásobu a jazyko-vo-štylistické prostriedky, tajomnosť, antropomorfizáciu. V tomto type literatúry pre deti je menšia miera násilia, ako je to v podobnom žánri v literatúre pre dospelých, dej je zrozumiteľnejší.

Odporúčania a popis konkrétnych kníh

Chlapec s očami ako hviezdy (Pero le Kvet)

- *sen, snová krajina*, v ktorej sa ocitá hlavný hrdina, je miestom plným nevšedných vecí a postáv. Tieto už známy čitateľ pozná z iných kníh a príbehov, no tu ich výskyt nadobúda úplne iné kontúry. Správajú sa totiž nepredvídateľne, zväčšujú sa, zmenšujú sa, miznú, aby sa v zápäti objavili inde. V sne je totiž možné všetko.

Čárymáryfučpunč (Michael Ende)

- *záchrana sveta, veľký čin*, ktorý musia vykonať hlavné postavy z čarodejníckeho sveta. Je to jedno, či sa zachraňuje svet fantázie alebo reálny svet, dôležité je, kto je tým záchrancom a ako to urobí. Podobný motív Michael Ende použil aj v inej svojej knihe, ktorú tiež zaradíme do tejto tematickej skupiny – *Nekonečný príbeh*.

Med z ľadových kvetov (Peter Karpinský)

- *náprava chyby, oprava pokazeného, dobrodružstvo, výprava do neznáma*, hrdinovia knihy z reálneho sveta zachraňujú situáciu, ktorú sami nechtiac /náhodou/ spôsobili. V magickom svete paralelne fungujúcom vedľa toho reálneho a na pozadí biblického príbehu o narodení Ježiška hlavní hrdinovia objavujú a zachraňujú svet ľudskej nádeje, no zároveň vstupujú aj sami do seba, aby mohli dozrieť.

Ďalšie knihy, ktoré by mohli byť zaradené do tejto tematickej skupiny:

Eduard a jeho zázračná cesta (Kate DiCamillo), Skellig (David Almond), Kamoš obor (Roald Dahl), Čarodejnice (Roald Dahl), Harry Potter (J. K. Rowlingová), Letopisy Narnie (Clive Staples Lewis), Alica v krajine zázrakov (Lewis Carrol), Mary Poppins (Pamela Lyndon Traversová), Peter Pan (James Matthew Barrie), Čarodejník z krajiny OZ (Lyman Frank Baum), Dievča, ktoré pilo mesačný svit (Kelly Barnhill)

Realita, reálny svet v literatúre pre deti by mohla obsiahnuť veľkú časť knižnej produkcie pre deti, napríklad aj autorské rozprávky zo súčasnosti, avšak do tejto tematickej skupiny sme sa rozhodli zaradiť predovšetkým *náučnú a vecnú literatúru*. Aj v tejto skupine kníh však možno badať znaky synkretizmu, keď sa prvotne náučná literatúra obohacuje jednoduchým príbehom, v ktorom dej nie je až taký podstatný, skôr pomáha čitateľovi vytvoriť si hlbší vzťah k opisovanej životnej realite. Tento literárny stánok prináša knihy, ktoré sú plné faktografických údajov, čísel, často sú údaje uvádzané dvojazyčne (napríklad v kombinácii s latinskými výrazmi alebo v angličtine). Osobitnú kategóriu predstavujú knihy – rozprávky, príbehy, ktoré sa snažia vysvetliť, uchopiť realitu, naučiť fakty, poskytnúť informácie niekde na pozadí dejového rámca príbehu. Nezriedka formou tabuliek, rámečkov, zaujímavostí, ktoré ponúka na „dosvedčenie“ pravdivosti príbehu a informácii v ňom. Vzťah k zobrazovanému si napokon čitateľ vybuduje na objektívnom vzťahu k realite, na reálnych poznatkoch, na základe rozumu a vedeckých poznatkov za výdatnej pomoci ilustrácií a fotografií. Okrem už spomenutých typov kníh sme sem zaradili aj klasické detské encyklopédie, atlasy, príručky, návody pre deti, životopisy.

Odporúčania a popis konkrétnych kníh

Tajný život mäsožravých rastlín (Elena Finnová)

- *rastliny a ich fascinujúci mikrosvet* sú témou, ktorá sa stane pre čitateľa zaujímavou aj, alebo najmä vďaka bohatými ilustráciami. Tie nesú skryté príbehy, ktoré si čitateľ môže predstaviť, domyslieť, spolutvoriť.

Zem za 30 sekúnd (Anita Ganeri)

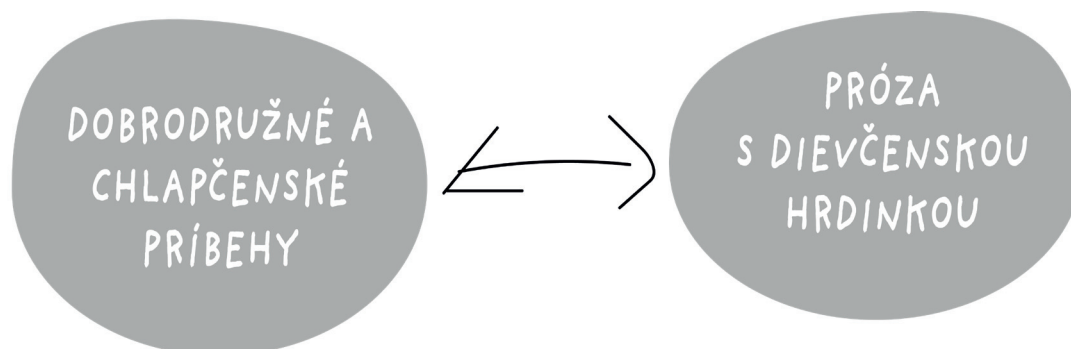
- *jednoduchá a prehľadná encyklopédia* zo série poznávacích kníh od rôznych autorov o svete okolo nás (Mýty za 30 sekúnd, Matematika za 30 sekúnd, Staroveký Egypt za 30 sekúnd). Zaujímavá je aj svojou grafikou a spracovaním, kde si môžu čitatelia overiť získané poznatky v 3-minútových výzvach pri každej kapitole.

Počuješ rozprávať stromy? (Peter Wohleben)

- *les a jeho tajomstvá*, skryté pred očami človeka ostávajú skryté. Pútavá a zrozumiteľná, náučná kniha o lese, živočíchoch v ňom, ale aj o tom, ako sa v ňom správať. Ilustrácie a fotografie slúžia iba ako doplnok na lepšiu predstavu, zaujímavé sú fotografie zvierat a rastlín. Text je jednoduchý a vhodný aj pre občasných čitateľov. Zaujímavé sú aj aktivity, ktoré autor k jednotlivým témam ponúka.

Ďalšie knihy, ktoré by mohli byť zaradené do tejto tematickej skupiny:

Mapy: obrázková cesta po pevninách, moriach a kultúrach sveta (Aleksandra Mizielińska, Daniel Mizieliński), Hávedník (Jiří Dvořák), Pod vodou/ Pod zemou (Aleksandra Mizielińska, Daniel Mizieliński), Nie je opica ako opica (Lucia Kršková, Barbara Kršková), Ako maliari vidia svet (Katarína Kosánová, Andrea Gregušová), Hlbokomorské rozprávky (Monika Kompaníková), Veľká kniha o malých tvoroch (Yuval Zommer), Vesmír, hviezdy a slizkí ufóni (Nick Arnold).

Dobrodružná literatúra, literatúra s chlapčenským hrdinom

Dobrodružstvo, adrenalín, nebezpečenstvo, humor, príbehy zo života detí, príbehy zo školského prostredia a podobné témy sú hlavnými témami v tomto literárnom stánku. Príbehy, s ktorými sa deti v predškolskom a v začiatkoch mladšieho školského veku stretávajú, sú z väčšej časti tzv. unisex príbehmi, čitateľom málo záleží na tom, či je hlavným hrdinom dievča alebo chlapec. Príbližne okolo 9.- 10. roku ²⁰ života sa v čitateľskom záujme detí mladšieho školského veku objavuje hlbší záujem o literárne postavy, s ktorými sa identifikuje a hlboko prežíva situácie, pokladá ich za skutočné, a to všetko diferencovane aj podľa pohlavia. Chlapci vyhľadávajú dobrodružnú literatúru, príbehy zo života zvierat, život človeka z dávnej minulosti, napínavý a vzrušujúci dej, rýchly spád udalostí, jednoduchú charakteristiku osôb, príbehy, ktoré v ňom vzbudia zvedavosť, podnecujú predstavivosť. Keďže sú to atribúty, ktoré sa nám (aj/alebo) prednostne spájajú s mužskou časťou populácie, no v súčasnosti nie sú nezvyčajné v knihách pre všetky deti, dovolili sme si zaradiť sem prednostne knihy s chlapčenským hrdinom, a tak aj nazvať tento literárny stánok. V našom kultúrnom prostredí sú deti od malička vedené k tomu, aby konali, mysleli, cítili tak, ako im to kážu zvyky, tradície. Teda chlapec, ak má byť raz silným mužom, nemá plakať a ukazovať emócie a dievča, naopak, má poznávať svet práve prostredníctvom nich. Tieto rodové stereotypy, resp. stereotypizácia sa veľmi často objavuje práve v literatúre pre deti a mládež, v rozčlenení literárnych postáv na typické mužské (chlapčenské) a typické ženské (dievčenské) postavy, ktorým sú prisudzované vlastnosti, činnosti, spôsoby konania práve podľa rokmi „overeného“ pohľadu. Rodové stereotypy tvoria symbolický rámec očakávaní a predstáv o ženskom a mužskom princípe a sú im paušálne prisudzované určité vlastnosti, ako

²⁰ TOMAN, J. 1999. s. 10 (zistil, že čitateľské záujmy dievčat a chlapcov sa začínajú odlišovať už v 10 – 11 rokoch). In TOMAN, J. 1999. Dětské čtenářství a literární výchova. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1999

napríklad odvaha, akčnosť, konanie na základe rozumu. Túžba po dobrodružstve sú typické pre chlapcov a pasivita, emocionálne a intuitívne konanie, submisia, sú prisudzované dievčenským hrdinkám. Navzdory tejto predstave sme sa pokúsili v posledných dvoch literárnych stánkoch predstaviť aj také knihy, ktoré narúšajú tradičné predstavy o tom, čo kto má alebo nemá robiť, resp. aký má alebo nemá byť, a to nielen podľa pohlavia, ale aj podľa veku. Z analýz širokej palety tvorby pre deti vieme, že najvýraznejšie sa stereotypné videnie ukazuje v rodovej delbe výchovných kompetencií, keď sa o dievčatá starajú mamy, staré mamy a babky a o chlapcov zas otcovia, starí otcovia a dedovia. Práve tento moment sa mnohí autori snažili (a aj snažia) narušiť pomocou humoru, satiry, irónie, nonsensu, čo pomáha rušiť priamočiarosť delenia na typické chlapčenské a typické dievčenské. A najmä humor, ktorý zahmlieva rodové aj iné stereotypy, má predstavovať pozitívny emocionálny zážitok.

Odporúčania a popis konkrétnych kníh

Babka na rebríku (Dušan Dušek)

- *neobyčajná rodina a krásny vzťah vnuka a babky* to všetko nájdeme v knihe, ktorá prvýkrát vyšla pred viac ako 30 rokmi, ale vďaka svojej nadčasovosti a aktuálnosti je medzi deťmi obľúbená aj dnes. Hlavný hrdina zažíva bežné detské nezbedy a babkine dni sú plné humorných situácií, čím sa kniha stala ľahko čitateľnou aj pre menej zdatných čitateľov.

Dobrodružstvá Alfího Cibulu (Vivien French)

- *hrdina proti svojej vôli*, alebo inak hrdina, ktorý ani sám netušil, že sa ním raz stane. Alfi je úplne obyčajný chlapec, ktorého čaká veľké dobrodružstvo, keď jeho brat odchádza hľadať bohatstvo, ale keďže neznáša dobrodružstvá, Alfi je ten, ktorý musí zachrániť výpravu a získa pocit, že je užitočný a dokáže veľké veci.

Dobrodružstvá kapitán Bombardáka (Dav Pilkey)

- *dobrodružstvo, tajomstvo, priateľstvo, medzigeneračné konflikty* sú spracované v zaujímavej knihe pre všetkých, čo radi vymýšľajú a tvoria. Hlavní hrdinovia si vymysleli svojho literárneho – komixového hrdinu, a teraz je ich najväčšou úlohou priviesť ho do života. Výborné čítanie pre čitateľov začiatočníkov alebo pre tých, čo majú v obľube komixy a smiech.

Len sa teš, Pampúch (Marta Hlušíková)

- *priateľstvo, dobrodružstvo, napätie, tajomstvá, sladká pomsta proti šikane* to sú témy, ktoré zaujmú chlapcov v každom kúte sveta. Príbeh je plný vtipných situácií, vynaliezavosti a na pozadí príbehu dvoch kamarátov si môžeme aj všimnúť medzigeneračné prepojenie vnuka a dedka, ktorý nie je takým typickým dedkom s klobúkom a fajkou sediaci na lavičke pred domom. Tento dedko surfuje na internete a vie toho veľmi veľa, no hlavne to, čo je pre chlapca, ktorý si hľadá svoje miesto na

tomto svete, dôležité.

Babka gaunerka (David Williams)

- *vzťah vnuka a netradičnej babky* je ukážkou toho, ako o tých druhých ľuďoch nevieme všetko a ako si formujeme vlastné skreslené predstavy o tom, akí sú. Hlavný hrdina neznáša piatky u babky, lebo je podľa jeho mienky tou najnudnejšou babkou na svete. Situácia sa zmení, keď zistí, že jeho babka je cool, má podozrivo veľa kníh o gauneroch a zlodejoch a odhalí jej dávne tajomstvo. Kniha rúca tradičné predstavy, pomáha deťom uvedomiť si, aký je život v starobe, budovať mosty a hľadať si cestu k sebe.

Ďalšie knihy, ktoré by mohli byť zaradené do tejto tematickej skupiny:

Prešibané dvojčatá (Alena Penzešová), Z neba padá čokoláda (Gianni Rodari), Malý Mikuláš (René Goscinny a Jean-Jacques Sempé), Najhoršie deti na svete (David Williams), Príbehy Doktora Proktora (Jo Nesbo), Slávna päťka (Enid Blyton), Škola za rohom alebo nezbedy školáka Šuška (Roman Brat), Čo učky nevidia (Gabriela Futová), Operácia Búrkové mračno (Jorn Lier Horst), Detektívna kancelária LasseMaja – Záhada múmie (Martin Widmark, Helena Willis), Koniec sveta a čo je za ním (Monika Kompaníková), Rodičia sa mi vymkli spod kontroly (Pete Johnson), Cibulkove dobrodružstvá (Gianni Rodari)

Próza s dievčenskou hrdinkou

Dievča ako hlavná hrdinka príbehu, dobrodružstvo, citová stránka života, humor, príbehy zo školského prostredia, nezvyčajné úlohy, medzigeneračné konflikty a vzťahy sú témy, ktoré nájdeme v poslednom literárnom stánku. Literatúra pre dievčatá a knihy s dievčenskou hrdinkou patria do literatúry pre deti odjakživa, hoci najmä spočiatku sa dievčenským knihám vyčítala ich romantickosť a sentimentalita, vďaka ktorým bola táto časť knižnej produkcie považovaná za menej kvalitnú a menej hodnotnú. Postavenie dievčenskej literatúry a jej význam boli omnoho viac ako iné druhy literatúry priamo naviazané na spoločenské zmeny vo svete aj u nás. Našťastie, dnes je už situácia úplne iná a kým kedysi nebolo možné nájsť inú dievčenskú hrdinku, iba romantickú, naivnú a večne snívajúcu dušu, dnes je knižná produkcia plná rôznorodých charakterov dievčat od rebeliek v kopačkách až po šikovné, rozhladené, empatické mladé slečny odhodlané zmeniť svet. Dokonca môžeme smelo tvrdiť, že ponuka kníh pre dievčatá s dievčenskou hrdinkou v posledných 5 rokoch ďaleko prevyšuje ponuku kníh pre chlapcov.

Odporúčania a popis konkrétnych kníh

Rozprávky po telefóne (Giani Rodari)

- *vzťah otca a dcéry*, krásny opis toho, čo ockovia z veľkej lásky k svojim malým dievčatkám dokážu urobiť. Hrdina príbehu Bianchi je kvôli svojej práci stále niekde na cestách, ale aj z diaľky buduje svoj vzťah k dcére, keď jej večer čo večer do telefónu rozpráva bláznivé rozprávky, aké len ockovia dokážu vymyslieť. Vymysly, neuveriteľné, až absurdné príbehy a humor, ale aj vzácne odkazy a posolstvá, ktoré sa v knihe skrývajú na nezvyčajných miestach, podporujú fantáziu a predstavivosť nielen hlavnej hrdinky, ale aj čitateľov a čitateľky tejto knihy.

Tri životy Maxi (Gerti Tetzner)

- *priateľstvo, túžba byť na chvíľu niekým iným, žiť jeho život* môže byť tá najúžasnejšia vec na svete, ale zároveň nás to môže veľa naučiť. Napríklad aj to, že nič je také, aké sa nám na prvý pohľad zdá. Okrem problematiky hľadania samého seba, svojho miesta a identity sa kniha otvorene venuje aj téme neúplnej rodiny a vzťahom medzi rodičmi a deťmi a naznačuje, že môžu byť rôznorodé a niekedy ozaj zložené.

Marínka Somarinka (Marka Staviarska)

- *dievča – šibalka, aktivistka, vodkyňa*, ale v podstate celkom obyčajné dieťa, ktoré pre svoje sny dokáže nadchnúť iných a presvedčiť ich, že aj malé dievča dokáže veľké veci, napríklad natočiť film. Všetko sa deje s veľkou pomocou dedka, takže aj toto je jedna z kníh, v ktorej možno sledovať budovanie vzťahu medzi generáciami, tentokrát vnučkou a dedkom.

Petronela Jablčková (Sabine Stading)

- *životná zmena, sťahovanie, strata životných istôt, nový domov* sú témy, s ktorými sa dnes musia vyrovnávať aj tí najmenší. Hlavných hrdinov príbehu predstavujú dvojčky Olívia a Oliver, a tak máme možnosť spoznať rôzne videnie tej istej situácie, aj chlapčenskej, aj dievčenskej. Nielen dospelí, aj deti sa musia často vyrovnávať s veľkými zmenami v živote, a tou je v prípade tejto knihy strata zamestnania otca, sťahovanie do starého opusteného mlyna tajná priateľka detí – čarodejnica Petronela, obyvateľka jablkového sadu, ktorá sa snaží ich za každú cenu odtiaľ dostať.

Ďalšie knihy, ktoré by mohli byť zaradené do tejto tematickej skupiny:

Našťastie nemáme mlieko (Chris Riddell), Príbehy na dobrú noc pre rebelky (Elena Favilli, Francesca Cavallo), Zvon (Branislav Jobus), Madam Ježibaba (Zuzana Csontosová), Superženy – príbehy výnimočných žien z našej histórie (Andrea Kellö Žáčoková, Zuzana Bartová), Tajná záhrada (Frances Hodgson Burnettová), Spoločenstvo čarovných jednorožcov (Selwyn E. Phipps), Žofka z mačacej ulice (Agnieszka Tyszková), Anna zo Zeleného domu (Lucy Maud Montgomeryová), Sabín-

kine prázdniny (Jana Bodnárová), Kvapky na kameni – 50 príbehov českých a slovenských rebeliek (Monika Kompaníková, Kamila Musilová), Kde sú včely? (Zuzana Štelbaská, Tina Minorová), Ňuňo (Denisa Fulmeková), Adela, ani to neskúšaj (Peter Karpinský), Mortina a protivný bratranec (Barbara Cantini), Lujza a Lotka (Erich Kästner), Zbojníková dcéra Ronja (Astrid Lindgrenová), Pipi Dlhá Pančucha (Astrid Lindgrenová).

K duši dieťaťa – čitateľa cez dušu čitateľa – dospelého

V závere tejto kapitoly si ešte dovoľíme podčiarknuť akúsi nepísanú povinnosť dospelého (učiteľa, rodiča, vychovávateľa,...) sledovať trendy a aktuálnu ponuku knižného trhu, ktorý najmä v ostatných rokoch prežíva svoju renesanciu. V záplave množstva titulov, ktoré každoročne knižný trh ponúka, je niekedy skutočne náročné nájsť dobrú, hodnotnú a kvalitnú knihu. Mnohé informácie sa cez masmédiá dostanú k širokej verejnosti, teda aj k dieťaťu oveľa skôr a rýchlejšie, ako to bolo v minulosti. Často sú to médiá, ktoré ovplyvňujú inklinovanie čitateľov k istému žánru, preferencii niektorého knižného titulu, či nebodaj zapríčinia nechuf a odpor ku knihám celkovo. Knižný marketing často podsúva do pozornosti verejnosti určité tituly, prípadne autorov, ktoré nemusia zaručene predstavovať kvalitu. Tak, ako sa v 90. rokoch minulého storočia na náš knižný trh prebojovali knihy brakového, či gýčového charakteru (a prežili v ňom dodnes), tak aj dnes je často dizajn, obal, pútavá reklama často jedinou možnosťou, ako knihu dostať k čitateľom. Našťastie najmä v posledných 5 – 10 rokoch vznikajú rôzne platformy, poväčšine dobrovoľníkov, laikov, vášnivých čitateľov, rodičov, ktorí sa snažia nejakou formou (blogy, vlogy, recenzie v novinách, časopisoch atď.) propagovať dobré a hodnotné knihy na základe vlastných čitateľských skúseností. Boom zažívajú rôzne diskusné a recenzné fóra na internete a v rôznych skupinách na sociálnych sieťach. Ani toto však nestačí na to, aby sa čitateľ dokázal dobre zorientovať v spletitej knižnej ponuke. V tejto súvislosti je chvályhodné, že patronát nad detskou knihou prebrala Bibiana, medzinárodný dom umenia pre deti, ktorá je v súčasnosti jedinou organizáciou svojho druhu so záujmom o umeleckú tvorbu (aj knižnú) pre deti a mládež. Organizácia Bibiana vznikla v roku 1987, ako partner podujatia Bienále ilustrácií Bratislava a v roku 2018 vzniklo ako súčasť Bibiany Centrum literatúry pre deti a mládež a podpory čítania, v súčasnosti so skráteným názvom Centrum detskej literatúry, čítania a SK IBBY. Centrum je v súčasnosti jedinou a jedinečnou organizáciou na Slovensku, ktorá odborne drží patronát nad literatúrou pre deti, vydáva časopis Bibiana²¹, v ktorom publikuje odborné články a hodnotenia tvorby pre deti, udeľuje ocenenia najkrajším a najlepším knihám, organizuje festivaly Dni detskej knihy, udeľuje národné ceny za literatúru. Dôvodom na vznik takéhoto centra bola práve potreba zhodnocovať situáciu v oblasti čítania na Slovensku, ovplyvňovať ju cez svoje odborné, konzultačné a metodické činnosti, vyvíjať nové inovatívne formy podpory čítania, pestovať kultúru čítania, zmeniť krízový stav v tejto oblasti. Svoje aktivity Centrum smeruje aj k vývoju a rozširovaniu inovatívnych metód na podporu čítania.²²

Dieťa nežije pre detskú literatúru, ale detská literatúra existuje pre život dieťaťa. Rovnako ako Bibiana, aj my si uvedomujeme potrebu zmeny prístupu k čítaniu na základnej škole, preto sme na základe predchádzajúceho výskumu VEGA 1/0455/18 *Výskum a rozvoj čítateľstva* žiakov v mladšom školskom veku pripravili jedinečný program na podporu čítania pre radosť detí na primárnom stupni základnej školy – Čítame deťom, čítame s deťmi.

21 Časopis vychádza od roku 1993 a je priamym pokračovateľom časopisu Zlatý máj, ktorý funkciu odborného časopisu pre detskú literatúru plnil od 50. rokov 20. st.

22 viac o Bibiane a Centre na podporu čítania na stránke www.bibiana.sk

ČITATEĽSTVO A SÚČASNÁ SPOLOČNOSŤ

(ČITATEĽSTVO V SÚČASNOSTI A PRIORITY SPOLOČNOSTI)

Predstavte si, aké ľahké by bolo, keby sa čítanie stalo popkultúrnym fenoménom. Keby sa ne-dočkavo čakalo na vydania kníh a tie mali takú publicitu ako športové zápasy či premiéry filmových trhákov. Je ľahké ovplyvniť deti športovými osobnosťami alebo osobnosťami popkultúry, keď sú vša-deprítomné v médiách a ich životy sú dôkladne sledované. Ak by čítanie hodnotných kníh nadobudlo takto vysoký stupeň popularity, potom by hľadanie podpory k čitateľskému záujmu a radosti z čítania nebolo potrebné. Naším cieľom je prispieť k pestovaniu kultúry čítania a pozitívne ovplyvňovať stav v čítaní detskej populácie.

Globálna, národná a osobnostná kríza čitateľstva

Dnešná doba ponúka takú záplavu informácií, ktoré presahujú rámec skúseností a rozumových schopností ich prijímateľov vrátane detských. Vedieť čítať už nestačí. Doba činov a rýchlych rozhodnutí mení prístup k vnímaniu textu a jeho formátov. Komunikácia čitateľov s literatúrou nadobudla iný rozmer. Pretlaku informácií sa vyhnúť nemožno a súčasná audiovizuálna kultúra si vždy nájde vďačné zmysly detských čitateľov. „*Máloktoľé dielo krásnej literatúry dokáže uspokojiť detského recipienta v jeho túžbe po rýchlej akcii a ešte rýchlejšej reakcii*“.¹ Literatúra si žije vlastným rytmom, ktorý sa dá zrýchliť najviac ak, tak rýchlejším čítaním. Presýtenie masmediálnymi stimulmi cez moderné technológie prostredníctvom zvuku, spôsobuje, že detský príjemca literatúry sa stretáva s určitými príbehmi už oveľa skôr, než sme predpokladali, a to v napínavejšej, atraktívnejšej a zábavnej forme. Táto raná čitateľská skúsenosť však vedie k povrchnému alebo len vynútenému záujmu o čítanie. V súvislosti so spoločensko-ekonomickým tlakom na schopnosť uplatniť sa na trhu práce výrazne narástli a narastajú nároky na úroveň čítania s porozumením, keďže už aj na najnižších profesijných pozíciách sú potrebné kvalitné čitateľské zručnosti (písomné inštrukcie, manuály, právne predpisy, zmluvy atď.). Do školského prostredia sa tento tlak prenáša prostredníctvom národného a medzinárodného testovania PIRLS, PISA, v ktorom pedagógovia a rodičia v snahe o čo najlepšie výsledky, neúmyselne strácajú zo zreteľa pozitívne stimulovanie záujmu o čítanie či nájdenie radosti v čítaní. Pritom výsledky testov takmer vôbec objektívne nevypovedajú o detskom čitateľskom zážitku, ktorý je základným motivačným faktorom v čitateľskom záujme a jeho udržateľnosti. Empirické skúsenosti nielen z pedagogickej praxe poukazujú na krízu čítania, ktorá sa prejavuje degradovaním schopnosti čítať vnímavo, s hlbším porozumením. Schematizované školské čítanie (pod vplyvom sledovania výkonov v čitateľskej gramotnosti národných a medzinárodných testovaní) nadobudlo formu založenú na štyroch úrovniach porozumenia, no zároveň odobralo silu hlbokého vnímania posolstiev s odhaľovaním hodnôt, ktoré umelecká literatúra cez introjekciu čitateľa ponúka. Emocionálna línia textu nie je zrazu postihnuteľná. Fixuje sa predstava o tom, že zvládnuté čítanie je také, keď dieťa prerozpráva dej (reprodukciiu obsahu), prípadne dokáže tvorivo pozmeniť začiatok a ukončenie príbehu s možnosťou

1 STOLIČNÝ, P. 2002. Detská literatúra a internet. Procesy čitateľského zážitku a pôžitku v interaktívnych médiách, s.181 In: STANISLAVOVÁ, Z. – ŽEMBEROVÁ, V. (Eds.): O zážitkovosti a funkčnosti v literatúre pre deti a mládež. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. Prešov: Náuka, 2002. S. 178-184.

vytvorenia voľnej ilustrácie, odpovie na typologicky rovnako štylizované otázky k textovému obsahu. Emócia, mnohoznačnosť posolstva a radosť z objavovania „života“ – literárneho a skutočného, je nahrádzaná schematickým rozmýšľaním. Otvorené otázky sú často zodpovedané jednoslovnými či jednovetnými výpoveďami. Progres v technológiách a zintenzívnenie digitálnych zručností intuitívne a modelovo nadobudnutých v ranom detstve (cca od 2 rokov) paradoxne spôsobuje regres vo fyzickom zažívaní sveta, čoho následkom je emocionálna a empatická rezistencia ľudskej bytosti. Dnes nevzniká potreba „naživo“ sa hrať a rozprávať s rovesníkmi, obrazovka mobilu, počítača či tabletu nahrádza komunikačného partnera rôznymi spôsobmi. Nie je potrebné prečítať knihu, veď google to sprostredkuje sumarizačnými krátkymi textami. Krízu čítania evidujeme už viac než dvadsaťročné.² Neprimeraný vplyv technológií vedie k nevyváženému životnému štýlu a novým potrebám detí (podľa psychológov, sociológov). Priznávame globálnu krízu čítania, ktorá je paradoxne odrazom globálneho technologického progresu. V celom svete vznikajú kompenzačné systémy vo vytváraní národných stratégií na podporu čitateľskej gramotnosti (jedna strana mince) a podporných čitateľských programov v národnom a lokálnom prostredí (druhá strana mince). Význam čítateľstva je reálny len vtedy, ak prináša úžitok nám i nášmu okoliu. Knihy nadobúdajú svoju hodnotu v procese čítania, bez čítania sa stávajú len materiálom na sklade.

Prečo je čítateľstvo dôležitou súčasťou nášho bytia? (antropologicko-psychologický aspekt)

Čítanie kníh je kľúčové pre zmysluplný život – pre vzdelávanie, výber povolania, osobnú angažovanosť a uplatnenie v spoločensko-ekonomickej pozícii. Zvyšuje pochopenie vlastnej identity, prehĺbuje empatiu a umožňuje objektívnejší pohľad na iné bytosti a na svet. Schopnosť čítať je darom s dlhodobým účinkom, ktorý vplýva na utváranie sociálnych vzťahov, bez ktorých by život nemal zmysel. Obzvlášť zaujímavý je vzťah medzi čítaním pre radosť či potešenie a vytváraním pocitu duševnej pohody a vnútornej spokojnosti – wellbeing. Výskumné zistenia³ jednoznačne poukazujú na koreláciu medzi *pravidelným* čítaním pre potešenie a znižovaním stresu či redukciou depresie. Únik do sveta kníh, prežívanie príbehov, vnášanie vlastných emócií do čítania má vplyv na znižovanie negatívnych emócií (strach, nervozita, ľútosť, žiaľ, hnev, smútok, žiarlivosť). Spontánne provokovanie procesu myslenia príbehmi v knihách neustále núti náš mozog k pozornosti, sústredenosti a premýšľaniu. Periodicky vyvolávaný mentálny pohyb predstavuje tréning mozgu čítaním, ktorý má zdravotné a sociálne výhody. Zlepšuje náš pocit spojenia so širšou komunitou, posilňuje náš status sociálnej bytosti.

2 WIGFIELD A., GUTHRIE J.T. 1997. Relations of Children's Motivation for Reading to the Amount and Breadth of Their Reading, *Journal of Educational Psychology* Copyright 1997, Vol. 89, No. 3, 420-432

3 WILKINSON S. 2015. Literature Review: The impact of reading for pleasure and empowerment <https://readingagency.org.uk/news/The%20Impact%20of%20Reading%20for%20Pleasure%20and%20Empowerment.pdf>

Čo je čitateľstvo?

Čítanie a čitateľstvo je prostriedkom aj cieľom vzdelávania a vzdelania, spoločensko-ekonomického uplatnenia jedinca. Výsledky skúmania⁴ preukázali, že čitateľstvo u detí sa vynára omnoho skôr než čitateľská spôsobilosť. Táto je podmienená vnútornými faktormi ako sú: vek a psychické zrenie, rozvoj reči a myslenia, zmyslové vnímanie, vôľové vlastnosti, intelektuálna úroveň dieťaťa a vonkajšími faktormi ako sú: podnetné rodinné a školské prostredie, kultúrne potreby a tradície rodiny spojené s literatúrou a písaným slovom, didaktická a metodická spôsobilosť učiteľa, sociálne väzby dieťaťa atď.

Čitateľstvo je založené na emocionálnom prežívaní počas čítania. Je podporované receptívno-zážitkovými procesmi. Čitateľstvo je spojené s čitateľskou zdatnosťou, so záujmom o čítanie, ktorý môže mať rôznu mieru intenzity. **Čitateľská gramotnosť** (reading literacy) je prvou bezpodmienečnou podmienkou pre zrod čitateľstva. Ide o komplexný súbor čitateľských zručností (skills) potrebných na efektívnu prácu s textom. Podmienkou čitateľskej gramotnosti je zvládnutie techniky čítania a porozumenie textu. To zároveň vytvára podmienky pre rozvoj čitateľskej zdatnosti, t.j. spôsobilosti čítať samostatne, výrazovo i obsahovo zmysluplne. Základom rozvíjania záujmu o čítanie u detí je tak čitateľská gramotnosť.⁵ Ide o vzájomnú podmienenosť, keďže predpokladom rozvíjania čitateľskej gramotnosti je čitateľský záujem. Čitateľskú gramotnosť chápeme v užšom zmysle slova ako celoživotnú výbavu človeka vedomosťami, poznatkami, schopnosťami, postojmi a hodnotami potrebnými pre používanie všetkých druhov textov v rôznych individuálnych a sociálnych kontextoch. V zjednodušenom chápaní je čitateľská gramotnosť spôsobilosťou dekodovať text a porozumieť mu na doslovnej úrovni. Lepilová⁶ vymedzuje 5 dimenzií čitateľskej gramotnosti:

Schéma 3 Dimenzie čitateľskej gramotnosti

Zdroj: Lepilová, K., 2014

4 KASÁČOVÁ, B. a kol. 2017. Deti na prahu vzdelávania. Výskumné zistenia a pedagogické inšpirácie. Banská Bystrica: Belianum, 2017. 302 s.

5 BABIAKOVÁ, S. 2016. Jazyková a literárna gramotnosť v materskej a základnej škole. Banská Bystrica: PF UMB

6 LEPILOVÁ, K. 2014. Cesty ke čtenářství, Vypávejte s námi, Edika, Brno

1. **Vzťah k čítaniu** je základom pre vytváranie vnútornej potreby čítať.
2. **Doslovné porozumenie** rozvíja spôsobilosť dekodovať písaný a počúvaný text doslovne na základe aktuálnych poznatkov a skúseností.
3. **Vyvodzovanie záverov** spočíva v schopnosti kriticky hodnotiť z prečítaného z rôznych uhlov pohľadu.
4. **Metakognícia** je schopnosťou reflektovať zámer vlastného čítania a v súlade s ním vyhľadávať texty, spôsoby a stratégie pre lepšie porozumenie čítaného s ohľadom na obsahovú náročnosť.
5. **Zdieľanie** predstavuje pripravenosť zdieľať a porovnávať svoje prežívanie, pochopenie textu s interpretáciami zo sociálneho okolia.
6. **Aplikácia** využíva čítanie k sebarozvíjaniu s ohľadom na osobný rast a spoločenskú budúcnosť.

Akcelerácia vývoja informačných technológií ovplyvňuje životný štýl, vnímanie existencie dvoch svetov – reálneho a virtuálneho, spôsob komunikácie a rovnako aj narábanie so všetkými nosičmi textových formátov vrátane knihy v tlačenej či elektronickej verzii. Objavil sa nový atribút čitateľstva – internetové čitateľstvo. Internet zmenil fungovanie sveta neuveriteľným spôsobom. Zmenil sa spôsob vzájomného komunikovania, podnikania, zdieľania a prijímania informácií. Rovnako zmenil čitateľské návyky nielen u detí. Zmenil sa totiž zároveň aj spôsob, akým sú nové informácie a zábava očakávané.

Multimediálne čitateľstvo mení čitateľskú mentalitu. Z úporného a poctivého hľadania informácií, či odkrývania skrytých obrazných významov, sa stáva divácka prehliadka elektronických médií, kde internetové stránky nahradili knižné, častokrát aj s obrazom i zvukom. Technologicky gramotní mladí čitatelia od útleho veku získavajú čitateľské zručnosti v rodinnom prostredí úplne iným spôsobom, než je tomu v školských inštitúciách. Voľný čas detí vlastne už ani neexistuje, internetový nástroj ho eliminoval a čitateľská vášeň sa prejavuje v chatovaní, smskovaní, browsovaní, scrollovaní v mobiloch, tabletoch, počítačoch, v počítačových hrách, prípadne sledovaní a počúvaní TV a rádia. Komunikačná interaktivita je oveľa intenzívnejšia a zážitkovejšia (vďaka zamestnávaniu všetkých ľudských zmyslov – azda okrem čuchu). Novodobému „multimediálnemu“ čitateľovi už tlačенá kniha „nevoní“. Tlačené texty kníh a učebníc strácajú príťažlivosť.

Čitateľská gramotnosť a čitateľstvo vo vzájomnej podmienenosti

Čitateľstvo je determinované čitateľskou gramotnosťou. Zároveň čitateľstvo je podmienené prítomnosťou a stimuláciou čitateľského záujmu, ktorý sa však nemusí prejavíť u každého jednotlivca. Vhodným vytváraním vekovo primeraných variabilných stimulov v súlade s rozvíjaním gramotnosti v čítaní zvyšujeme mieru intenzity záujmu o čítanie, ktorý má takto potenciál dosiahnuť stupeň čitateľskej vášne. Na to je potrebná kvalifikovaná opakovaná čitateľská skúsenosť. Spôsob a intenzita kultivácie čitateľstva pôsobí na zrenie čitateľovej osobnosti, ktoré sa prejavujú jeho postojmi a správaním v rôznych situáciách bežného života.

Schéma 4 Čitateľstvo versus čitateľská gramotnosť

Čitateľstvo	Čitateľská gramotnosť
Súčasť života každého jednotlivca na individuálnej úrovni.	Súčasť funkčnej gramotnosti, potrebná pre potreby bežného života.
Rozvoj afektívnej stránky osobnosti – prístupu a vzťahu k čítaniu.	Rozvoj kognitívnej stránky osobnosti prostredníctvom čítania.
Potrebná vnútorná motivácia.	Bez vnútornej motivácie, nadobudnutá prostredníctvom učenia.
Kompetencia využívať čítanie pre osobný prospech a radosť z čítania.	Komplex vedomostí a zručností potrebných pre prácu s písaným textom v každodenných situáciách bežného života.

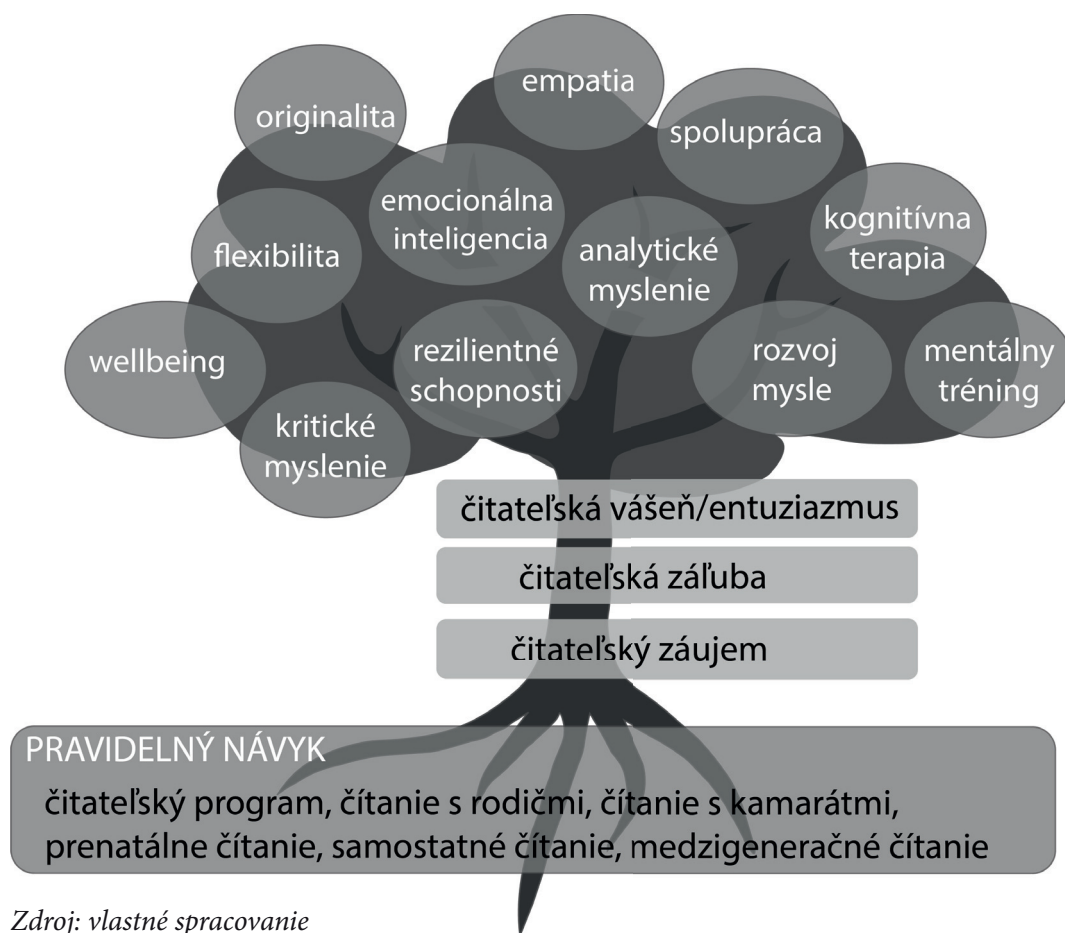
Zdroj: vlastné spracovanie

Čo je čitateľský záujem a jeho intenzita, tri stupne čitateľského záujmu?

Základným pilierom čitateľstva je čitateľský záujem. **Čitateľský záujem (reading interest)** predstavuje vzťah človeka k čítaniu ako k niečomu, čo má pre neho význam a hodnotu. Čitateľský záujem má dlhodobé zameranie a súvisí s motívmi a orientáciou osobnosti.⁷ Prejavuje sa v rôznej intenzite vzťahu, ktorá určuje mieru vnútornej potreby čítania jedinca a jeho potešenia z čítania. Čitateľova pozitívna emocionálna angažovanosť nastáva počas transakcie čítania, pričom sa vytvára „primeraná“ zhoda medzi čitateľom a textom. Čítanie uskutočňuje čitateľ z vnútornej motivácie a potreby v rôznych časových intervaloch, môže, ale i vôbec nemusí pociťovať výraznú potrebu rozprávať sa o prečítanom a zdieľať emócie z čitateľského zážitku. Prejavený záujem nemusí mať akčnú transformáciu v reálnom vymedzení času a jeho naplnení. Nemusí byť za každých okolností „viditeľný“. Ak čitateľský záujem nadobudne intenzitu a periodicitu návyku, stáva sa čitateľskou záľubou. Zlepšenie pravidelných čitateľských návykov výrazne ovplyvňuje kultúra čítania v rodinách a školách. Ak je gramotnosť sociálnou praxou, potom sa čitateľský záujem ako potenciálny návyk líši v závislosti od sociálneho kontextu a nie je u každého rovnaký. V tomto zmysle možno definovať niekoľko stupňov čitateľského záujmu.

7 BABIAKOVÁ, S., KASÁČOVÁ, B. 2019. Research into the phenomena of the child's world. New trends, old challenges. Badanie zjawisk świata dziecka. Nowe trendy i stare wyzwania. In Eunomia = Rozwój zrównoważony - Sustainable development : zrównoważony rozwój jako determinanta badań w naukach technicznych, humanistycznych i społecznych : [czasopismo naukowe]. Raciborz : Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, No. 1 (96) (2019), pp. 131-143. ISSN 1897-2349.

Schéma 5 Korene a plody čitateľstva

Zdroj: vlastné spracovanie

Vyššie stupne čitateľského záujmu

Čitateľská záľuba (reading enjoyment, reading for pleasure) predstavuje vyššiu intenzitu záujmu o čítanie, je spojená s čitateľským návykom, vnútornou radosťou z čítania, s výrazným emocionálnym prežívaním a významnou potrebou sociálneho zdieľania o prečítanom. Málokto je schopný mlčať o tom, čo ho silne priťahuje, čomu sa venuje, zároveň chce, aby aj iní zažívali príjemné pocity zo svojej záľuby. Tento typ čitateľa **aktívne a slobodne vyhľadáva podnety na čítanie**. Zároveň je silným motivačným činiteľom vo svojom sociálnom okolí. Je to ekonomicky dostupná závislosť s pozitívnymi účinkami vo všetkých smeroch. Ak sa návyk stane závislosťou, možno hovoriť o čitateľskom entuziazme.

Čitateľský entuziazmus / čitateľská vášeň (reading enthusiasm) predstavuje stav horlivej emocionálnej zameranosti, oduševneného zaujatia pre čítanie. Čitateľská závislosť sa prejavuje v dôslednom hľadaní a každodennom pravidelnom vymedzovaní času a priestoru na čítanie, ktoré si čitateľ slobodne vybral alebo mu dokonca bolo zadané. Čítanie z potešenia sa dá definovať ako čítanie, ktoré je slobodne zvolené alebo v ktorom čitatelia voľne, slobodne a nadšene pokračujú, ak im aj bolo zadané. Každý, teda aj náš čitateľ robí rád to, čo považuje za príjemné.

Cesta k čitateľskému záujmu vedie cez **návyk k čítaniu**. Návyky k čítaniu sú intelektuálne

činnosti, ktorých funkciou je poskytnúť viac informácií, poznatkov a učiť rôznym poznatkom a činnostiam. Návyk čítania znamená také správanie, ktoré vedie jednotlivca s chuťou a ľahkosťou k pravidelnému nachádzaniu si voľného času na aktívne čítanie. Čitateľské návyky do veľkej miery ovplyvňujú rovnako i vzdelanostný potenciál. Významné faktory, ktoré sa podieľajú na formovaní návykov na čítanie a postojov k čítaniu sú rodina, škola, spoločnosť a internet.

Aký je najväčší rozdiel medzi čítaním niečoho na internete a čítaním knihy? Pri čítaní tlačeneho textu je sústredenie a pozornosť viac koncentrovaná v toku myšlienok významu obsahov, rovnako myseľ je viac uvoľnená. Zatiaľ čo pri čítaní na internete sa automaticky vytvára sklon text oddeľovať, nie prečítať súvisle. Neustále dochádza k rozptyľovaniu pozornosti (hyper) odkazmi, čím sa prerušuje myšlienkový tok. Počas čítania, t.j. surfovania na internete vzniká nutkanie preletieť z jedného odkazu na druhý, častokrát s pravdepodobnosťou zanechať čítanie pôvodného textu. Bežne sa stáva, že čitateľ sa k pôvodnému článku ani nevráti. Multimediálny internet ako najvýznamnejší atraktor spôsobujúci závislosť predefinoval návyk dnešných čitateľov k čítaniu. Čo s tým? Tento fakt nemožno ignorovať. Duálny prístup k utváraní čitateľského návyku si vyžaduje rozšíriť variabilitnosť metód a modifikáciu prístupov v práci s literárnym textom.

V školskej praxi spôsobilosť čítať vnímame ako dar s celoživotnou trvanlivosťou, ktorý má dosah na osobnostný a spoločenský rozvoj. V zmysle rozvíjania a udržateľnosti čitateľského záujmu čítanie môže byť:

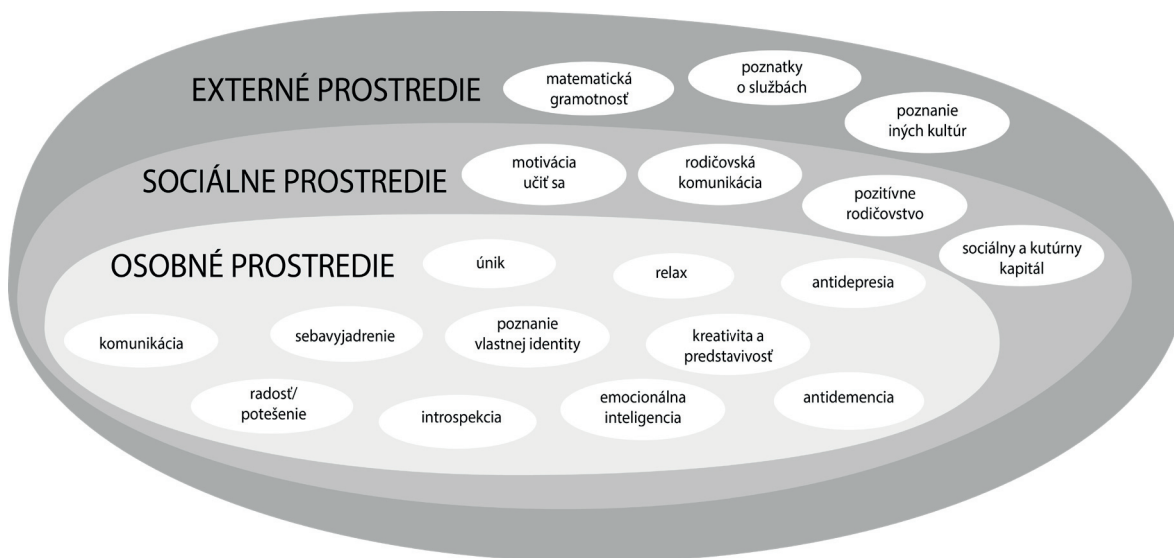
- *hrou pre radosť*, ktorá pohltí čitateľa. Ide o receptívno-zážitkový proces, pri ktorom sa čitateľ v knihe „stratí“. Je predpokladom prežívania všetkých ostatných radostí. Metódou hry rozvíja u čitateľa schopnosť vnárať sa do obsahov knihy, predstavivosti významov, vytvárať vzťahy k postavám a podieľať sa na vytváraní posolstva.
- *intelektuálnym potešením*, keď sa čitateľ zapája do objavovania, čitateľ je bádateľom, ktorý skúma čo „to“ (texty) znamená, ako „to“ bolo vytvorené tak, aby sprostredkovali významy a účinky. Zreteľnými benefitmi je rozvíjanie hlbokého porozumenia, proaktívnosti, posilňovanie charakteru a odolnosti osobnosti.
- *spoločenským potešením*, v ktorom si čitateľ vytvára vzťah k autorom, postavám, iným čitateľom a k sebe samému objavovaním svojej identity a sebapoznávaním. Čítanie ho vedie do vlastnej introspekcie a pozorovania jeho vzťahu k iným. Táto radosť rozvíja schopnosť zažiť svet z iných perspektív. Učí čitateľa oceňovať ostatných, ktorí sú od nás vzdialení v čase, priestore a skúsenosti. Ide o sociálne vzťahy, ktoré čitateľovi poskytujú oporu, má potrebu starať sa o ne, pomáhať aj tým, ktorí sa od neho úplne odlišujú.
- *pracovným potešením*, keď čitateľ nachádza a vyvinie nástroj na dosiahnutie niečoho funkčného, čo kultivuje prenos týchto stratégií a poznatkov do jeho reálneho života.
- *mentálnym potešením* je, kedy si čitateľ imaginatívne „nacvičuje“ svoj život, uvažuje, akou bytosťou chce byť a ako sa môže spojiť s niečím väčším – významnejším, vyvíja úsilie sa stať sa „niečím viac“. Poskytuje osobnostný rast (growth mindset) – rozvíjanie jeho potenciálu v osobnej a spoločenskej oblasti.⁸

Analyzované formy čítania pre potešenie (čitateľskej záľuby a entuziazmu) ozrejmujú podporovanie

8 WILHELM, J.D. 2017. (<https://www.edutopia.org/article/benefits-reading-pleasure>)

nielen kognitívneho rastu čitateľa, ale aj odкрývanie jeho možností spoločenskej angažovanosti sa, v cieľovom zameraní dosiahnutia múdrosti a celistvosti v zmysle osobnom i spoločenskom. Opakovaná čitateľská skúsenosť je cestou k múdrosti, výučbou získavame vedomosti, múdrosť prichádza cez skúsenosti.

Schéma 6 Vplyv čitateľského entuziazmu

Zdroj: Wilkinson, 2015⁹

Výsledky zahraničných výskumov (RA, 2015 – Anglicko, Kanada) zamerané na efektívny dopad čitateľských programov ukazujú, že čítanie pre potešenie je pozitívne spojené s väčším zmyslom pre spoločnosť, silnejším pocitom sociálneho začlenenia, rozvinutejšou schopnosťou využívať sociálne príležitosti, otvorenosťou a ústretovosťou. Pozitívny vplyv čítania pre radosť sa prejavuje:

- **v osobnej oblasti** – v rozvíjaní emocionálnej inteligencie, kreativity a predstavivosti, v hlbšom uvedomovaní si vlastnej identity, v sebapoznávaní. Je únikom od bežných i mimoriadnych problémov spôsobujúcim upokojenie duše a jej radostné napĺňanie. Takéto čítanie umožňuje relaxáciu a reguluje nálady. Výskumy potvrdzujú znižovanie a oddialenie demencie a depresívnych stavov.
- **v sociálnej oblasti** – v prehľbovaní empatie má potenciál zlepšovať medziľudské vzťahy v rodinnom a spoločenskom prostredí. Komunikačný presah zlepšuje schopnosti verbálneho i neverbálneho vyjadrovania a sebavyjadrovania.
- **v oblasti vonkajšieho pôsobenia** – v rozvíjaní poznania iných kultúr, fungovania služieb, motivácii vzdelávať sa.

Vplyv čitateľskej vášne je transformovaný do hlbšieho pochopenia možností existencie ľudského bytia vo svete. Takto vypracovaný stupeň čitateľského záujmu je prostriedkom na to, aby človek porozumel sám sebe a svojmu miestu vo svete.

⁹ WILKINSON, S. 2015. Literature Review: The impact of reading for pleasure and empowerment <https://readingagency.org.uk/news/The%20Impact%20of%20Reading%20for%20Pleasure%20and%20Empowerment.pdf>

Aký je súčasný čitateľ?

(Typológia súčasného čitateľa

z hľadiska informačného a hodnotového prakticismu)

Dnešná doba inkluzívnej spoločnosti, založená na materializme, konzumnosti, konkurenčnom porovnávaní, diverzifikovaných ekonomických manipulačných vplyvoch kladie dôraz na dosahovanie výkonov, úspechov (materiálnych a kariérnych). To jednoznačne vplýva na formovanie dnešného čitateľa a jeho typologickú charakterizáciu.

K uvádzanej typológii súčasného čitateľa berieme do úvahy faktory, ktoré sa u čitateľa prejavujú vo významovom presahu do jeho reálneho prežívania a konania:

- **vnímanie** mnohohznačnosti posolstva textu sa uskutočňuje „magnetizovaním“ čitateľa obsahom textu a odkrývaním jeho zmyslu pre reálny život;
- **sústredenosť a pozornosť** v čítaní sú nevyhnutné k tvorivému spracúvaniu a rozvíjaniu podnetov z textu.

Na základe uvedených faktorov, osobnej orientácie čitateľa, jeho motivácii a intenzite vzťahu k čítaniu vymedzujeme v čitateľstve tieto profily čitateľov:

1. **Hodnotový čitateľ** je čitateľsky zdatný, citlivý a empatický so stabilným hodnotovým systémom, ktorý vidí význam svojho mravného konania a prináša dobro. Čitateľstvo je pre neho cestou ku kultúrnosti, etike a zodpovednosti. Tento typ čitateľa reprezentuje preferenciu tradičných hodnôt vzdelania a kultúry v Európe.¹⁰

2. **Pragmatický čitateľ** (podľa PISA) rozumie písanému textu, dokáže ho používať, vie sa nad textom zamýšľať a zaoberať sa ním. Týmto rozvíja svoje vzdelanie a osobnosť tak, aby sa dosiahlo zvyšovanie jeho osobného potenciálu na spoločenskom dianí (PISA). Tento typ čitateľa je súhlasný s významom dnes už všeobecne platného výroku „*Today a reader, tomorrow a leader*“ – „*Dnes čitateľom, zajtra vodcom.*“ Intelektualizácia významu textu pri čítaní je zároveň redukováním emocionálneho a estetického prežívania.¹¹

3. **Pragmatický čitateľ so stabilným etickým hodnotovým systémom** – čitateľ kladie dôraz na viac než len na hľadanie informácií. Upriamuje sa na základné ľudské hodnoty, kultivovanie osobného a spoločenského života s ohľadom na kvalitu vnútorného spojenia medzi ľuďmi. Hodnoty objavuje v čitateľskom ponímaní témy ľudskosti. Podstatné je, aby tento typ čitateľa považoval za základ jestvovania sociálny vzťah, NIE tému ľudskosti.

Typológia čitateľov z hľadiska individuálnej zameranosti a intenzity čitateľského záujmu:

1. **Snobský čitateľ** – intelektuálny čitateľ, ktorý sa zaujíma o sofistikovanú literatúru. Má veľmi dobrý rozhľad v literatúre a výborné zručnosti v hľadaní kvalitných titulov. Nevyužíva služby knihovníkov, nevkráča do antikvariátu, na stretnutiach rád ohuruje spoločnosť o svojich čitateľských

¹⁰ http://www.toponline.org/lessons/middle/lp10m_thompson2.pdf

¹¹ VRÁBLOVÁ, T. 2107. Čítame, počúvame, vnímame v priestore knihy, BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti – Centrum detskej literatúry, čítania a SK IBBY a OZ FANFÁRY, Bratislava

skúsenostiach a zážitkoch.

2. Fanatici seriálových kníh – patria ku skupine čitateľov, ktorá má záľubu v napätí dlhodobých príbehov.

3. Žonglujúci čitateľ – má v rovnakom časovom období simultánne rozčítané najmenej tri knihy, ktoré možno nikdy nedočíta.

4. Non-fiction čitateľ – čitateľ faktografickej literatúry. Miluje biografii, cestopis, historické diela. Reálny život považujú skôr za fikciu.

5. Re-Reader – čitateľ, ktorý sa rád vracia k už prečítaným dielam. Nerobí mu problém jednu knihu prečítať niekoľkokrát, dokonca je schopný siahodlých citácií či dialógov a sprostredkovania mnohých detailov.

6. Milovník beletrie – čitateľ, ktorý najradšej utečie a stratí sa v príbehoch svojich knižných pokladov.¹²

Realita potvrdzuje, že pragmatický čitateľ stráca svoju funkčnosť v ekonomicky dravej spoločnosti, ak sa táto potrebuje morálne posilniť, ľudsky obnoviť, jednoducho spamätať sa, humanizovať, nasmerovať sa k eticky ľudskému systému. Hodnotový čitateľ stráca svoju pozíciu v technologicky komfortnej spoločnosti, kde prevažuje digitálne čítanie s ekonomickou skratkou konverzácie a hodnotovej svojbytnosti. Výskumy potvrdzujú, že za posledné dve desaťročia miera empatickosti v európskej populácii klesla o 40%. Do akej miery sú funkčné informačné technológie vo vzťahu k čítaniu, kde čitateľskú skúsenosť formuje internet? Nárast porúch pozornosti enormne vzrastá, sústredenosť rapídne klesá. Kognitívne funkcie človeka, ktoré sú nevyhnutné pri procese čítania sú negatívne oslabované používaním technológií – čítanie z obrazovky je distrakčné, keďže rýchlo meniace sa vizuálne vnemy na obrazovkách silne zasahujú centrum emócií. To podmieňuje tvorbu nezdravých návykov a skreslené vnímanie reality.¹³

„Obrazkový“ mladý čitateľ sa stáva samotárom v spleti obrazkových textov. Komunikáciu rozvíja virtuálne, častokrát s neznámymi virtuálnymi spolubesedníkmi v bezpečnom prostredí za obrazovkou, s nedostatkom empatie, no s dávkou návykového adrenalínu. Je to silná konkurencia médiu zvanému kniha.

Čo je kultúra čítania a čitateľská kultúra?

Kultúra čítania – je jedným z cieľov kultúrno-výchovného pôsobenia. Prejavuje sa záujmom o literárne kultúrne dedičstvo, kultúrne dianie, o čítanie krásnej literatúry a schopnosťou aktívne čítať umelecké literárne dielo, porozumieť mu ako umeleckému odkazu, vnímať ho v literárnom kontexte i v širšom kultúrnom, spoločenskom i historickom kontexte. Kultúra čítania by sa mala prejavovať aj záujmom o pestovanie kultúry jazyka.

¹² <http://theislandreader.com/7-types-readers/>

¹³ MUDr. STRÁNSKY, J. 2020. https://www.datalan.sk/tmp/asset_cache/link/0000028230/eduNEWS_2_2016_webFINAL.pdf

Čitateľská kultúra sa vzťahuje k pravidelnému a návykovému čítaniu kníh a informačných materiálov. Stratégie pre rozvíjanie čitateľskej kultúry sú:

- predstaviť deťom činnosť čítania od útleho veku (už v prenatálnom období – hlasné čítanie dieťaťu),
- rozvíjať súťažné i nesúťažné čítania v umeleckom prednese, prezentovanie o čítanom,
- zriaďovať v rodinách, triedach, školách knižnice,
- vzdelávať učiteľov, ktorí deti učia čítať.

K benefitom čitateľskej kultúry pre jednotlivca patrí rozvíjanie pamäte, disciplíny, slovnej zásoby, tvorivosti, zručností a na národnej úrovni zlepšovanie vzdelávania a národný rozvoj. Rozvíjanie čitateľskej kultúry čelí výzvam v podobe jazykových zásahov, zlého financovania vzdelávania a slabej ekonomiky. Kultúru čítania možno zlepšiť poskytovaním vhodných materiálov na čítanie v školách, školských a verejných knižniciach a využívaním kampaní na podporu čitateľov.

Podľa nášho názoru je pojem čitateľská kultúra významovo širší rozmanitejší ako kultúra čítania. Popisuje kultúru čitateľa, ktorá sa prejavuje v jeho záujme o čítanie, v rovine rozsahu čítania, k zaobchádzaniu s knihou a jej šírením - distribúciou. Kultúra čítania je súčasťou čitateľskej kultúry, jej jadrom, pretože zahŕňa aj procesuálnu stránku čítania. Medzi týmito pojmami existuje dialektická jednota, vzájomný vplyv, majú spoločný vedomostný – poznatkový základ, ktorý vplýva na vnímanie literárnych textov a vnímanie informácií o učení a nové spôsoby čítania obohacujú čitateľskú kultúru čítania. Berieme do úvahy, že hranice medzi týmito pojmami sú trochu vágne.

Všetky fotografie uvedené v publikácii boli vytvorené a zverejnené na základe písomného súhlasu dotknutých osôb a zákonných zástupcov detí pri realizácii metodického programu Čítame deťom, čítame s deťmi. Fotografie pochádzajú z archívnych zdrojov Základnej školy Radvanská 1 v Banskej Bystrici, Základnej školy u Filipa v Banskej Bystrici a Pedagogickej fakulty UMB v Banskej Bystrici. Rovnako sú k dispozícii na verejných webových sídlach týchto organizácií.

VÝCHODISKÁ ČITATEĽSKÉHO PROGRAMU „ČÍTAME DEŤOM, ČÍTAME S DEŤMI“

Čitateľský program dáva deťom čitateľom príležitosť stretnúť sa s kvalitnou detskou literatúrou, hravou formou pracovať s písaným slovom, vytvára možnosti na stretnutia s významnými osobnosťami ako vzormi, čím môžu byť silným podnetom pre detského čitateľa v čítaní pre potešenie. Vzťah ku knihe sa u každého jedinca upevňuje počas celého života v neformálnom (rodinnom, kamarátskom) a inštitucionálnom (školskom) prostredí. Výskumy¹⁴ potvrdzujú, že žiaci uprednostňujú čítanie pre zábavu/pre potešenie ako formu relaxácie bez vynútenej požiadavky analýzy a reprodukcie textu, ako sa v školách zvyčajne očakáva. Rovnako zistenia z rozsiahlych výskumných štúdií ukazujú, že zábavné čítanie detských čitateľov je najvýraznejším faktorom kognitívneho pokroku a sociálnej mobility v ktorejkoľvek dobe.¹⁵ Stimulovanie záujmu o čítanie vedie k láske k čítaniu s následnými konzekvenciami, ktorými sú: kultivovanie osobnosti čitateľa, pozitívne terapeutické účinky na duševné zdravie jedincov, provokovanie tvorivosti, zlepšenie pamäte, zvyšovanie „trhovej“ hodnoty v oblasti pracovných príležitostí, pochopenie spoločenských hodnôt akými sú rešpekt, autorita, zodpovednosť a spolupráca. Čítanie pre radosť a potešenie je považované za silnejší prediktor než sociálny a ekonomický status rodičov a dosiahnuté vzdelanie. Ambíciou každej vzdelávacej inštitúcie je, aby detskí čitateľa v dospelosti boli naplno schopní využívať svoj ľudský potenciál v spoločnosti, aby mali záujem zodpovedne sa zúčastňovať na veciach verejných. To predpokladá intelektuálno-emocionálne vyrovnanú a silnú osobnosť zodpovedného občana. J. D. Wilhelm a M. Smith¹⁶ poukazujú na to, že propagovanie a stimulovanie čítania pre potešenie je otázkou občianskych práv.

Spôsob, ako sa knihy k deťom dostávajú, môže byť v niektorých prípadoch pre deti kľúčový. Aj postoj učiteľa ku knihám je tiež dôležitý. Významnú úlohu zohráva aj prostredie, v ktorom žiak vyrastá. Celá spoločnosť, rodina a tiež škola musia byť naklonení čítaniu. Čítanie musia dospelí vnímať ako spoločensky príznačnú a oceňovanú vec, a potom to tak budú vnímať aj deti. V školách by mali existovať detské kútiky s knihami, kde by si mohli žiaci počas prestávok, pred alebo po vyučovaní čítať. Mali by čo najčastejšie vidieť čítať učiteľov a tiež rodičov a mali by nadobudnúť presvedčenie, že čítanie je prirodzená súčasť života, a že je to veľká radosť. Aká je však realita? Takmer všetci dospelí pobežujú okolo detí s mobilmi alebo s tabletmi v ruke. Kým deti nebudú vidieť dospelých s knihami v rukách, tak neuveria tomu, že čítanie je naozaj podstatné pre život.

Psychologicko-estetické východiská programu vychádzajú z Kulkovej klasifikácie es-

14 BUBENÍČKOVÁ, P., ČUŘÍN, M., ZACHAROVÁ, A., VÍŠKA, V. 2011. Kontexty čtenářství a čtenářské gramotnosti. Hradec Králové: GAUDEAMUS. ISBN 978-80-7435-165-5

15 BABIAKOVÁ, S., KASÁČOVÁ, B. 2019. Research into the phenomena of the child's world. New trends, old challenges. In Eunomia = Rozwój zrównoważony - Sustainable development : zrównoważony rozwój jako determinanta badań w naukach technicznych, humanistycznych i społecznych : [czasopismo naukowe]. Raciborz : Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, No. 1 (96) (2019), pp. 131-143.

SULLIVAN, A. & BROWN M. 2013. Social inequalities in cognitive scores at age 16: The role of reading, Centre for Longitudinal Studies, Institute of Education, University of London

GUTHRIE, J.T. a kol. 2007. Contribution of concept-Oriented Reading Instruction to knowledge about interventions for motivations in reading. Educational Psychologist, 42, 237-250

KIRSCH, I. et al. 2002. OECD, https://www.researchgate.net/profile/Christian_Monseur/publication/44832461_Reading_for_change_Performance_and_engagement_across_countries_Results_from_PISA_2000

16 WILHELM, J.D., SMITH, M.W. 2016. The power of pleasure reading: What can we learn from the secret reading lives of teens. English Journal, 105 (6) <http://www.ncte.org/librry/NCTEFiles/Recources/Journals/EJ/2056-jul2016/EJ1056Power.pdf>

teticko-psychologických predpokladov hodnotného vnímania literárneho textu čitateľom mladšieho školského veku.¹⁷ Materiálne aj sociálne prostredie čitateľského programu je priestorom, kde sa odohráva celý rad psychologických procesov. Ako je to možné ovplyvniť, aby tieto procesy pracovali v prospech zvedavosti a záujmu o knihy? Psychologická podstata emocionáno-estetického zážitku je principiálnym motivačným faktorom. Zážitok z čítania je primárnou podmienkou vytvorenia si vedomia o hodnote konkrétneho umeleckého textu. Hodnota textu je daná schopnosťou tohto textu produkovať zážitok.¹⁸ Čitateľský zážitok umožňuje vytvárať vzruch a napätie, ale zároveň aj očistu duše od niektorých vášní. Nastáva katarzia - isté uvoľnenie, očistenie vďaka čitateľovej sústredenej pozornosti zameranej na dej a udalosti a vcitovania sa do prežívania postáv. U detského čitateľa je tento pocit oveľa intenzívnejší, pretože jeho recepcia sa konkretizuje práve cez emotívnu stránku prežívania a vnímania textu. Psychologicko-estetické predpoklady vnímania umenia (vrátane slovesného) klasifikuje Kulka (2008) do dvoch kategórií:

Schéma 7 Psychologicko-estetické predpoklady plnohodnotného vnímania umenia

Relatívne stabilné predpoklady	Psychologický efekt
vedomosti a znalosti	historicko-spoločenská orientácia, druhová, štýlová a žánrová špecifikácia, základňa informačného spracovania umeleckého posolstva
návyky	uľahčenie dekódovania
schopnosti	uľahčenie a predovšetkým prehĺbenie chápania (ide o intelektuálne schopnosti)
názory	prístup k umeniu, vzťahový rámec dekódovania a spôsob „prenikania“ do diela
postoje	charakteristický spôsob reagovania na umenie, pripravenosť, predsudky
hodnotová hierarchia	začlenenie umenia do vlastného života a jeho postavenie medzi inými životnými hodnotami
skúsenosti	uľahčenie a najmä obohatenie, prehĺbenie estetického zážitku
kultúrna úroveň	bohatosť a hĺbka zážitku, jeho kvalita
Momentálne aktuálne predpoklady	Psychologický efekt
prostredie	príprava vonkajšieho rámca estetického zážitku, vplyv na sústredenie, zameranie pozornosti
sociálna atmosféra	citové naladenie, prvky sugestívnosti, dynamika zážitku
dôvera	citová väzba na umelca, sekundárne vyššia koncentrácia pozornosti
estetické zameranie	hravosť, imaginatívnosť, aktualizácia estetických noriem, ideálov, skúseností
naladenie na komunikačný kanál	podmienka správneho dekódovania umeleckého posolstva a pochopenia diela
psychické uvoľnenie a emocionálna synchronizácia s autorom (dielom)	zvyšuje spontánnosť zážitku, prehĺbuje pochopenie diela
sústredenosť	zapojenie celej osobnosti vnímateľa, jeho intelektuálnych, emocionálnych i snáhových stránok, kvalitatívne prehĺbenie dekódovania diela

Zdroj: Kulka, 2008, s. 374

17 KULKA, J. 2008. Psychologie umění. Praha:Grada Publishing

18 ŠTERBA, M. 2015. Súradnice kompetentného čítania a kontext literárneho vzdelávania, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Vzhľadom na fakt, že vytváranie zážitku u detského čitateľa je predovšetkým spontánnym procesom, program vychádza z ich momentálnych aktuálnych predpokladov vnímania literárnych diel. To si vyžaduje bezstresovú uvoľnenú atmosféru vo vhodnom a príjemnom prostredí s variabilnými aktivitami, ktoré čitateľov „naladia“ na hravé, a „beznámahové“, imaginatívne a správne odkrývanie obsahových posolstiev. Bezpochyby dôvera v osobnosti, ktoré detským čitateľom sprostredkujú umelecký zážitok a pomáhajú vytvárať rovnako dôveru v autorov, je silným psychologickým momentom, ktorý sa podieľa na pozitívnom vzťahu k čítaniu.

Súčasnosť prináša sociálno-ekonomické zmeny, ktoré vyplývajú z meniacich sa potrieb ako na trhu práce, tak v životnom štýle. Kým dopyt po manuálnych a základných kognitívnych zručnostiach klesá, trh sa orientuje na vyššie kognitívne zručnosti, tzv. mäkké, ako aj na technologické zručnosti. Predikovanie zmien v kolektívnom vedomí ukazuje na nové potreby súčasných detí. S ohľadom na tieto skutočnosti, hodnotový potenciál detskej knihy stúpa.

Základnou myšlienkou programu je hľadať cesty k posilňovaniu pozitívneho vzťahu čitateľov mladšieho školského veku k čítaniu kníh a zintenzívňovať ich čitateľský záujem prostredníctvom rôznych čitateľských zážitkov smerom k čítaniu pre potešenie, radosť a zábavu. Pomôcť menej angažovaným detským čitateľom zažiť rovnaké potešenie a radosť z činnosti, ktorú nepovažujú za zaujímavú a vytvoriť priestor pre spontánnejšie vnímanie a prijímanie sociálnych posolstiev v detskej literatúre.

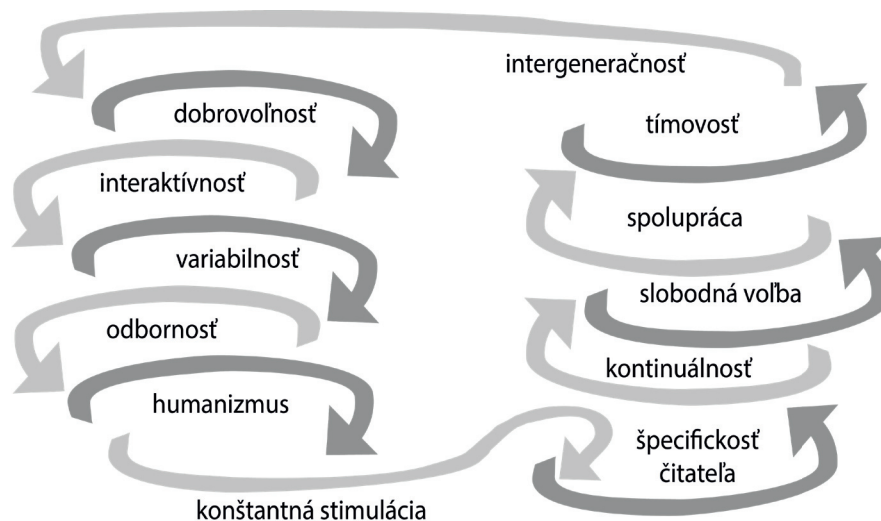
Utváranie akéhokoľvek vzťahu potrebuje čas, priestor, pravidelnosť a silnú dávku atraktívnosti. Pravidelné opakovanie čitateľskej činnosti vedie k návyku. Takto nadobudnutý návyk sa posúva k pravidelnému siahaniu po knihe a vlastnému sebauspokojovaniu. Ďalším cieľom je vytvoriť možnosti renesančného prebudenia školských knižníc, prinavrátiť im atraktívnosť ako „open public space“ deťom, učiteľkám, vychovávateľkám, vrátane širokej verejnosti – rodičom a osobám akéhokoľvek povolania, pre ktorých je kniha sociálnym a životným priestorom, možno aj čitateľskou vášňou.

Odlišný prístup od školského má tieto atribúty: dynamicky stimuluje zážitkovosť, hravosť, tvorivosť, rôznorodosť, neformálnu atmosféru, pútavosť. Podstatný je rozšírený kontext prostredia – nebáť sa posúvať aktivity do mimotriedneho a mimoškolského prostredia. Exteriérové prostredie vytváranie nových podnety na upriamovanie pozornosti a sústredenosti pri čítaní (počúvaní) literárneho textu, zároveň vytvára nové myšlienkové asociácie. Učí tým flexibilitu k prostrediu, kde je nutné počúvať, mať nápady, ktoré vytvárajú priaznivé emócie vo vykonávaných činnostiach.

Práve prostredie kultúry je vhodnou platformou, na ktorej sa dajú vytvárať podmienky na to, aby sa na nej stretávali viacerí dôležití aktéri, ktorí sa môžu do rozvíjania kultúry čítania aktívne a efektívne zapojiť.

Princípy programu „Čítame s deťmi, čítame deťom“

Schéma 8 Princípy čitateľského programu

Zdroj: vlastné spracovanie

- **Princíp dobrovoľnosti** spočíva v tom, že čitateľ má príležitosť slobodného výberu, na základe vlastných záujmov a vyberá si z viacerých ponúkaných možností. Do čitateľskej činnosti (aktívnej ani pasívnej) nie je nútený. Rovnako prizvaní externí spoluorganizátori programu realizujú svoju činnosť v rámci dobrovoľníctva.
- **Princíp variabilnosti** sa uplatňuje v obsahu ponúkaných kníh, foriem, metód a prostriedkov aktivizácie čitateľských činností, ktoré iniciujú záujem o čítanie. Má motivačnú funkciu, zabráňuje stereotypu, stimuluje pozornosť, udržiava záujem o čítateľstvo.
- **Princíp konštantného vzbudzovania záujmu o činnosť** je založený na vytváraní takých momentov a činností, ktoré vzbudzujú zvedavosť o literárne diela a poskytujú prekvapenia a radosť z objavovania literárneho sveta.
- **Princíp demokracie a humanizmu** vychádza z Dohovoru o právach dieťaťa.¹⁹ Rešpektuje individualitu žiaka, aké má záujmy, požiadavky, názory.
- **Princíp interaktívnosti** v prostredí a činnostiach spočíva vo vytváraní podnetov, na základe ktorých čitatelia majú prirodzenú a spontánnu možnosť na sebavyjadrenie, predvedenie talentu, iných záľub.
- **Princíp špecifickosti osobnosti čitateľa** umožňuje vzájomné rešpektovanie osobnostných dispozícií a iných záujmov, ktoré sú predpokladom rozvíjania čitateľského záujmu.
- **Princíp spolupráce** vytvára optimálne prostredie založené na bezkonfliktných korektných vzťahoch. Vzájomná dôvera v príjemnej atmosfére umožňuje všetkým účastníkom programu vytvoriť bezpečný priestor na činnosti so silnými emocionálnymi zážitkami, v ktorých sú takto eliminované konflikty, výsmech, pocity nedostatočnosti a menejcennosti.

19 Dohovor o právach dieťaťa. 1989. <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/dohovor-pravach-dietata.pdf>

- **Princíp intergeneračnosti** sa prejavuje v priamej medzigeneračnej komunikácii, ktorá umožňuje vzájomné získavanie výhod. Detským čitateľom sa vytvára priestor na analýzu kognitívneho rastu u staršej generácii, ktorým je umožnená sociálna mobilita. Sprostredkovanie múdrosti starších, vnímanie životného cyklu, hľadanie vzájomnej kompatibility a rešpektovania generačných názorov vedie k pozitívnemu vnímaniu staršej generácie a vzájomnému sociálnemu porozumeniu. Myšlienka generačného prepájania v sebe zahŕňa neformálne vzdelávanie žiakov v súlade s vývinovými potrebami príslušného štádia psycho-sociálneho vývinu. (Erikson, 2002).²⁰

- **Princíp kontinuity** predstavuje nepretržité stimulovanie intenzity detského čitateľského záujmu v pravidelných časových intervaloch s cieľom vytvárania návykovej činnosti.

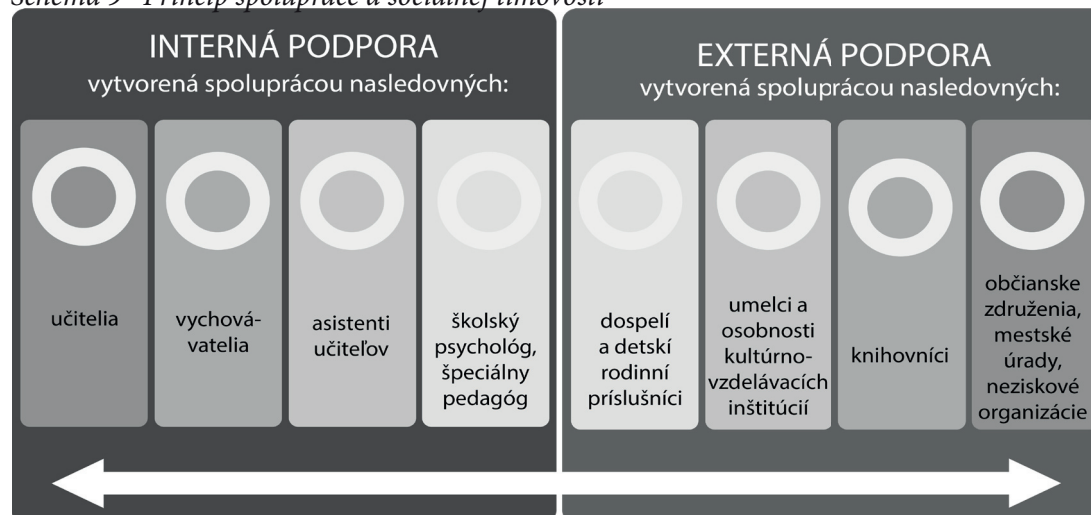
- **Princíp odbornosti** poskytujú interní a externí realizátori programu, ktorí disponujú expertnými znalosťami v následných oblastiach: obsahová a žánrová variabilita v detskej literatúre, ontogenetické, psychologické a interpretačné dispozície detského čitateľa, variabilnosť metód práce s literárnym textom, záujmová činnosť detí, umelecké prostriedky slovesného umenia, interpretačné spôsobilosti.

- **Princíp slobodnej voľby** je uplatnený tak, že čítanie sa uskutočňuje prostredníctvom slobodnej voľby každého čitateľa v dostupnej ponuke knižného materiálu a programových aktivít. Výsledky čítania sa objavujú častejšie a silnejšie, ak je čítanie v prvom rade príjemné. Preto je prvok čítania pre potešenie taký „dôležitý“. Čítanie nie je len niečo, čo by deti mali robiť v škole, musí to byť každodennou súčasťou nášho života, niečo, čo sa rozhodneme robiť v každom veku. To je dôvod, prečo má význam realizovať programy na podporu čítania pre všetky vekové skupiny, najmä pre detských čitateľov.

Koncept spolupráce a sociálnej tímovosti školskej inštitúcie s externými subjektami

K úspešnej popularizácii čítateľstva a rozvíjaniu detského čitateľského záujmu je bezpodmienečne nutná vzájomná spolupráca všetkých kompetentných subjektov – školský systém (MŠ, ZŠ, SŠ), mimoškolské inštitúcie, najrôznejšie záujmové krúžky a kluby, jednorazové akcie spojené s popularizáciou čítateľstva (knižní veľtrhy, celorepublikové i regionálne projekty a pod.). V školskom prostredí najdôležitejšiu rolu v prospech kníh a čítania zohrávajú základné školy a knižnice, ktoré sa tomuto môžu a spravidla aj venujú dlhodobo, sústavne a intenzívne.

Schéma 9 Princíp spolupráce a sociálnej tímovosti

Zdroj: vlastné spracovanie

20 ERIKSON, H.E. 2002. Dětství a společnost, Vydavatelství Argo

Špecifiká pôsobenia participujúcich subjektov v programe:

Škola – MŠ,ZŠ – je jediný subjekt, kde sa s knihou stretávajú všetky deti bez ohľadu na rodinné prostredie. Ide o najoptimálnejší priestor pre podporu záujmu o knihu, literatúru a posilňovanie vnútornej potreby čítania.

Učiteľ/ka – (1. st. , SJL) zohľadňuje všetky faktory vplývajúce na zásadný vzťah ku knihám: čítanie je radosť, netušená možnosť zábavy, s množstvom nových informácií a nie nudná činnosť. Motivačná úloha je v procese výučby najpodstatnejšia, zároveň najnáročnejšia úloha učiteľky na jej splnenie vzhľadom na tlaky testovania (naučiť deti techniku čítania, čítanie s porozumením, hodnotenie žiackych výkonov) a ustátiť školy v konkurenčnom prostredí. Na výchovu k čítateľstvu počas vyučovacích povinností zostáva minimum času a priestoru. Reálny stav situácie zreteľne poukazuje na tímovú spoluprácu s externými subjektami.

Učiteľ/ka (ostatných predmetov) – má rovnako možnosti ovplyvňovať záujem žiakov o knihy rôznych žánrov a obsahov v závislosti od vyučovacieho predmetu (nielen učebnicou).

Školská knižnica – spravidla je súčasťou každej školy, zvyčajne so stanovenými otváracími hodinami, sporadicky sa stáva priestorom pre organizovanie jednorazových akcií. Učiteľka/vychovávateľka má vzhľadom na svoje profesijné povinnosti obmedzené možnosti v spravovaní knižnice, t.j prehľad a zabezpečenie kvalitnej knižnej produkcie, motivačné a zážitkové lektorovanie. Existuje mnoho inšpiratívnych návrhov, ako vytvoriť a „oživiť“ priestor školskej knižnice s potenciálom vzájomného sociálneho a ľudského obohacovania sa (bližšie v nasledujúcej kapitole).

Miestna/mestská knižnica – je priestor, v ktorom sa uplatňuje odlišný prístup k literatúre a utvára sa rozšírený kontext, v ktorom sú knihy vnímané. Služby knižnice ponúkajú otvorenú spoluprácu so školami a inými verejnými inštitúciami.

Mimoškolské inštitúcie – sú kooperatívnymi subjektami škôl alebo knižníc v realizácii rôznorodých programov na podporu čítania a záujmu o knihy. Ich spolupráca je založená na ich vlastnej čitateľskej záľube a dobrovoľnej pomoci v čitateľských programoch zatiaľ spravidla organizovaných školami.

Základná umelecká škola – je inštitúcia, ktorá svojím zameraním poskytuje ideálne spojenie všetkých druhov umenia s ohľadom na vek detského čitateľa.

Občianske združenia – sú organizácie, ktoré aktívne ovplyvňujú sociálne dianie v rôznych oblastiach, spravidla s otvoreným prístupom podpory mladšej generácie.

Dobrovoľníci v organizovanej i neorganizovanej skupine – sú pripravení poskytnúť svoj čas, energiu a znalosti a podieľať sa tak priamo na pomoci pri podpore rozvíjania a udržateľnosti detského čítateľstva.

Umelci – sú si naplno vedomí toho, že vďaka umeniu prežívame skúsenosti iných a ich prostredníctvom túto skúsenosť cez zážitok je možné preniesť k deťom, ktorých životné udalosti a reálne zážitky sú ešte limitované ich vekom.

Expert v rôznych odborných oblastiach – svojím poznaním a prezentovaním ich čitateľského života

formujú u detských čitateľov širšiu predstavu o význame textových obsahov literatúry rôznych typov a žánrov.

Ako oživiť školské knižnice v 21. storočí?

Knižnica v 20. storočí bola súborom informácií, zdrojov, zbierkou kníh, rovnako služieb v štruktúre určitého priestoru. Je zbierkou iných médií s informáciami (nielen kníh) – máp, tlačovín alebo iných dokumentov, rôznych pamäťových médií - mikroforiem (mikrofilmy/mikrofiše), zvukové pásky, disky CD, kazety, videokazety, DVD, harddisky atď).

Knižnicou 21. storočia sa stal internet ako multimediálny zdroj kníh, tlačovín, máp, dokumentov a rovnako služieb, ktoré reprezentuje elektronická pošta, elektronické obchody s pridanou ekologickou hodnotou, t.j. bez použitia papiera. Knižnica 21. storočia síce nestratila „zásoby“ z minulého storočia, no preferencie detského čitateľa výrazne ovplyvnila.

Tipy na stimuláciu čitateľskej kultúry v školskom prostredí

1. Umožnite deťom nezávislé samostatné čítanie podľa vlastného výberu 20 minút denne v rámci celého denného vyučovacieho času.
2. Vytvorte v každej triede prostredie (podporujúce priaznivú čitateľskú klímu, ak aj nie sú materiálne možnosti v rámci priestoru), ktoré láka deti na oddych čítaním tlačenej podoby kníh rôznych žánrov a obsahov, tlačovín a pod.
3. Vytvorte si triednu knižnicu a spolu s deťmi vytvorte pravidlá jej fungovania.
4. **Čítajte deťom všetkých vekových kategórií nahlas. Vaša aktívna čitateľská činnosť je najvplyvnejším modelom na nasledovanie. Ukážte deťom, že vás čítanie baví. Aj 5 minút denne má silný modelový efekt nasledovania dospelých deťmi.**
5. Predstavujte učiteľov/ky ako čitateľov/ky. Odfotťe seba i kolegov pri čítaní.
6. Vytvárajte plagáty spolu so žiakmi na propagovanie dobrých knižných titulov na čítanie.
7. Pozývajte zaujímavých hostí na predčítavanie – umelcov, dobrovoľníkov...
8. Podporujte deti, aby samy priniesli knihu do školy a predstavili ju ostatným nielen v ich triede, ale aj iných triedach.
9. Vytvorte si pre svoje deti a rodičov špeciálny **twitterový alebo instagramový hashtag**, pod ktorým môžete kohokoľvek upozorniť na knihu, ktorú práve prečítali alebo prišla do školskej knižnice.
10. Vytvorte čitateľské kluby žiakov a rodičov, podporte spoločné čítania a diskusie o knihách. Vytvorte a zbierajte odznaky čitateľov.
11. Spolupracujte s miestnymi a mestskými knižnicami a ich programami. Pozývajte ich do škôl.

12. Natáčajte s deťmi reklamy a videá na najzaujímavejšie knihy.
13. Organizujte atraktívne podujatia – čítanie s pizzou, v pyžamách, s domácim miláčikom, v parku, galérii, na lúke, v kine pred filmovými predstaveniami, výlet s knihou, hudobné párty s knihou – fantázii sa medze nekladú.
14. Podporujte čítanie aj počas prázdnin.
15. Oslovte kníhkupectvá, knižnice, rodičov a iné združenia o knižné dary do vašich knižných fondov triedy.
16. Zaveďte diskusné kluby o prečítaných knihách.
17. Organizujte súťaže mladých talentov v umeleckom písaní, ilustrovaní kníh, navrhovaní knižných obalov, nielen v recitácii.
18. Organizujte prieskumy o čítaných tituloch na školách. Vytvárajte analytické reporty o prieskumoch obľúbenosti čítania.
19. Vystavujte knižné novinky alebo obľúbené knihy na viditeľnom alebo zaujímavom mieste školy (jedáleň, počítačová učebňa, riaditeľňa, laboratóriách a pod.).
20. Nechajte deti vyhľadávať recenzie a písať ich vlastné recenzie.
21. Zabaľte knihy, aby si deti vybrali knihy naslepo, rozširujte im obzory.²¹

21 Inšpirované TYSON, M. 2016. <https://www.svetgramotnosti.cz/Clanek/2/ctenarska-kultura-na-skolach>

Všetky fotografie uvedené v publikácii boli vytvorené a zverejnené na základe písomného súhlasu dotknutých osôb a zákonných zástupcov detí pri realizácii metodického programu Čítame deťom, čítame s deťmi. Fotografie pochádzajú z archívnych zdrojov Základnej školy Radvanská 1 v Banskej Bystrici, Základnej školy u Filipa v Banskej Bystrici a Pedagogickej fakulty UMB v Banskej Bystrici. Rovnako sú k dispozícii na verejných webových sídlach týchto organizácií.

V nasledujúcej časti budú pre jednoduchšiu identifikáciu sprevádzané časti metodických listov nasledovnými symbolmi:

LADÍME SA NA PRÍBEHY
(motivačná časť)

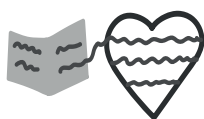
HOSTĽ ČÍTA UMENIE
(dobrovoľníci predčítavajú úryvok z diela)

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ
(spontánne zdieľanie emócií a myšlienok z prečítaného)

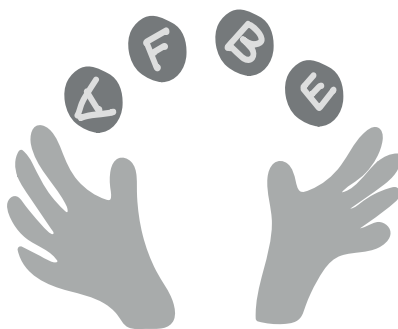

ZÁBAVA INŠPIROVANÁ PRÍBEHOM
(aktivity s pozitívnym ladením a zábavou)

PRÍBEH MI TO POVEDAL
(reflexia čitateľov o vnímaní posolstiev)

PROGRAM
ČÍTAME DEŤOM, ČÍTAME
S DEŤMI

V nasledujúcej kapitole vám predstavujeme čitateľský program realizovaný v školskom klube detí základnej školy pre deti 1. stupňa (8 – 10 ročné). Krátka analýza vybraných knižných titulov súčasnej detskej literatúry predchádza súboru metodických listov, ktoré sa k uvedeným knihám viažu. Cieľom tejto časti je poskytnúť námetový inšpiračný zdroj pre voľnočasové čítanie. Metodické listy majú zámernú formu scenárov, ktoré prehľadne umožňujú variabilnosť a modifikáciu pri realizovaní nielen našich, ale aj vašich nápadov. Ich cieľom je predovšetkým ponúknuť možnosti, ako zábavne a zmysluplne pracovať s literárnym textom. Uvedomujeme si, že originalita nespočíva v dosiaľ neobjavených nápadoch, ale v objasnení významového potenciálu textov prostredníctvom rôznorodých aktivít. Tieto možno realizovať jednotlivo, so zámerným čiastkovým výberom, ako aj ucelene. Zároveň majú ambíciu ukázať aj na možnosti generáčného a rovesníckeho učenia. Takto uchopený typ scenárov môže stimulovať žiakov vyšších ročníkov pripraviť vyučovaciu hodinu, čítacie popoludnie alebo príležitostnú udalosť pre mladších konškolákov. Vytvára sa tým významná dvojúčinnosť čítania, pri ktorej dochádza k vzájomnému rozvíjaniu sa, pochopeniu a prežívaniu literárnych posolstiev s cieľom radostného odhaľovania ľudských hodnôt.

METODICKÁ ANALÝZA LITERÁRNYCH TEXTOV PROGRAMU

UNIKÁTNOSŤ A JEDINEČNOSŤ V DETSKEJ LITERATÚRE

Kniha, ktorá hovorí: Môj anjel sa vie biť (Roman Brat)

Myšlienka v knihe ukrytá

Azda nikdy predtým sa o šikanovaní a šikane nehovorilo toľko a tak otvorene, ako je to práve dnes. O to dôležitejšie je poskytovanie pomoci jej obetiam a návodov na to, ako náročné a nepríjemné situácie spracovať a vyrovnávať sa s nimi. Hlavný hrdina Oskar sa spomedzi ostatných detí vyníma nielen svojím fyzickým vzhľadom, ale aj osobitým videním reality, vďaka ktorému sa dokáže na svet pozeráť inak. Oskar verí, že jeho vysnívaný strážny anjel Oskariel raz určite príde a pomôže mu prekonávať prekážky. Nájdeme tu odkaz, že aj naoko slabší môžu s odvahou, vynaliezavosťou a šikovnosťou premôcť nepriateľov a násilníkov. Nech už sú akokoľvek silní či veľkí, nádej, viera, priateľstvo a láska sú silnejšie.

Hodnoty, ktoré kniha posilňuje

Spoločné rozhovory Oskara s jeho imaginárnym priateľom anjelom Oskarielom, v ktorého verí a dúfa, prinášajú možnosť nazrieť do vnútorného sveta 11-ročného chlapca, ktorý sa musí vyrovnávať s nesp spravodlivosťou, útokmi, ponižovaním. Čitatelia sa vďaka empatickému prevteleniu do pozície obete šikanovania ocitnú v situáciách, v ktorých môžu na „vlastnej koži“ zažiť aké to je, keď je niekomu ubližované. Silu a odvahu nachádza hlavný hrdina vo svojom vnútri, aby sa opäť raz ukázalo, že človek je sám strojom svojho šťastia. Hodnota dobra je ukrytá v každej ľudskej duši. Aj napriek názvu kniha ukazuje, ako nenásilne sa dá vďaka viere v dobro a spravodlivosť poraziť každé zlo. A tým je tak trochu klasicky rozprávková.

Kniha, ktorá hovorí: Mimi a Líza (Katarína Kerekesová, Alexandra Salmela)

Myšlienka v knihe ukrytá

Je dobre, že sa o tom hovorí, že to vidíme, počujeme, cítime. Hendikep, ďalší z fenoménov modernej literatúry pre deti, o ktorom sa už nešepká a nehovorí v obrazoch. Dve malé dievčatá, susedky z obyčajného paneláku milujú neobyčajné veci. Obe rady snívajú a svet fantázie, ich odlišné videnie sveta im umožní objavovať hranice všedných aj nevšedných dní. Inakosť zobrazená telesným hendikepom nevidomej Mimi v spoločných zážitkoch s kamarátkou umožní čitateľovi vojsť do nevšedného sveta tmy, kde zrazu všetko vyzerá úplne inak.

Hodnoty, ktoré kniha posilňuje

„Dobre vidíme iba srdcom, to hlavné je očiam neviditeľné (Antoine de Saint Exupéry)“ sa viac, ako v ktorejkoľvek inej knihe, napĺňa doslova aj obrazom práve v príbehu dvoch dievčat z paneláka. Ich nezvyčajné zážitky nesú posolstvo, ako vnímať svet, čo je pre človeka dôležité, kde sú jeho limity a hranice, ktoré pomáhajú prekonávať predsudky, strach z neznámeho a odlišností. Hodnota vzájomnosti a ľudskej spolupatričnosti je pretavená v poznaní toho, čo je pre fungujúce priateľstvo dôležité. Kniha ponúka silný literárny aj estetický zážitok aj vďaka svojmu vizuálnemu a grafickému spracovaniu. Text a ilustrácie umožnia čitateľovi vcítiť sa do pozície zrakovo znevýhodneného človeka a pochopiť, ako on vníma, cíti a vidí svet.

Kniha, ktorá hovorí: Zberný dvor (Branislav Jobus)

Myšlienka v knihe ukrytá

S ekologickými témami sa nielen v spoločnosti a médiách roztrhlo vrece, ani literatúra pre deti neostala bokom. Najmä v poslednom desaťročí vychádzajú knihy s touto špeciálnou tematikou. Hoci sa zdá, že o ochrane prírody, separovaní odpadu, vyhynutí živočíchov a ich ochrane, či znečisťovaní vzduchu a vody bolo už povedané všetko, nie je to celkom tak. Ešte stále sa nájdu témy, o ktorých sa dá písať. Zberný dvor je kniha na pomedzí reálneho sveta a rozprávky, v ktorej ožívajú odpadky, aby poučovali ľudí, ako sa majú správať k životnému prostrediu. Myšlienka, že *kde iní končia, my začíname*, sa nesie celou knihou ako odkaz, že sa ešte veľa musíme učiť nielen o separovaní a spracovaní odpadu, ale aj sami o sebe, o spoločenstve, o svojom konaní a správaní v zmysle globálneho ekologického povedomia a úlohe ľudstva v ňom.

Hodnoty, ktoré kniha posilňuje

Dejová línia príbehu je postavená na neschopnosti človeka správať sa šetrne k svojmu životnému prostrediu, recyklácia je ukážkou, že nielen veci sa dajú recyklovať, ale aj človek samotný. Na druhej strane však ukazuje nezvratnosť niektorých dejov a situácií, aj napriek želaniam človečenstva zvrátiť prirodzené prírodné zákonitosti a kolobeh života. Potrebnou sa javí orientácia na silu a dôležitosť prínosu jednotlivca pre dobro spoločnosti a celok ako taký, pretože tentokrát sa naozaj sila prejaví v kolektívnom vedomí.

Kniha, ktorá hovorí: *Prečo bývame za mestom* (Peter Stamm, Jutta Bauer)*Myšlienka v knihe ukrytá*

Život človeka je ako váza – naplňajú ju zážitky, spomienky, pocity, vzťahy, myšlienky, ľudia, rodina... Rodina v tomto príbehu je pre dnešnú dobu úplne nezvyčajná. Neustále sa sťahuje, pretože túžba nájsť dokonalé miesto, kde každý z nich bude šťastný, ich ženie stále vpred hľadať nové a nové miesta na bývanie. Nestážujú sa, prispôbia sa okolnostiam, z každej situácie si vezmú maximum. Bývajú okrem iného v autobuse, v tetiných husliach, na kostolnej veži, v daždi, v klobúku, či na Mesiaci. Každá z 18 kapitoliek predstavuje jedno netradičné, až absurdné miesto. Každé miesto symbolicky nastavuje zrkadlo ľuďom a ukazuje, čo v skutočnosti je a čo nie je pre človeka dôležité.

Hodnoty, ktoré kniha posilňuje

Na pozadí príbehu trojgeneračnej rodiny sa nám odкрývajú obrazy súčasného človeka, kladú sa citlivé otázky, na ktoré si musí čitateľ odpovedať sám. Dokonca osobné a intímne detaily vzťahov jednotlivých postáv sú opísané iba ako objektívne fakty, ako strohé záznamy, ktoré sa čitateľa dotknú iba ak ich už zažil alebo zažíva. A v tom sú univerzálne, umožnia každému čitateľovi nájsť v príbehu to „svoje“, zároveň objaviť morálny kompas kedykoľvek a kdekoľvek. Silne prítomný je sociálny aspekt. Otázky ako bezdomovectvo, smrť blízkeho človeka, bohatstvo, chudoba, straty, nálezy, všetko zatieni jediná istota – rodina. Rodina a domov, ktorý vytvára, nech už je kdekoľvek.

Kniha, ktorá hovorí: *Gulko Bombulko* (Mária Ďuričková)*Myšlienka v knihe ukrytá*

Životná cesta nikdy nemá priamu líniu. Životné situácie poskytujú zrenie každej ľudskej bytosti. Čím sú náročnejšie, tým hlbšie je vnímanie spolupatričnosti a uvedomovanie si svojich ľudských síl a schopností. Krízové situácie sú tým prostredím, v ktorom sa odkrýva charakter. Hlavný hrdina Gulko Bombulko – animované kľbko vlny sám vykročí do sveta. Príhody v neznámom prostredí, stretnutie s neznámymi tvormi – zvieratkami z dvora vytvárajú situácie, ktoré sa podobajú paralele detského života. Gulko Bombulko siaha po vyšších životných cieľoch vďaka zdravému sebavedomiu – nezištne rozdávať svoju pomoc, mať vôľu byť užitočným všade, kde to situácia vyžaduje.

Hodnoty, ktoré kniha posilňuje

Detský čitateľ sa vďaka autorkinmu literárnemu štýlu a opakovaným modelovým situáciám učí nielen o zmysle dávania, ale aj o zmysluplnom dávaní, nezištnom konaní a o stavaní osobných hraníc. Veď kľbko nie je nekonečné, musí si preto rozmyslieť, pre koho a na čo sa rozdá. Príbeh odkrýva poznanie o zásadách komunikácie a nadväzovaní vzťahov. Konanie, postoje Gulka Bombulka posilňujú vedomie o tom, prečo nás dobré vzťahy robia šťastnými a spokojnými, aký význam má pomoc v núdzi. Životná púť hlavného hrdinu nás učí vedieť, čo je dôležité.

Kniha, ktorá hovorí: Počuješ rozprávať stromy? (Peter Wohleben)

Myšlienka v knihe ukrytá

V tejto knihe nájde čitateľ veľa dôležitých informácií o tom, ako funguje les a jeho obyvatelia, pričom za obyvateľov autor nepokladá iba zvieratá, ale aj za základ lesného spoločenstva určuje stromy, rastliny a zvieratá v symbióze. Dozvieme sa rôzne tajomstvá, zvláštnosti a triky tohto spoločenstva na prežitie, že existuje lesný internet, stromy v noci spia, či a ako sa rozprávajú, ale aj to, ako funguje lesný záchod pre zvieratá, prečo stromy nemajú v oblube psy, alebo ako funguje rodinný život v lese. Text je pomerne jednoduchý, vhodný aj pre menej zdatných čitateľov, informácie pomáhajú doplniť fotografie, ilustrácie, kvízy, návody.

Hodnoty, ktoré kniha posilňuje

Táto kniha nie je klasická encyklopédia, nachádzajú sa v nej aj tipy na aktivity pre čitateľov. Práve vďaka nim a rozprávačským schopnostiam autora, čitateľ poznáva prírodu hmatom, čuchom, sluchom, čím sa čítanie stáva zážitkovým. Čitateľ sa stáva súčasťou niečoho veľkého, nádherného, spoznáva čarovný svet lesa, ktorý sa učí mať v úcte a chrániť ho nielen pre seba, ale aj pre nasledujúce generácie. Čitateľ odкрýva hodnotu prírody, ktorá dáva základ ľudskej existencii. Kniha pomáha pestovať lásku a úctu ku všetkému živému aj neživému okolo nás.

FANTASTIKA/FANTAZIJNÝ SVET A FIKCIA V DETSKEJ LITERATÚRE

Kniha, ktorá hovorí: Chlapec s očami ako hviezdy (Pero le Kvet)

Myšlienka v knihe ukrytá

Nevšedný hrdina sa ocitá v nevšednej krajine, plnej nevšedných vecí a postáv. Nieкто by rovno povedal, že v sne, ale ako to už vo svete kníh býva, aj snové krajiny sú vlastne krajinami, kde sa dá reálne žiť, hoci život tu má úplne iné kontúry. Postavy sa správajú nepredvídateľne alebo naopak, ako by sa očakávalo, miznú, lietajú, pretože v tomto svete je možné všetko. Špecifikom tejto knihy je to, že všetky postavy, ktoré v nej žijú, už čitateľ pozná z iných detských kníh a má teda jasnú predstavu o ich konaní a charaktere. Vďaka hre a nonsensu, ktoré sú miestami pretavené až do absurdity, sa čitateľ ocitne v priestore knihy, kde je možné všetko a fantázia nemá hranice. Snívať a vymýšľať je preto dovolené, ba priam žiaduce.

Hodnoty, ktoré kniha posilňuje

„Všetky cesty niekam vedú, len si musíš správne vybrať a ničoho sa už potom nebáť,“ dozvedá sa hlavný hrdina v knihe. Náš chlapec v príbehu nemá meno, preto by ním mohol byť ktokoľvek z nás. Tento odkaz je preto venovaný aj najmenším čitateľom na posilnenie odvahy, odhodlania, pozdvihnutie sebavedomia a viery v samého seba a svoje schopnosti. Rovnako dôležité je vedieť, že každé rozhodnutie je dobrým rozhodnutím, lebo nás posúva vpred. Filozofovať, mudrovať, ale aj snívať, je preto dovolené, ba priam žiaduce.

PS: Táto kniha má ešte jednu pridanú hodnotu. Vznikla v čase, ktorý autor strávil doma so svojou malou dcérou a vymýšľal pre ňu práve takéto rozprávkové príbehy. Na toto sú otcovia špecialisti. A ani nevedia ako, formujú tak zo svojich detí budúcich čitateľov.

DOBRODRUŽNÁ LITERATÚRA, DETSKÁ LITERATÚRA S CHLAPČENSKÝM HRDINOM

Kniha, ktorá hovorí: Dobrodružstvo Kapitána Bombardáka (Dav Pilkey)

Myšlienka v knihe ukrytá

Keď sa spoja dvaja veselí výmyselníci, ktorí sú v podstate milí, dobrí, poslušní ... zaváňa to prinajmenšom nejakým problémom. A keď títo milovníci tajných dobrodružstiev navyše vymyslia ďalšieho, aj keď kresleného komixového hrdinu, o zábavu je postarané. Konflikty vznikajú najmä tam, kde sa stretáva detský a dospelácky svetonázor. A ako to už býva v knihách tohto typu pravidlom, hrdinovia napokon takmer bez ujmy vykorčuľujú z každého problému a dospelým ukážu, že s humorom je hneď svet krajší. Kniha je pre tých, čo majú radi v knihách veselé obrázky, prípadne pre milovníkov komixu.

Hodnoty, ktoré kniha posilňuje

George a Harold ukážu všetkým čitateľom, v čom je sila priateľstva, ako sa dobré priateľstvo buduje, ale aj to, že keď sú spolu, život je väčšia zábava, ako keby bol každý sám. Naučia nielen chlapcov, ale aj dievčatá, aké je to chrániť tajomstvo, ako sa vymýšľajú žartíky a prekračujú hranice, ale aj to, že keď sa prekročia, určite to nebude bez následkov. A tak okrem toho, že si pri čítaní tejto knihy môžu školáci oddýchnuť, naučia sa, že každá príčina má svoj následok.

PRÓZA S DIEVČENSKOU HRDINKOU V DETSKEJ LITERATÚRE

Kniha, ktorá hovorí: Marínka Somarinka (Marka Staviarska)

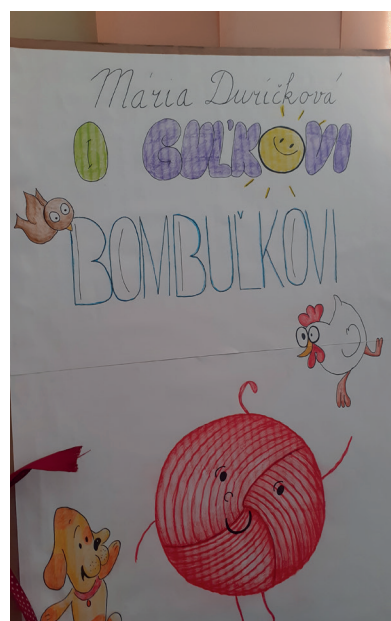
Myšlienka v knihe ukrytá

Veselý príbeh o malej školáčke, ktorá si v kolektíve spolužiakov hľadá svoje miesto a rozhodne sa to urobiť tým najneuveriteľnejším spôsobom – nakrútiť film. Má netypickú túžbu stať sa námorníčkou, ale veľmi rýchlo si uvedomí, že sa to zrejme nepodarí, tak o tom aspoň nakrúti film. Keby bola Marínka dospelá alebo chlapec, tak je situácia úplne iná. Vďaka príprave filmu získa nových priateľov medzi deťmi, ale aj dospelými. A so všetkými spolu zažije kopu zábavných situácií. Významnou pridanou hodnotou je zobrazenie pozitívneho medzigeneračného vzťahu hlavnej hrdinky a starého otca.

Hodnoty, ktoré kniha posilňuje

Hlavná hrdinka príbehu nie je rebelka v tom pravom zmysle. Pozná slušné správanie a čarovné slovíčka a miestami sa zdá, že sa deti stávajú malými dospelými aj zodpovednými s úlohami, ktoré na seba naložili. Marínka príde k poznaniu, že nič v živote nie je len tak a zadarmo, ak niečo človek chce, musí pre to aj niečo obetovať a že všetko má svoju hodnotu, aj človek, aj jeho práca, aj veci. Kniha je

peknou ukážkou tímovej spolupráce, kde každý člen detskej partie má svoju úlohu, ktorá je rovnako dôležitá a potrebná. Ako hovorí Marinka, „človek nemôže všetko robiť sám“, a tak sa spolu s ňou učíme rešpektu, úcte, empatii, a že keď niečo nejde hneď, netreba sa vzdávať, ale hľadať nové cesty, ktorými sa dostaneme k cieľu. Keby nešlo ani to, tak treba len mierne upraviť cieľ a pôjde to.

Knižný trh analogicky predstavuje trhovisko, na ktorom si žiaci môžu prezerať, preberať, prípadne zadovážiť za určitú odplatu knihu, alebo niečo z nej (myšlienku, vedomosť, informáciu o nej...). Východiskom pre knižný trh je rozdelenie všetkých kníh pre deti do 6 stanovíšť/ stánkov, ktoré sa tematicky od seba líšia podľa určených kritérií:

stánok – univerzálne témy - láska, vojna, mier, hrdinstvo, dobro, zlo, cyklus života, život a prežitie, trápenie a utrpenie, klamstvo, pravda, dospelosť, detstvo, súd, odsúdenie, morálka, knihy o veľkých životných pravdách súčasnosti, o čase, o komunikácii, environmentálne témy a problematika životného prostredia v globálnom meradle, sociálne témy, utečenectvo, chudoba, bohatstvo, stieranie hraníc času a priestoru

stánok – unikátne a špecifické - smrť, umieranie, inakosť, outsiderstvo, vojna a vojnové utrpenie, holokaust, rasizmus, otázky sexuálnej orientácie a identifikácie, výchovné problémy, záškoláctvo, šikana, hendikep (telesný, mentálny...), drogová problematika a problematika závislostí, choroby, individuálne problémy v medziľudskej komunikácii, problémy dospievania, narodenie dieťaťa

stánok – fantastika, fantazijný svet, fikcia - čarovný svet rozprávok a mýtov, diela s tajomnými námetmi, nevysvetliteľnými a mystickými silami, racionálne ťažko vysvetliteľnými, vedecko-technický rozvoj, moderné poznatky, vynálezy, fantastické cesty do neobjavených svetov, mimozmyslové vnímanie, sen, snová krajina.

stánok – realita, reálny svet, náučná a vecná literatúra - klasické aj netradičné detské encyklopédie, atlasy, príručky, návody pre deti, životopisy, knihy o prírode, zvieratách, vesmíre, histórii

stánok – dobrodružné a chlapčenské príbehy – dobrodružstvo, adrenalín, nebezpečenstvo, humor, príbehy zo života detí, príbehy zo školského prostredia, život človeka v dávnej minulosti v príbehu, hrdinstvo, rebélia, priateľstvo, tajomstvá, medzigeneračné vzťahy

stánok – próza s dievčenskou hrdinkou - dievča ako hlavná hrdinka príbehu, dobrodružstvo, citová stránka života, humor, príbehy zo školského prostredia, nezvyčajné úlohy, medzigeneračné konflikty a vzťahy s rodičmi, priateľstvo, prvé lásky, dievča – aktivistky, rebelka.

Podstatou knižného trhu a jeho hlavným cieľom je šanca zoznámiť sa s knižnou ponukou, ktorá bude využitá v čitateľskom programe Čítame s deťmi, čítame deťom, ale v modifikovanej podobe môže byť využitá aj pre rôzne iné ciele. Už samotné pomenovanie aktivity ako trh, trhovisko umožňuje predstaviť si ho ako priestor, kde sa ponúkajú knihy, ktoré si môže záujemca ľubovoľne pozrieť, prelistovať, zoznámiť sa s nimi. Pri každom stánku je prítomný trhovník /dobrovoľník, učiteľky, rodičia, starší žiaci, študenti VŠ alebo SŠ atď./, ktorí lákajú okoloidúcich na ponuku. Toto by mohla byť prvotná aktivita, ktorá je založená na báze dobrovoľnosti – deti si pozrú to, čo ich osloví, zaujme. Hraním sa na trhovisko, aké bolo kedysi, je prepojením školy s našou vlastnou dávnou, ale reálnou históriou, za pomoci uvoľnenej a veselej atmosféry, kde sa predávajúci snažia za každú cenu prilákať záujemcov k svojej knižnej ponuke.

Hlavné prvky knižného trhu:

- slobodný výber knižného stánku podľa vlastných záujmov a preferencií,
- neobmedzený čas na trvanie trhu a aktivít,
- možnosť ukončenia kedykoľvek a v ktorejkoľvek fáze,
- realizácia má voľný priebeh bez scenára,
- intenzívna interaktivita s divákmi, ktorí sú do určitej miery pripravení (ak aj nie, tak vyprovokovaní) na prevzatie roly v aktivitách,
- časopriestor môže byť rôznorodý – školy, školské nádvorie, parky, múzeá, galérie, knižnica, chodby v škole, jedáleň, telocvičňa.

Edukačný presahy knižného trhu:

Emocionálna oblasť: zážitkové učenie

Afektívna oblasť: tímovosť, rešpektovanie iného názoru a záujmu

Kognitívna oblasť: poznatky o knižnej ponuke súčasnosti, rozdelení knižnej produkcie podľa tematických oblastí, poznatky o nových knihách, autoroch

KNIŽNÝ TRH AKO ÚVODNÁ AKTIVITA ČITATEĽSKÉHO PROGRAMU

ČÍTAME DEŤOM, ČÍTAME S DEŤMI

Miesto realizácie: interiér školskej knižnice

Aktéri a realizátori: študentky KEPPg PF UMB BB (2. ročník Mgr. štúdia)

Cieľová skupina: žiaci ŠKD 1. – 4. ročník

HLAVNÝ CIEĽ KNIŽNÉHO TRHU: Oboznámiť žiakov s knihami, ktoré sa budú používať v programe, motivovať žiakov k čítaniu.

PRÍPRAVNÁ FÁZA

Prípravná fáza pozostávala z výberu a roztriedenia kníh z aktuálnej knižnej ponuky podľa tematického zamerania do stánkov, rozdelenia vedúcich jednotlivých stánkov, oboznámenia sa a samostatného čítania vybraných kníh vedúcimi stánkov, prípravou kreatívneho materiálu na aktivity, príprava symbolického označenia stánku podľa zamerania.

REALIZAČNÁ FÁZA:

Deti majú možnosť slobodne a spontánne vybrať si stánok z knižného trhu, na ktorý sú pozývané "trhovníkmi" a pridať sa k jeho aktivitám v priestoroch interiéru ZŠ.

Trhovníci, vedúci jednotlivých stánkov, záujemcov lákajú do svojich stánkov, kde môžu deti plniť nasledovné úlohy:

- trhovníci deťom dávajú hádanky o knihách, o literárnych postavách z kníh,
- deti lúšia symboly, ktoré označujú stánok,
- deti môžu spoločne lúštiť krížovku, v ktorej bude pomenovanie nejakej témy z daného stánku,
- diskutujú o predstavovaných knihách s knihovníkom,
- vytvárajú nové symbolické označenia pre stánok,
- vytvárajú originálne záložky do knihy.

Knihozáložkový odkazovač

V každom knižnom stánku je pre deti pripravený kreatívny materiál, z ktorého vytvárajú záložky do kníh v stánku. Záložky majú byť také, aby sa v priebehu práce s knihou dalo do nich zapisovať. Zapisovať môžu deti kedykoľvek a čokoľvek, čo ich na danej knihe zaujalo, čo sa im páči, nepáči, nechať tam odkaz pre ďalších čitateľov, ku ktorým sa kniha dostane.

Preukazník čítania

"Preukaz" neslúži iba na zaznačenie, ktorú knihu a koľko strán dieťa prečítalo. Jeho prvotným významom je, aby si doň zapisovali odkazy a zaujímavosti pre seba, ako odkaz pre seba, na čo nemajú zabudnúť, čo v niektorej knihe bolo zaujímavé, námety na ďalšie knihy s podobnou tematikou.

REFLEXIA

Knižný trh sa môže ukončiť spoločnou debatou v kruhu o čítaní, o knihách, ktoré teraz mali možnosť spoznať podľa obalu a ilustrácií, o potrebe/o zbytočnosti ilustrácií v knihách. Skrátka o čomkoľvek, čo si daná situácia vyžiada, alebo sa deti opýtajú. Na začiatku, ale aj na konci všetkých aktivít navodiť príjemnú atmosféru hudbou, na začiatku, počas lákania detí k stánkom je vhodná ukážka meštianskej hudby z renesancie alebo neskorších období, aby sa navodila správna trhová atmosféra. Stánky sú označené iba symbolmi, nie názvami ponúkaného „tovaru“. Symboly deti denotujú, až keď sa oboznámia s konkrétnymi knihami v stánku. Po vytvorení záložiek do kníh niektoré deti hneď písali odkaz na záložku, napr. páčia sa mi obrázky v knihe, určite si ju prečítam,... túto knihu mám aj doma a veľmi sa mi páči,... táto kniha sa mi nepáči, lebo sa tam bijú,. Niektoré deti si chceli vytvoriť záložky aj do kníh, ktoré mali doma. Deti nemuseli ostať pri tom stánku, ktorý si vybrali na začiatku. Ak ich zaujalo aj niečo iné, kedykoľvek dobrovoľne mohli preskúmať aj ďalšie stánky s knihami, ale ak už začali vyrábať záložku, mali by ju najprv dokončiť a nechať vo vybranej knihe v stánku.

Všetky knihy zo stánkov majú byť počas trvania programu deťom stále k dispozícii, aby si mohli kedykoľvek knihu zobrať, prelistovať si ju, prečítať, alebo napísať odkaz na záložku.

Literárna téma :
UNIKÁTNOSŤ A JEDINEČNOSŤ V DETSKEJ LITERATÚRE

Kniha: Roman Brat - Môj anjel sa vie biť

Úryvky: Rýchla ruka, Biele krídlo

Externý hosť: Mgr. Art. Igor Šimeg – herec, režisér, spevák

LADÍME SA NA PRÍBEHY (motivačná časť):

Motivačné hádanie:

Uhádnite povolanie nášho hosťa.

Hľadajte vonkajšie indície, ktoré prezrádzajú profesiu osoby (outfit).

Analýza krátkeho rečového prejavu hosťa: farba hlasu, prozodické vlastnosti reči – intonácia, tempo, artikulačná zreteľnosť, obsahový prejav.

Skupinový brainstorming: Téma – herec/herečka – aké je to povolanie?

Hry s názvom knihy: Môj anjel sa vie biť

Hry na témy:

„Ty si môj anjeliček“ hovorí moja mama. (voľná diskusia)

„Všetci čerti s ním šijú...“ hovorí babka. (voľná diskusia)

Anjeli vs. čerti. (pohybová pantomíma)

Aké bytosti sú anjeli? Kto je ich protikladom? Aké farby sa spájajú s týmito bytosťami?

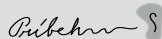
Bitka bolí brutálne. (slovné hry a rozhovor na tému bitka)

Čo nás bolí pri bitke? Kto z vás sa vie čertovsky biť? Silní v bitke vždy víťazia.

Môže to byť čertovsky dobrá kniha, v ktorej sa budú anjeli biť? (na zamyslenie)

Ilustrácia vypovedá o ...:

(Jeden žiak sa vyjadril, že sa mu kniha nepáči, pretože sa tam bijú – žiak knihu ani neprečítal, ale na základe obrázka a zrejme nejakých recenzií od jeho kamarátov sa dozvedel o tom, že kniha je o šikane, o tom ako sa bijú, a preto sa mu kniha vôbec nepáči. Potom prišla krátka diskusia i o šikane).

HOSŤ ČÍTA UMENIE: úryvok 1: Rýchla ruka Umelecký vklad hosťa....

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ:

Umelec vyzval deti, aby opísali najsilnejšie emócie hlavného hrdinu a pokúsili sa ich porovnať so svojimi životnými situáciami. Spoločne skúšali fintu chytania ceruzky, či to dokážu. Deti z toho mali veľkú zábavu a radosť a priznali, že chlapec Oskar z príbehu bol naozaj šikovný. Mnoho detí to nedokázalo a skúšali to stále.

ZÁBAVA INŠPIROVANÁ PRÍBEHOM:

Rýchla ruka – deti v skupine dostanú pastelku so šnúrkou. Úlohou je na povel čo najrýchlejšie namotať šnúrkou na pastelku. Vyhrá to dieťa, ktoré bude prvé hotové - má najrýchlejšie ruky. Potom môže byť obmena: čo najrýchlejšie odmotáť špagát/šnúrkou.

Trafíš sa? – úlohou detí je trafiť pastelku do nádoby. Pastelku majú omotanú okolo pásu. Vedľa nich je nádoba (pohár), do ktorej sa snažia trafiť a pastelku umiestniť.

Ceruzkové piškvorky – žiaci sa rozdelia do dvoch skupiniek. Jedna skupinka má jednu farbu (napr. červené pastelky) a druhá inú farbu. Hrajú piškvorky podľa zaužívaných pravidiel. Vyhrá tá skupinka, ktorej sa podarí nazbierať viac bodov (piškvorkové pole je vytvorené pomocou lepiacej pásky na podlahe/koberci).

Ceruzková štafeta – žiaci sú rozdelení v dvoch družstvách na štartovacej čiare. V určitej vzdialenosti sú rozdelené pastelky rôznych farieb. Úlohou družstiev je štafetovo vybiehať a zobrať pastelku jednej farby – postupne vyplnia celý balík pastelkami všetkých farieb.

Farby sa nemôžu opakovať. Vyhrá rýchlejší tím.

POZNÁMKA : Pred začatím týchto aktivít sa žiaci rozdelia do 4 skupín(červení, zelení, modrí, žltí) a to tak, že si každý vylosuje jednu pastelku určitej farby. Skupiny sa na jednotlivých stanovištiach po čase menia (približne 5 min. na jednom stanovišti).

PRÍBEH MI TO POVEDAL (reflexia čitateľov):

Sila ľudskej bytosti netkvie v mohutnosti tela a veľkom sebavedomí, ale v múdrom premýšľaní a konaní.

HOSTĚ ČÍTA UMENIE - úryvok 2: Biele krídlo

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ: významové posolstvo úryvku/knihy

Bezprostredná reakčná fáza čitateľov s dôrazom na emocionálne prežívanie príbehu. Spontánne voľné rozprávanie, čo deti zaujalo, akú potrebu vyjadrenia cítiť.

ZÁBAVA INŠPIROVANÁ PRÍBEHOM:

Vymýšľame mená našim anjelom

Hlavný hrdina sa volal Oskar, dal meno svojmu anjelovi Oskariel.

Hana – Hananiel, Simona – Simoniel, Juraj – Juriel, Maximilián – Maximiliániel

Premýšľame nad našimi obavami/strachmi

Ochrancom čoho by bol tvoj anjel?

Introspekcia odhalí jedinečnosť každého

Obkresli svoju ruku a do každého prsta vpiš svoju:

1. najsilnejšiu vlastnosť,
2. vlastnosť, ktorá sa mi na sebe páči,
3. vlastnosť, ktorú na sebe nemám rád/rada,
4. vlastnosť, ktorú chcem získať,
5. meno, ktoré by som dal/a môjmu anjelovi.

PRÍBEH MI TO POVEDAL (reflexia čitateľov o vnímaní posolstiev):

Každý sme nejaký..., vždy sa budeme navzájom od seba odlišovať. Neznamená to, že nebudeme spolu dobre vychádzať. Aj kamarát/ka môže byť mojím anjelom, ktorý so mnou zdieľa radosti, prekvapenia, zvedavosť aj sklamanie či trápenia.

REFLEXIA

Zažil/la si niekedy pocit, že potrebuješ ochranu?

Čo bolo pre teba v realizovaných aktivitách najpríjemnejšie?

Bolo niečo, čo ťa zaskočilo, nepáčilo sa ti?

Naplnili/nenaplnili sa tvoje očakávania?

Literárna téma :
UNIKÁTNOSŤ A JEDINEČNOSŤ V DETSKEJ LITERATÚRE

Kniha: Katarína Kerekesová, Alexandra Salmela - *Mimi a Líza*
Externý hosť: redaktori regionálnej RTVS a literárno hudobného združenia NULA

PaedDr. Marcel Páleš je v súčasnosti spisovateľ a dramaturg v RTVS- Rádio Regi- na Stred, štúdio Banská Bystrica. Taktiež je členom Spolku slovenských spisovateľov a členom literárneho klubu Litera 2. Jeho tvorba sa sústreďuje na prozaické i poetické žánre a angažuje sa tiež v rôznych úvahových článkoch. Debutoval dobrodružným románom *Keď slnko zapadá*. Ďalším dielom je zbierka básní- *Nula*. V súčasnosti sa aktívne realizuje najmä prostredníctvom zoskupenia autorov pod názvom Generácia nula.

Mgr. Michal Várošík je členom RTVS, redaktor, spisovateľ.

Roman Buhovecký je hudobný interpret, ktorý často spolupracuje s Generáciou nula. Sprevádza ich na rôznych podujatiach a na ich texty skladá hudbu.

LADÍME SA NA PRÍBEHY (motivačná časť):

Storytelling:

Uhádnite povolanie našich hostí.

Ako sa hostia dostali k ich povolaniam – redaktor, spisovateľ, hudobník?

Ako literatúra môže pomôcť tým, ktorí to skutočne potrebujú.

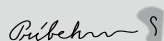
Skupinový brainstorming: Odkrývanie významu skratky RTVS.

Tvorivá dramatika – metóda introjekcie:

So zaviazanými očami deti majú vykonávať nasledovné činnosti:

- zjesť príborom jedlo z taniera,
- prejsť zo svojho miesta k inému určenému miestu v budove,
- čítať knihu v Breilovom písme,
- počúvať úryvok audioknihy,
- prišit' gombík,
- spočítať mince a bankovky v peňaženke,
- uhádnuť meno toho, kto práve rozpráva,
- zahrať stupnicu na keyboarde,
- obliecť sa do oblečenia na hodinu telesnej výchovy a prezuť sa...

Poznámka: Vhodné je vytvárať úlohy každodenných rutinných činností, ktoré zintenzívnia emocionálne prežívanie handicapu ako trvalého stavu. Hry na slepú babu redukovujú fázu introjekcie, nemožno ich považovať za podnetné vcitovanie sa do emočného stavu nevidiacej bytosti.

HOSTĽ ČÍTA UMENIE: úryvok: *Mimi a Líza*

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ:
významové posolstvo úryvku/knihy

Umelec vyzval deti, aby porovnali dve hlavné hrdinky – v čom sa podobajú na seba a čo ich odlišuje. Nasledovala voľná diskusia na tému život nevidiacich a možnosti našej pomoci.

Televízne interview – žiaci si dobrovoľne vyberajú rolu redaktora alebo spisovateľa, majú možnosť výberu témy súvisiacich s knihami (vznik, recenzia, tlač a pod.).

Ostatní žiaci, ktorí nenabrali odvahy, sa stávajú divákmi.

Biela palička – ten, kto dostáva do rúk bielu paličku, so zatvorenými očami musí prekonať prekážku, ktorú navrhnu žiaci.

Nahrávame audioknihu - vyberáme úryvok z knihy a nahrávame ho ako časť audioknihy pre tých, ktorých očami sú uši.

Okuliare ako módný doplnok – výtvarná tvorba okuliarov s rozličným účelom – dioptrické, slnečné, maškarné, ochranné, potápačské... a na originálny účel, ktorý vymysleli žiaci.

Introspekcia odhalí jedinečnosť každého

So zaviazanými očami modelujeme sošku pre ocenenie hrdinského počinu – po realizácii hádame, čo soška znázorňuje.

Inšpiratívne námety k téme - biela pastelka, vodiace psy, slávne osobnosti s handikepom zraku – Bocceli, Steve Wonder, atď.

PRÍBEH MI TO POVEDAL (reflexia čitateľov o vnímaní posolstiev knihy):

Sila ľudskej bytosti tkvie v prekonávaní životných ťažkostí a vzájomnej pomoci.

Oceňovanie jedinečnosti každej ľudskej bytosti. Jemný vhľad do duše nevidomého i vidiaceho dievčaťa pomáha pochopiť, čo je pre fungujúce priateľstvo najdôležitejšie. Každý sme nejaký..., vždy sa budeme navzájom od seba odlišovať. Neznamena to, že nebudeme spolu dobre vychádzať. Aj kamarát/ka, ktorá má slabý zrak alebo nevidí, môže byť mojím anjelom, ktorý so mnou zdieľa radosti, prekvapenia, zvedavosť, aj sklamanie či trápenia.

REFLEXIA

Čo považuješ za najnáročnejšie v živote nevidiaceho človeka?

Na koho by si sa obrátil, ak by si chcel pomôcť kamarátovi s takýmto hendikepom.

Čo bolo pre teba najväčším prekvapením počas dnešného stretnutia s knihou?

Čo by si sa opýtal kamaráta, ktorý je nevidiaci?

Literárna téma :
REALITA/REÁLNY SVET, NÁUČNÁ A VECNÁ DETSKÁ LITERATÚRA

Kniha: Peter Wohlleben: *Počuješ rozprávať stromy?*

Externí hostia: študentky učiteľstva primárneho vzdelávania KEPPg PF UMB BB

LADÍME SA NA PRÍBEHY (motivačná časť):

Motivačný rozhovor:

Každý žiak si vyberie strom, ktorého názov neprezradí. Pohybom v stoji rozpaží ruky po výpovedi: „Ja som strom a moje plody sú:...“ (jablká... hrušky... šišky... bukvice...gaštany...orechy), ostatní hádajú názov stromu.

Listové tajomstvo – v obálkach každý čitateľ dostane list zo stromu. Následne plnia úlohy:

- O aký strom ide?
- Čo nám v liste odkazuje?
- Opíšte jeho vôňu a vzhľad.

HOSŤ ČÍTA UMENIE: úryvok: *Aj stromy vedia rozprávať*

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ:

Otázkové koleso: študentka vyzvala deti, aby si posadali do polkruhu na koberec. Každé dieťa, čo prišlo, si vylosovalo papierik s otázkou týkajúcou sa stromov. Ich odpovede spúšťali diskusiu.

1. Myslíte si, že sa stromy medzi sebou rozprávajú? Ako?
2. Majú stromy rodinu?
3. Kde je ich domov?
4. Chodia stromy do školy?
5. Ako stromy pijú?
6. Spia stromy v noci?
7. Používajú aj stromy internet?
8. Ako funguje lesný internet?
9. Rozprávajú sa medzi sebou aj zvieratká? Ako?

ZÁBAVA INŠPIROVANÁ PRÍBEHOM:

Kvízujeme - čitatelia odpovedali na otázky s dvoma možnosťami odpovede. Odpoveď zapisovali písmenami A alebo B na stieracích kartách. Cieľom kvízu bolo uplatniť vtipnosť možných odpovedí, k poznatkom deti priviedla následná diskusia.

Ktoré zviera v lese je najťažšie?

- A. jelen
- B. diviak (200kg)

Kto má viac listov?

- A. smrek
- B. dub

Je vo vode hlboko pod zemou život?

- A. Áno, tam kde je voda, tam je aj život.
- B. Nie, veď v hĺbke je tma ako v hrobe.

Prečo včely zbierajú med?

- A. Na kúrenie v zime (včely majú rady teplo a preto v zime keď je mráz, tak sa schúlia v úli a tam spotrebúvajú med).
- B. Lebo im chutia sladkosti.

Čo urobíš, keď nájdeš choré zviera?

- A. Oznámiš to horárovi (alebo polícii, ktoré rozhodne, čo ďalej so zvieratom).
- B. Vezmeš ho domov.

Čo sa dá vyrobiť z dreva?

- A. plast (drevo sa musí poriadne rozvariť a naleje sa do foriem a z toho sa vyrába plast).
- B. železo

Prečo sa srnce a jelene v noci potulujú/ponevierajú pri ceste?

- A. Nájdu tam dobrú potravu (rastie tam dobrá tráva, keď pokosia trávu, tak im to vonia).
- B. Sú zvedavé a pozorujú autá.

Aké veľké sú korene pod zemou?

- A. Také veľké ako koruna stromu.
- B. Dvakrát také veľké ako koruna stromu.

Je spev pre vtáky nebezpečný?

- A. Áno (lebo spevom prilákajú aj nepriateľov, vtačí spev počujú líšky, kuny, veвериčky a dravšie vtáky)
- B. Nie

Hláskujeme v príbehu a príbehujeme s hláskami – čitatelia mali nájsť najviac slov na hlásky v príbehu. Z týchto slov štylizovali vety, ktoré príbeh menili.

Stromový kompót - deti mali obrázky rôznych stromov a k nim aj dopĺňali správne názvy. Tým sme vyriešili aj úlohy z listového tajomstva. Každé dieťa zosobňovalo istý druh stromu. Následne sedeli v kruhu. Na základe stanovených požiadaviek si deti vymieňali svoje miesta:

- Vymenia si miesto tie stromy, ktoré sú ihličnaté.
- Vymenia sa tie stromy, ktoré majú v názve hlásku „A“.
- Vymenia sa tie stromy, ktoré majú v názve hlásku „E“.
- Vymenia si miesto tie stromy, ktoré na jeseň opadávajú.
- Vymenia si miesto tie stromy, ktoré majú korunu....a pod.

PRÍBEH MI TO POVEDAL (reflexia čitateľov vo vnímaní posolstiev knihy):

Stromy sú živé organizmy, aj ony nám svojou „rečou“ dávajú najavo svoje radosti a starosti. Stromy majú významné miesto v životnom prostredí a bez ich existencie by sme tu neboli ani my ľudia. Stromy pripomínajú históriu našich predkov. Sú jedny z najdlhšie žijúcich organizmov na Zemi a sú tak nemými svedkami našej minulosti. Často sa používali ako symboly a spájajú sa s významnými historickými udalosťami alebo osobnosťami.

REFLEXIA

Čo nové bolo pre teba najzaujímavejšie a prečo?

Aký recept na zdravý život stromov by si vystavil?

Ktoré aktivity od samotného autora sa ti najviac páčili a prečo?

Porad, ako prežiť noc v lese.

Literárna téma :
FANTASTIKA/FANTAZIJNÝ SVET, FIKCIA V DETSKEJ LITERATÚRE

Kniha: Pero LeKvet: Chlapec s očami ako hviezdy
Externí hostia: Mgr. Art. Barbora Špániková, PhD., herečka,
vysokoškolská učiteľka AKU B.Bystrica

LADÍME SA NA PRÍBEHY (motivačná časť):

Tvorivá dramatika – hra v role, hra so zástupnou rekvizitou:

Kniha ako nástroj

Deti sedeli v kruhu, vzali si do ruky knihu a mali ju „premeniť“ na nástroj, ktorý sa v ich mysli asocioval. Na čarovnú formulku „Kniha premeň sa na“ deti pantomimicky

stvárnili pohyb s knihou a znázornili predmet, ktorý „zosobňovala“.

Variant 1: Žiaci hádali, na čo sa kniha v rukách predvádzajúceho dieťaťa premenila.

Variant 2: Na vydaný pokyn deti pantomímou stvárnňovali zástupnú rekvizitu. „Kniha premeň sa na vtáka, počítač, telefón...“.

Nočná obloha

Deti ležali na koberci a mali zatvorené oči, predstavili si, že ležia na nočnej oblohe dolu tvárou sa pozerajú na Zem, planétu. Deti odpovedali, čo z oblohy práve vidia: „Vidím deti, ktoré spia. Vidím osvetlené mesto...“

Telo rozpráva príbeh

Deti pohybom znázorňovali to, čo sa v texte práve čítalo (čítanie prebiehalo v sekvenciách významovo ucelených častí príbehu). Následne deti spamäti reprodukovali danú časť príbehu.

Otázkujeme z príbehu

V priestore sme porozkladali prefotené úryvky z knihy. Dvojice detí si vybrali jeden z viacerých úryvkov. Po jeho prečítaní dostávali otázky z úryvku a následne úryvky poskladali do správneho poradia v príbehu.

Hlásková pozornosť

Počas čítania z knihy deti v časti úryvku mali tlesknúť rukami, ak v texte zaznelo slovo na určené písmeno – **m, j**....a pod. Kto sa pomýlil, vypadal z hry – ľahol si na koberec.

HOSTĽ ČÍTA UMENIE: úryvok: „Ak by pochytal všetky rybičky len jeden človek...“

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ:

Z rôznych úryvkových častí vznikla voľná diskusia na témy:

„Ak by pochytal všetky rybičky len jeden človek...“, čo by sa mohlo udiť?

Ako by mohol vyzeráť hlavný hrdina o 20 rokov, keby žil na Marse, keby bol rocker?

Aký zábavný program by sme prichystali hlavnému hrdinovi?

Čo sa vám na hlavnom hrdinovi páči, čo sa vám nepáči?

ZÁBAVA INŠPIROVANÁ PRÍBEHOM:

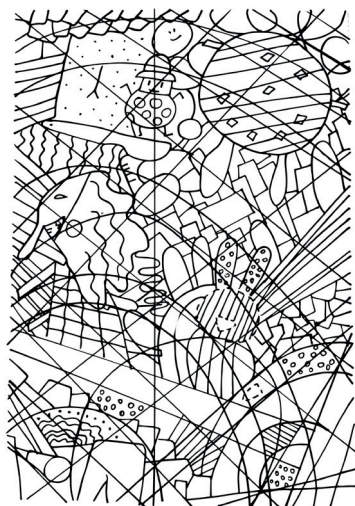

Hviezdy nad nami - balóny predstavovali hviezdy. Dvojice žiakov mali vyznačenú dráhu. Ich úlohou bolo spoločne vo dvojici preniesť balón po dráhe z jednej strany na druhú. Nesmeli však použiť ruky. Žiadna dvojica však nemohla použiť taký istý spôsob, aký už bol. Zakaždým museli vymyslieť iný, originálny nápad ako dostať balón z jednej strany na druhú bez použitia rúk.

Slovná banka - žiaci si vytiahli z klobúka písmeno, napr. K - ich úlohou bolo na toto slovo vymyslieť čo najviac slov. Mali na to časový interval 2 minúty. Striedali sa rôzne písmená.

Čarovné slová - žiaci si mali prelistovať knihu Chlapec s očami ako hviezdy - mali z textu povýberať slová a napísať ich na papier. Slová, ktoré vybrali však museli rozdeliť do 4 skupín - najdlhšie slová, najvtipnejšie slová, najoriginálnejšie slová, slová, ktorým nerozumiem - tieto slová dali do fľaštičiek podľa príslušných kategórií. Následne si žiaci vybrali z každej fľaštičky jeden papierik a pokúšali sa zo slov, ktoré boli na papierikoch poskladať vetu.

Vesmírne cesty - pracovné listy, v ktorých boli sa skrývajú rozprávkové postavy z knihy. Úlohou detí bolo nájsť tieto rozprávkové postavy a vymalovať ich. Deti mohli v týchto spletiach nájsť aj iné postavy, či predmety a vyfarbiť ich. Pracovný list nájdete na s. 93

PRÍBEH MI TO POVEDAL (reflexia čitateľov vo vnímaní posolstiev):

1. Najlepší rozhovor v živote je niekedy bez slov.
2. Nieкого poznáš len chvíľu, ale zdá sa ti, akoby si ho poznal celý život.
3. Nie každá otázka má aj odpoveď.
4. Nikdy nikomu neprezradíš, čo všetko vieš.

REFLEXIA

Prečo je každého svet (aj spisovateľov) v predstavách iný?

Vymýšľame čudné svety, stvory, veci, ale prečo?

Čo ťa najviac zaujalo v príbehu?

Skúsme žiť fantáziou: Prečo Slnko nepotrebuje slnečné okuliare? Má mesiac lepší zrak v noci ako sova?

Literárna téma :
PRÓZA S DIEVČENSKOU HRDINKOU V DETSKEJ LITERATÚRE

Kniha: Marka Staviarska – *Marinka Somarinka: Ako nakrútiš film
aj keď nie si dospelák*

Externí hostia: Bc. Nikola Baláková, študentky učiteľstva primárneho vzdelávania
KEPPg PF UMB BB, spisovateľ a učiteľ Ing. Milan Igor Chovan

LADÍME SA NA PRÍBEHY (motivačná časť):

Spisovateľ sa najskôr so žiakmi rozpráva o svete kníh a rozprávkových postavách. Kladením otázok sa spoločne dostanú na tému filmová rozprávka, aké už niekedy videli a ako vznikajú. Aký je rozdiel v tvorbe knihy a filmu, a čo naopak, majú spoločné.

HOSŤ ČÍTA UMENIE: úryvok z knihy: Kapitola siedma: O veľkej porade na pieskovisku a o tom, ako sa nakrúcanie nezadržateľne blížilo

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ:

Po prečítaní príbehu žiaci spontánne kladli otázky vyplývajúce z príbehu. Spoločne aj spolu so spisovateľom sa žiaci rozprávali o príbehu.

ZÁBAVA INŠPIROVANÁ PRÍBEHOM:

Kostymérňa

Úlohou žiakov je prevziať rolu kostymérov a vymyslieť kostým pre hercov podľa ľubovoľnej témy. Pomocou lepenia, strihania, trhania rôznych materiálov konštruujú model kostýmu, ktorý nalepia na siluetu na papieri (formát A4).

Maskérňa

Úlohou žiakov je dotvoriť vytvorenému kostýmu vizáž, make-up tváre. Namaľovať tvár alebo dotvoriť škrabošku.

Herecký konkurz

Aby niekto mohol pracovať v divadle ako herec, musí prejsť hereckým konkurzom u režiséra a poroty. Žiak si z klobúka vylosuje papierik, na ktorom je napísaná nejaká činnosť, objekt, osoba, zviera a musí to pantomímou znázorniť pred porotou (vybraní žiaci) čo najlepšie. Porota háda, čo znázorňuje a udeľuje body. Vystriedajú sa všetci žiaci.

Chcem byť režisér/ herec

Žiaci vyplňajú „tlačivo“ životopis, kde si zapisujú informácie o sebe, ako sa volajú, čo radi robia a prečo by sa chceli stať režisérom alebo hercom a akú úlohu/rolu by chceli hrať.

Kulisári

Úloha kulisárov je v divadle a filme veľmi dôležitá, dotvárajú tak dej príbehu. Úlohou žiakov je na veľký poster spoločnou prácou vymyslieť a namaľovať pozadie, kulisu príbehu po vybratí ľubovoľnej témy.

Tetovacie štúdio

Keďže Marínka mala tetovanie a mala ho veľmi rada, tak žiaci jej vymyslia a navrhnu ďalšie motívy na tetovanie podľa ich fantázie a predstáv.

Prehliadka tvorby

Všetky deti navzájom prezentujú svoju tvorbu:

- životopis, kde rozprávajú o tom, akú rolu by chceli hrať,
- prehliadku kostýmov, masiek a tetovaní s vlastným komentárom o tvorivej dielni,
- scénickú kulisu filmového štúdia ako výtvor tímovej práce.

PRÍBEH MI TO POVEDAL (reflexia čitateľov vo vnímaní posolstiev):

Klamať sa v živote neoplatí. Ako tím dokážeme viac a každý jeden v ňom je dôležitým členom.

Nedovoľ, aby ťa strach a tréma z neznámeho odradili ísť za svojim snom.

Ako prekonávať strach?

REFLEXIA

Ktorá tvorivá činnosť ťa najviac zaujala?

Porovnaj profesie filmárov s inými profesiami – lekár, učiteľ, architekt, kuchár, upratovačka.

Môžu každú profesiu vykonávať ženy aj muži?

Ako nám môže mobil pomôcť pri pochopení filmového umenia?

Prečo je dobré dať na rady a pomoc starších rodinných príslušníkov?

Literárna téma :
DOBRODRUŽNÁ LITERATÚRA,

DETSKÁ LITERATÚRA S CHLAPČENSKÝM HRDINOM

Kniha: Dav Pilkey: Kapitán Bombardák

Externí hostia: stará mama - dobrovoľníčka, študentky KEPPg PF UMB BB

LADÍME SA NA PRÍBEHY (motivačná časť):

Predstavujeme vám nášho dnešného hosta:

Žiak – vnuk charakterizoval svoju starú mamku, jej vlastnosti, záľuby a vzťah k nej. Stará mama predstavila svoj čitateľský život – krátky monológ o knihách, ktoré číta a aký význam má pre ňu čas strávený s knihou. Zaspomínala na situácie, kedy jej čítali rodičia, keď bola dieťaťom, ako ona čítavala svojim deťom a teraz číta svojim vnúčatám.

Tvorivá dramatika:

Krátka pantomimická dramatizácia žiakov (rozdelených do skupín) na námety názvu knihy. Kapitán Bombardák je v nej superhrdinom. Ostatní hádajú typ jeho hrdinských schopností.

Galéria superhrdinov:

Nakreslite superhrdinu. Napíšte vlastnosti, ktoré ho líšia od obvyčajného hrdinu reálneho sveta.

Diskusia na vybrané otázky:

- Kto je superhrdina?*
- Akých poznáš superhrdinov?*
- Kto je hrdina bežného života?*
- Čo znamená hrdinstvo?*
- Čo znamená hrdinský čin?*
- Máš vo svojom okolí nejakého hrdinu?*

HOSTĽ ČÍTA UMENIE: **1. úryvok knihy: Kapitán Bombardák**

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ:

Rozhovor na témy:

Sila priateľstva = súdržnosť kamarátov v každej situácii.

Sú tresty nevyhnutné? Ako predvídať a uvedomovať si dôsledky svojho konania?

Ostáva otázka či trest bol zaslúžený a správanie chlapcov adekvátne.

ZÁBAVA INŠPIROVANÁ PRÍBEHOM:

Krádež – žiaci sú rozdelení do skupín. Úlohou každej skupiny je nájsť 4 veci, ktoré riaditeľ vzal chlapcom a preniesť ich na určené miesto. Veci sú uložené v „riaditeľni“ – na určenom mieste v šuflíku, kde riaditeľ skryl chlapcom veci. Celá skupina beží k veciam (každá skupina má svoje stanovište), nájde 4 veci a preniesie ich na určené miesto. Naspäť však skupina nebeží, ale ide v podpore ako „sliedka“, na ktorú chlapci prvýkrát premenili kapitána Bombardáka. Vyhráva tá skupina, ktorá príde prvá do cieľa a prinesie všetky veci správne.

PRÍBEH MI TO POVEDAL (reflexia čitateľov):

Podstatné je priznať si chybu a prijať dôsledky, ktoré sú s ňou spojené. V živote musia byť určené pravidlá (v škole, v domácnosti, v knižnici, v doprave), aby nedochádzalo k problémom, konfliktom a nehodám.

HOSTĽ ČÍTA UMENIE – 2. úryvok knihy Kapitán Bombardár

Príbeh S

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ:

Voľné rozprávanie o význame odpustenia a zbavenia sa hnevu na iných. Dokážeme pomáhať aj tým ľuďom, na ktorých sa hneváme?

ZÁBAVA INŠPIROVANÁ PRÍBEHOM:

Pyramída hrdinstva – žiaci majú pred sebou nakreslenú pyramídu. Na kartičkách majú napísané rôzne „hrdinstvá“:

Požičanie pera spolužiakovi.

Záchrana života.

Uvoľnenie miesta pre staršieho človeka v autobuse.

Pomoc zdravotne znevýhodnenému človeku.

Darovanie vecí sociálne slabším.

Pomoc rodičom s domácimi prácami.

Úlohou žiakov je zoradiť mieru hrdinstiev do pyramídy tak, aby na jej vrchole bol umiestnený hrdinský čin, ktorý považujú za najvýznamnejší.

Hypnotický prsteň – má skoro rovnakú funkciu ako v príbehu, pomocou ktorého chlapci v príbehu zhypnotizovali riaditeľa školy, aby sa správal ako kapitán Bombardár. Ten, kto má v ruke prsteň (rekvizitu) „hypnotizuje“ ostatných tak, aby po premene na superhrdinu vypovedali hrdinský skutok, ktorý by chceli uskutočniť vo svojom okolí.

PRÍBEH MI TO POVEDAL (reflexia čitateľov o vnímaní posolstiev):

Vzájomná pomoc má neskutočný významový rozmer bez ohľadu na situáciu a osobnosť človeka. Všetko v živote nás raz „dobehne“, aj dobré, aj zlé.

REFLEXIA

Spomeň si na situáciu, keď si ty naposledy potreboval/a pomoc niekoho druhého. Opíš svoje pocity pred podaním a po podaní pomocnej ruky.

Kto v tvojom najbližšom okolí potrebuje pomoc? Na koho by si sa obrátil, ak by si sa rozhodol mu pomôcť, ale sám/sama to nedokážeš?

Čo ťa v príbehu prekvapilo?

Literárna téma :
UNIKÁTNE A ŠPECIFICKÉ TÉMY V DETSKEJ LITERATÚRE

Kniha: Branislav Jobus: *Zberný dvor*
Externí hostia: študentky KEPPg PF UMB BB

LADÍME SA NA PRÍBEHY (motivačná časť):

Minulé životy

Pripravený je rôzny odpadový materiál, z ktorého si deti vyberú len jeden kus. Ich úlohou je vymyslieť jeho krátky životný príbeh predtým, než sa dostal sem k nim. Rozprávajú o jeho životných situáciách, na čo ho ľudia využili, ako im poslúžil, či zažil vtipnú príhodu.

Budúce životy

Kusy odpadového materiálu deti použijú na vytvorenie priestorového modelu pomocou lepidla, pásky, špagátu a pod. Umelecky dielo dotvoria rôznym materiálom a farbami. Ich úlohou je pomenovať ho odborným termínom a ozrejmiť jeho použiteľnosť, resp. funkčnosť.

HOŠŤ ČÍTA UMENIE: **úryvok:** Ako sa na zbernom dvore zrodil odpadkový fantóm

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ:

Voľná diskusia na tému: náš komfortný život s haldami odpadu.

ZÁBAVA INŠPIROVANÁ PRÍBEHOM:

Skládkovanie

Žiaci odpovedajú na otázku, či niekedy vyhodili do koša niečo, čo ešte bolo využiteľné, možno aj pre niekoho iného. Ich úlohou bude pantomimicky vyjadriť emóciu veci, ktorá sa napriek svojej užitočnosti ocitla na smetisku, napr.: nezjedená desiata, nepopísaný papier, atď. Po pantomíme zdôvodňujú, prečo bol predmet urazený, našťvaný, smutný, frustrovaný, atď. Na záver vo dvojiciach napíšu možnosti ich ďalšieho použitia.

Odpadoví separátnici

Pohybová tímová hra v priestore. Dva tímy súťažia v triede/ihrisku/ telocvični, v ktorej je rozmiestnený veľký počet kartičiek s vyobrazenými odpadovými predmetmi (papier, plast, sklo, železo). Každý tím má vlastný zberný dvor s farebnými krabicami na triedenie. Vyhráva tím, ktorý má väčší počet správne roztriedených kartičiek s označeným odpadom.

Variant – kartičky majú bodovú hodnotu, keďže sú na nich predmety, ktoré vyžadujú viac znalostí na ich zaradenie v separovaní.

Opad, nehnevaj sa!

Na spôsob hry Človeče, nehnevaj sa! V priestore (telocvična, ihrisko, park) sú rozmiestnené farebné políčka a figúrky sú z odpadového materiálu (žltá farba – plastová fľaša, červená farba – plechovka, modrá farba – kartónová figúrka, zelená farba – zaváraninový pohár). Deti sú rozdelené do družstiev podľa druhu odpadu a hádzaním kocky spolu hľadajú cestu do domčeka – odpadového koša.

Keď figúrka niektorého družstva stojí na farebnom políčku (napr. fialovom), deti plnia úlohu alebo odpovedajú na otázku – nástrahy zo smetiska.

Úlohy a otázky môžu byť zábavné alebo vedomostné, prípadne hádanky, prispôsobené vedomostiam a schopnostiam detí.

Príklady úloh a otázok:

1. Do akého koša na odpadky patrí špinavá plastová fľaša?

- a. Do plastov - žltá farba.
- b. Do skla - zelená farba.
- c. Do zmesového komunálneho odpadu - čierna farba.

2. Kto vytvára odpad?

- a. Iba výrobcovia.
- b. Každý, koho činnosťou odpad vzniká.
- c. Iba obchody.

3. Z čoho sa vyrába papier?

- a. Z kôry stromov.
- b. Z dreva prevažne ihličnatých stromov.
- c. Z akýchkoľvek rastlín.

4. Vytvorte z vlastných tiel tvar slnka.

Vytvorte z vlastných tiel tvar srdca.

5. Hádankovo:

- a. Nemá hlavy, a predsa má hrdlo. (fľaša)
- b. Nevarí sa, nepečie sa, každúcky deň oblizne sa, oblizne sa aj sto razy, žalúdok si nepokazí. Čo je to? (lyžica)
- c. Nemá nohy – príde z dialí, nemá ruky – nesie dary, nemá ústa ani hlas, predsa veľa narozpráva, keď zavíta medzi nás. (list)
- d. Slimák nosí domček. Kohút hrebeň na hlave. Ja na nose dva oblôčky, keď mám oči zvedavé. (okuliare)

6. Z ceruziek vyskladajte podobizeň: Tadeáša Nemtavého, Etelky.

Recyklované hudobno-rytmické nástroje:

Z odpadového materiálu deti vyrábajú inštrumentálne nástroje z odpadového materiálu a hľadajú pre ne vtipné názvy.

PRÍBEH MI TO POVEDAL (reflexia čitateľov o vnímaní posolstiev):

Enviromentálne vedomie každého z nás ovplyvňuje našu súčasnosť i budúcnosť.

REFLEXIA

Akí odpadkoví fantómovia by boli užitoční v našom okolí?

S ktorými osobnosťami by ste radi prediskutovali problémy s odpadom?

Čo by obsahoval zoznam vecí, ktoré sú na dlhodobé použitie?

Ako súvisí móda v odievaní a v technike s odpadom?

Ktorý odpad je prospešný a neprospešný pre planétu?

Prečo starosti s odpadom smrdia?

Literárna téma :
UNIKÁTNE A ŠPECIFICKÉ TÉMY V DETSKEJ LITERATÚRE

Kniha: Peter Stamm – Jutta Bauer: *Prečo bývame za mestom*

Externí hostia: Divadlo z kotelne PF UMB BB

Divadlo z kotelne je netradičné umelecké zoskupenie študentov Pedagogickej fakulty UMB, ktorí majú blízko k doskám, ktoré znamenajú svet a baví ich hrať sa a hrať. Je orientované ako divadlo dospelých hrajúcich pre deti a tomu prispôbuje svoj repertoár.

Študenti už počas existencie divadla pripravili hry *Láska v oblakoch* alebo *Čin, čin, Mr. Scroogie*, Calvin nevie lietať, *Za zrkadlom* (Alica v krajine zázrakov), *Babeta*, *Prečo bývame za mestom*.

LADÍME SA NA PRÍBEHY (motivačná časť):

Skupinový brainstorming (hľadáme spolu odpovede na otázky)

Kde všade sa dá bývať? Kde všade bývajú ľudia? Kde môžu bývať ľudia?

Otázkomat (bývanie)

Podobne ako pri brainstormingu, žiaci tvoria otázky na tému, otázky plodia ďalšie otázky, môže vzniknúť reťaz otázok, na ktoré sa v diskusii môžu hľadať odpovede, každá otázka môže byť zároveň aj problémom. Ak dnešnou témou je bývanie, tak môžu vzniknúť otázky, ako napr.: je bývanie pre človeka dôležité? je lepšie bývať na dedine alebo v meste? aké veci človek má vo svojom dome? potrebujú zvieratá domov? Ak je témou rodina, tak otázky, ktoré vzniknú, môžu vyzeráť aj takto: čo by sa stalo, keby deti nemali rodičov? je dobré mať v rodine určené pravidlá?

HOSŤ ČÍTA UMENIE:

Divadelný súbor odohrá časť predstavenia, ktoré je spracovaním vybraných kapitol z knihy (*Dom s modrou lampou*, *Autobus*, *V lese*, *Na streche kostola*, *V hoteli*). Divadelníci ako jediné rekvizity používajú kufre a jeden koberec. Každý člen rodiny má dva rôzne kufre, z ktorých si stavajú scénu, ale zároveň symbolizujú danú postavu. Sú to kufre rôznych tvarov, materiálov a veku.

CHCEM - NECHCEM SA O PRÍBEHU ROZPRÁVAŤ:

Voľná diskusia na tému: *Prečo sa rodina sťahovala? Chcel by si bývať na veži, v hoteli? Aké by to bolo bývať husliach, v mori, v sne?*

ZÁBAVA INŠPIROVANÁ PRÍBEHOM:

Kufor, otvor sa Žiaci v určenom časovom limite hľadajú v triede, v učebni, školskom klube dôležitú vec, ktorú by si zabalili do kufra, keby sa odtiaľto mali sťahovať a už sa sem nikdy nevrátiť. Vec potajomky vložia do kufra a kufor sa zatvorí. Učiteľka postupne po výzve *Kufor, otvor sa* z neho vyberá jednotlivé predmety a trieda háda, kto a prečo si danú vec zabalil.

Kufor mojej rodiny

Skupinová práca alebo vo dvojici. Predstavte si, že by ste sa so svojou rodinou často sťahovali. Čo by ste si zbalili do kufra? Do kufra sa však zmestí iba 5 vecí. Úlohou žiakov je zbaliť (nakresliť na šablónu kufra na plagáte) týchto 5 najdôležitejších vecí pre prežitie rodiny.

Variant: Ktorých 5 vecí by si z domu zbalili deti (jedna skupina), aké veci sú dôležité pre dospelých, napr. rodičov (druhá skupina), čo by zbalili do kufra starí rodičia (tretia skupina).

Čarovný kufor

Čarujeme s kufrom v kruhu. Naši herci z divadla nám požičali kufor. Spomeňte si, na čo všetko tento kufor použili (niektorí ho použili ako stoličku, stôl, lavicu, atď.). Načo by ste ho využili vy? Kufor sa môže premeniť na všetko, čo len chceme. Kufor putuje medzi deťmi, každý povie, na čo sa kufor môže premeniť, na čo iné by ešte mohol slúžiť. Tipy na povzbudenie: kufor = chladnička, stolička, auto, loď, bubon,...).

Keď pôjdem na cestu, zbalím si do kufra...

Zábavná hra na rozvoj pamäte. Deti sedia v kruhu, podávajú si malý kufor a hovoria formulu: "Keď pôjdem na cestu, zbalím si do kufra ..." a pridajú vec, ktorú si zabalia. Každé ďalšie dieťa zopakuje všetko, čo povedali žiaci pred ním a pridá svoj predmet. Skúšame, koľko vecí si dokážeme zapamätať.

Kufrová stavebnica

Všetky kufre, ktoré sa v divadelnej hre použili teraz využijeme na stavanie predmetov, ktoré by mohli súvisieť s príbehom. Napríklad môžeme riešiť problém, ako sa rodina presúvala, ako cestovala, t.j. z kufrov stavať rôzne dopravné prostriedky v priestore triedy.

Kniha cestovateľka

Na veľkom plagáte je nakreslený obrovský kufor, ktorý je prázdny, ale my ho zaplníme a urobíme z neho čitateľský kufor tak, že každý žiak do neho napíše názov jednej knihy, ktorú by si na cestu zobral so sebou.

Variant: Žiaci môžu do kufra nakresliť niečo zo svojej obľúbenej knihy (postavu, niečo z deja) a ostatní žiaci hádajú, o akú knihu ide.

Chcel by som bývať – skupinový brainstorming

Už sme sa pobalili, máme zabalenú aj svoju obľúbenú knihu, stačí už len nájsť miesto, kde by sme sa mohli presťahovať a bývať. Nápady sa môžu zapisovať a potom v skupinách kresliť, modelovať, lepiť z krabičiek a pod. to miesto, ktoré si ako skupina vybrali.

PRÍBEH MI TO POVEDAL (reflexia čitateľov o vnímaní posolstiev):

V živote človeka je dôležitá rodina. Hrdinovia v príbehu sa sťahovali z miesta na miesto najmä preto, že vždy na danom mieste bolo niečo, prečo niekto z členov rodiny bol smutný alebo nešťastný. A tak hľadali miesto, kde by boli spolu šťastní a spokojní všetci. Nakoniec to miesto našli, ale počas sťahovania spoznali, aký je svet, akí sú ľudia, aké dôležité je držať spolu a mať sa s kým podeliť o svoje radosti a starosti.

REFLEXIA

Na akých nezvyčajných miestach bývala rodina?

Čo by ste povedali rodine, keby ste nechceli, aby sa už sťahovali?

Je nejaké miesto na svete, kde sa nedá bývať a prečo?

Porad', ako by si rodina mohla postaviť vlastný dom.

Aké zviera by si rodina mohla so sebou pri sťahovaní zabaliť?

Prečo sa hovorí, že rodina je základ a najdôležitejšia bunka spoločnosti?

KNIŽNÝ HAPPENING

V PROGRAME ČÍTAME DEŤOM, ČÍTAME S DEŤMI

Happening je performačná činnosť s edukačným presahom. V našom čitateľskom programe predstavuje akčnú špecifickú umeleckú formu, podstatou ktorej je živé predvádzanie myšlienky alebo témy literárneho príbehu v určitom reálnom priestore a čase v priamej (spontánnej) interakcii s divákom. Ide o prepojenie života, školy a umenia. V edukačnom procese ho možno charakterizovať ako stratégiu tvorivej dramatiky.¹

Obsah formy naplňajú aktéri/realizátori happeningu významnými sociálnymi, filozofickými, ekologickými, psychologickými či etickými témami. Je to vhodná forma pre rovesnícke vyučovanie, ktorá je realizovaná zážitkovo s istou dávkou zábavy, humoru.

Realizátormi a aktérmi môže byť v podstate ktokoľvek v závislosti od cieľovej skupiny – rovesníci, žiaci vekovo starší, stredoškolskí a vysokoškolskí študenti SŠ a VŠ učitelia, vychovávatelia, dobrovoľníci a pod. Realizátori happeningu neúčinkujú ako herci ani nereprezentujú fiktívne postavy, reprezentujú samých seba v reálnom časopriestore. Happening nemá pevný scenár. V tom je jeho čaro. Myšlienkové posolstvo je podporované fantáziou a originalitou účastníkov.

Hlavné prvky happeningu:

- slobodný výber rôznorodých činností v happeningovom priestore,
- má fyzický charakter, ktorého základom sú improvizované tvorivé aktivity, cieľom je v príjemnej atmosfére povzbudzovať predstavivosť, tvorivosť a radostné prežívanie,
- realizácia má voľný priebeh bez scenára,
- intenzívna interaktivita s divákmi, ktorí sú do určitej miery pripravení (ak aj nie, tak vyprovokovaní) na prevzatie roly v aktivitách,
- koniec happeningu je náhodný, má množstvo otvorených možností ukončenia,
- podstatou je dialóg – verbálny, neverbálny, pohybový, výtvarný, hudobný,
- časopriestor môže byť rôznorodý – školy, školské nádvorie, parky, múzeá, galérie.

Edukačné presahy happeningu:

Emocionálna oblasť: zážitkovosť v hrových aktivitách podporuje sociálnu spolupatričnosť, spontánne vnímanie posolstiev, zatriktívnenie knižného diela, objavovanie symboliky

Kognitívna oblasť: široký potenciál rozširovanie poznatkov v rôznych oblastiach humanitného a prírodovedného charakteru

1 GERŽOVÁ, J. 1999. Slovník svetového a slovenského výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia. Trnava: Dobrá kniha, str. 104 -107.

KNIŽNÝ HAPPENING NA MOTÍVY LITERÁRNEHO DIELA M. ĎURÍCKOVEJ

GULKO BOMBUĽKO

Kniha: *Mária Ďuríčková - Gulko Bombulko*

Miesto realizácie: ZŠ interiér – knižnica/ vstupná hala/ chodby/ aula
ZŠ exteriér – školský dvor

Trvanie: 3 hodiny

Aktéri a realizátori: študentky KEPPg PF UMB BB (2. ročník)

Cieľová skupina: žiaci ŠKD 1. – 4. ročník

HLAVNÝ CIEĽ HAPPENINGU: Motivovať žiakov k čítaniu

PRÍPRAVNÁ FÁZA

Prípravná fáza pozostáva z workshopu tvorivej dramatiky. Táto časť zároveň slúži aj ako inšpirácia pre prácu s umeleckým textom rovesníkov alebo starších žiakov, ktorí budú organizátormi a realizátormi happeningu pod vedením dospelých (učitelia, vychovávatelia, dobrovoľníci).

Obsahuje:

Didaktickú analýzu rozprávky s cieľom profilovať témy a aktivity happeningu, ktoré zodpovedali vekovej kategórii realizátorov a účastníkov happeningu (pozri kapitolu analýza knižných textov)

Vytvorenie pracovných tímov:

1. *tím manažmentu a komunikácie s vedením ZŠ a p. učiteľkami/ vychovateľkami* (v súlade s GDPR)
2. *marketingový tím* – zabezpečenie oznamu na web stránkach škôl (VŠ, ZŠ), reklamy pred a po realizácii happeningu, nahrávanie videa, fotenie, spravodajský článok a videoreportáž z happeningu
3. *tím materiálnej kreativity* – príprava rekvizít a materiálnej výbavy pre účastníkov happeningu
4. *tím umeleckej kreativity* – príprava umeleckých činností pre účastníkov – literárne, výtvarné, hudobné, tvorba loga a sloganu happeningu a reklamného hudobného popievku
5. *tím pohybovej kreativity* – príprava tanečných kreácií
6. *tím edukačných presahov* – diagnostikovanie, overovanie, príp. korigovanie vzdelávacej a výchovnej (kognitívnej a afektívnej) zmysluplnosti pripravovaných aktivít,

Výslednými výstupmi workshopu je vytvorenie niekoľkých klubov, v ktorých sa tvorivé aktivity realizujú s účastníkmi happeningu. Ich podstatou je vytvorenie príjemnej hravej atmosféry, ktorá knižné dielko prezentuje v rôznorodých činnostiach, ktoré rozvíjajú emocionálne – empatické prežívanie a odкрývajú nové poznanie (rozvíjajú emocionálnu a kognitívnu stránku dieťaťa).

REALIZAČNÁ FÁZA:

Deti majú možnosť si slobodne a spontánne vybrať happeningový klub a pridať sa k jeho aktivitám v priestoroch interiéru ZŠ a exteriéru ZŠ.

1

1 KLUB – Vlnka nás tam zavedie (trasa je vyznačená rozmotaným kľbkom vlny)

Študentky VŠ - spev a hranie (husle, gitara, flauta, Orffove nástroje) nápevku – deti sa spontánne pripájajú k jednoduchej melódii a textu spevom a pohybom – napokon vytvárajú hada, ktorý sa má trasu popri všetkých happeningových kluboch.

2

2 KLUB – Vlnka nevluka – Čo by to mohlo byť? (hra so zástupnou rekvizitou)

Deti si vyberajú kúsok vlny rôznej dĺžky a farby. Pantomimicky stvárňujú svoju predstavu, čím všetkým by kúsok vlny mohol byť (had, dážďovka, špageta, vlas, korenie, liana, chvost, náhrdelník....).

3

3 KLUB – Meriame a prepočítavame

Deti kúsky vlny merajú, prepočítávajú jednotkové miery, porovnávajú dĺžku, škálujú.

4

4 KLUB – Bombulkový obraz

Deti vytvárajú farebné bombulky z vlny – rôznych veľkostí a farieb. Na látkovú nástenku pripevňujú a vytvárajú obraz.

5

5 KLUB – Guľatá zemeguľa

V obrovskej škatuli sú umiestnené prírodné objekty – kamene - okrúhliaky, šišky, gaštany, guľaté ovocie. Cez malé otvory deti hmatom hádajú, čo majú v ruke. Potvrdzujú tézu, že v prírode je základným tvarom zaoblenie a nenájde v nej pravý uhol.

6

6 KLUB – Škôlka plná hádaniek

Úlohou detí je hodiť kockou a na základe padnutého čísla preskákať v škôlke na políčko s daným číslom. Pod každým políčkom sa skrýva hádanka, ktorú dieťa musí uhádnuť.

7

7 KLUB – Bombulkova kniha

Čítame úryvky z knihy spoločne s deťmi a rozvíjame s nimi nové príhody Guľka Bombulka.

8 KLUB Bombulkove reťazenie

Počas celého happeningu – za zvládnutie jednotlivých stanovišť – budú deti dostávať kúsky vlny rôznej farby. Tieto si budú odkladať a v závere si z nich spoločne vytvoríme Gulka Bombulka. Deti zväzujú kúsky vlny, merajú celkovú dĺžku, namotávajú 2 kľbká z dvoch strán... nielen Bombulko, ale aj jeho kamarát. Katarzné vyústenie do jedného z posolstiev – vzájomnou pomocou spolu zvládneme viac.

9 KLUB Čitateľský kútik

Deti čítajú príbeh, zdieľajú medzi sebou zážitky o prečítanom, vyrábajú záložky do knihy so zápisom, čo ich v príbehu zaujalo.

10 KLUB Tanec s knihou

Deti sa pridávajú k hudobno-tanečným prvkom študentiek VŠ. Knihy sú ich tanečnými partnermi. Varianty: tanec inšpirovaný situáciou v príbehu, tanec s Gulkom Bombulkom, tanec pre Gulka Bombulka.

INŠPIRATÍVNE METODICKÉ NÁMETY NA PODPORU ČITATEĽSKÉHO ZÁUJMU

V tejto časti vám predstavujeme ďalšie metodické námety so všeobecnými inštrukciami, ktoré neboli súčasťou uvedeného programu, ale vznikli ako jeho inšpiratívny dôsledok. Koncept aktivít, ktoré následné metodické listy ponúkajú, je flexibilný v zmysle vlastného časového a termínového určenia. Uvedené aktivity môžu prebiehať v rôznom časovom projektovaní, dokonca aj krátkom (10 – 15 minút). Námety na aktivity sú cieľené do responznej fázy procesu čítania (t.j. po prečítaní diel ako kognitívno-emočná reakcia detských čitateľov).

Cieľom následných aktivít je rozvíjanie tzv. mäkkých/ interpersonálnych zručností, ktoré dostávajú prioritné postavenie vo vzdelávaní v blízkej budúcnosti:

- komunikačné zručnosti a schopnosti, komunikatívnosť - verbálna i neverbálna (rozvíjanie inteligentnej konverzácie)
- individuálne a skupinové vedenie tímu
- strategické myslenie, koncepčné myslenie
- organizačné schopnosti a zručnosti
- schopnosť nadväzovať a udržiavať kontakty (konektoring)
- kreatívne myslenie, predvídavosť
- adaptabilita a odolnosť voči stresu (rezilientné schopnosti)
- asertívny prístup v diskusných častiach aktivít
- tímová spolupráca
- schopnosť sebareflexie, empatie a samostatnosti

Námety rešpektujú princíp nasledovania dospelých modelových vzorov.

Konajme a správajme sa navonok tak, ako to vyžadujeme a očakávame od detí. Neučme ich to, nevysvetľujme, deti sa k nášmu konaniu pridajú.

METODICKÝ
LIST II

Spravodajská pletenka alebo knižná pavučina (Knihopavučina)

Čitateľ dostáva rolu spravodajcu/korešpondenta, ktorý si pripraví krátky výstup na tému, ktorá ho zaujala pri čítaní knihy. Následne pokračuje krátkou voľnou diskusiou s publikom (v kolektíve svojej triedy, inej triedy alebo špeciálne určeného publika). Dôležitosť kladieme aj na rôzne publikum a prostredie, kde má možnosť detský čitateľ nadobudnúť nové skúsenosti a rozvíja vyššie uvedené schopnosti a zručnosti.

Úroveň 1 – sieťovanie tried v jednom ročníku – spravodajca má svoj výstup vo vlastnej triede a iných triedach toho istého ročníka.

Úroveň 2 – sieťovanie tried naprieč 1. stupňom – spravodajca prezentuje v ďalších triedach v rámci 1. stupňa.

Úroveň 3 – sieťovanie tried 1. a 2. stupňa – spravodajca prezentuje v iných triedach 2. stupňa.

Postupnosť prechádzania jednotlivými úrovňami zabezpečí získavanie sebavedomia v komunikácii so širším počtom poslucháčov, učí verejnému prejavu pred menej až neznámym publikom. Rovnako publikum rozvíja zručnosť počúvania s porozumením a rešpektovanie pravidiel diskusie.

Variant 1 – sieťovanie podľa času. Určíme časový termín, napr. týždeň spravodajcov – podľa dohody učiteľov – facilitátorov, v ktorom vznikne priestor na účasť ko-rešpodentov v rôznych triedach naprieč ročníkmi.

Variant 2 – sieťovanie podľa témy. Čitateľom, t.j. spravodajcom ponúkame niekoľko tém na výber (napr. SLOVO, ČAS, PSY, VYNÁLEZY, LENIVOSŤ...).

Variant 3 – asociačné sieťovanie. Spravodajca pred určitým publikom realizuje svoj výstup s diskusiou. Následne prebehne výzva, či poslucháči majú vo svojom čitateľskom repertoári prečítanú knihu, ktorej témy u nich asociačne rezonujú. Takto sa spontánne môžu objaviť ďalší potenciálni spravodajcovia.

Knihotéka dospeláka v škole alebo knižožitie (Čitateľský život dospelých vzorov)

METODICKÝ
LIST 12

Námet aktivity je založený na **kooperácii pedagogických a nepedagogických pracovníkov školy**, ktorí sú ochotní zdieľať svoje čitateľské skúsenosti a rozprávať o svojom „čitateľskom živote“ v triedach, školských kluboch alebo krúžkoch. Rozhovory o knihách obohacujú detských čitateľov o priame svedectvo významu čítania rôznorodého spektra textov.

Dohodnime sa vopred s dospelým hosťom – dobrovoľníkom (riaditeľ ZŠ, učiteľ iného vyučovacieho predmetu, správca IKT učebne, kuchárka zo školskej jedálne) na termíne a na krátkom prezentovaní jeho čitateľského života s niekoľkými ukážkami.

Príklad dobrej praxe: pani riaditeľka ZŠ prišla medzi žiakov – čitateľov na vyučovaciu hodinu s košíkom kníh a tlačovín, ktoré sú nevyhnutné pre jej životné fungovanie, ale aj vyplňanie voľného času. V jej knižnom koši bola kuchárska kniha, občiansky zákonník, beletria a krížovky. Takýto typ stretnutí má niekoľko benefitov – prispieva k vytváraniu priateľskej školskej klímy, vzájomnému rešpektovaniu, generačnému porozumeniu a čitateľskému podnecovaniu.

Tučný regál alebo knihohity (Reklamná polička v knižnici)

METODICKÝ
LIST 13

Knižnica (triedna alebo školská) sa transformuje na **priestor marketingovej stratégie** samotnými čitateľmi. V určitých časových periódach (každý mesiac/ štvrťrok) dobrovoľne vytvorený 5-členný marketingový tím organizuje výber a ponuku kníh s reklamnými aktivitami na určitú tému. Súčasne ponuku vytvárajú podľa vhodnosti vekovej kategórie.

Princíp spočíva v rovesníckej aktivizácii motivovania k čítaniu. Marketingové tímy získavajú prehľad o knižných tituloch, čím sa automaticky spúšťa medzi nimi diskusia o knihách (obsah, autori, žáner, veková vhodnosť). Táto stratégia vytvára priestor na rozvíjanie kreativity pri tvorbe reklám a zároveň pragmatickému pochopeniu funkčnosti reklamy ako komunikačného marketingového nástroja v zmysluplnom účelovom zacielení. Učiteľ alebo vychovávateľ je v role facilitátora.

Maľovaná šupa

(výtvarné miniatúrne diela inšpirované knihami)

Čitateľ kreslí/maľuje na **malý formát výkresu** (napr. pohľadnica) „**výtvarnou rečou**“ významové posolstvo prečítanej knihy. Nemáme na mysli ilustráciu k dielu. Každé dielko čitateľa je jeho originálnou výtvarnou výpoveďou. Táto metóda rozvíja chápanie a používanie symbolického jazyka dvoch druhov umenia – slovesného a výtvarného.

Čitatelia výtvarným spôsobom vyjadria hlavné posolstvo knihy. Proces tvorby vyžaduje od čitateľov dedukovať, čo je v knihe najdôležitejšie a následne stvárať ľubovoľne zvolenými výtvarnými technikami. Na zadnú stranu „výtvarného dielka“ môžu (nemusia) napísať významové posolstvo knihy slovným vyjadrením alebo vypísať myšlienku, ktorá ich oslovila. Aktivita je zameraná na rozvíjanie tzv. umeleckého myslenia, chápanie symbolickej reči vo vzájomnej syntéze jednotlivých druhov umenia.

Varianty prezentácie miniatúrnych umeleckých diel:

- Vzájomná darčeková výmena v skupine čitateľov ako inšpirácia k prečítaniu knihy.
- Obdarovanie iných ľudí, ktorému čitateľ venuje svoju priazeň a pozornosť.

Spisovateľova stena slávy alebo

Bilboard spisovateľovej slávy

Čitatelia (individuálne/ vo dvojiciach/v skupinách) výtvarne stvárnajú obsahové významy a myšlienky z knižných diel od jedného autora. Grafická a vizuálna reprezentácia môže obsahovať fotografie, texty, kresby, maľby, umeleckým písmom písané názvy autorových diel, myšlienok. Ide o tvorbu koláže v dizajnovaní veľkoformátového diela, ktorý by mal upútať pozornosť aj z väčšej vzdialenosti. V hre je aj výtvarné učenie sa kompozičnej stavby výtvarného diela a vzájomné pochopenie súvislostí v kompozičných štruktúrach slovesných diel.

K reflexii programu „Čítame s deťmi, čítame deťom“

V následných bodoch hodnotíme možnosti a prínosy programu:

- cesty domáceho a školského čítania sa často krížili (čo je v bežnej praxi zriedkavé);
- predčítavania, spoločné čítania kníh, debaty, hry s pozvanými hosťami umožnili rôznorodé formy prežívania čítaných kníh a vytvárania asociácií spojených s príjemným zážitkom;
- intergeneračný princíp programu poskytoval významný dobrovoľnícky priestor pre aktívnu a zmysluplnú realizáciu staršej generácie;
- zažívanie zábavy a radosti z čítania;
- dialógy s umelcami, ktorí sa dobrovoľne zúčastnili programu, formovali nový pohľad u detských čitateľov v chápaní umeleckého textu (didaktické riadenie nahradili hrové aktivity s posolstvami a asociáciami významového obsahu knižných diel);
- aktivity vytvorené na základe literárnych situácií uviedli detských čitateľov komplexného labyrintu pre hľadanie rozhodnutí;
- realizovalo sa hrové a prirodzené odkrývanie symboliky literárneho slova;
- pomáhal nájsť deťom životný etický rámec, morálny kompas prostredníctvom kníh.

„Tento typ čitateľských programov založený na živom čítaní prináša dynamickosť, otvára tvorivosť, poskytuje okamžité odpovede na ako a prečo. Otvára bránu miliónom možností vnímania metafor, symbolov. Rozvíja tvorivý svet fantázie detí jedinečným spôsobom.

Živé čítanie, hoci aj toho istého textu či krátkeho úryvku, je pre dieťa najrýchlejšou cestou pochopenia a uchopenia pestrosti pohľadov na rovnakú vec. Košatí vnímanie a búra hranice rozvoja.“

Mgr. Art Igor Šimeg (herec, režisér, vysokoškolský pedagóg, scenárista)

„V žiadnej dobe, v žiadnom okamihu bytia nesmieme spochybniť význam knihy v živote dieťaťa. Vzťah ku knihe je základ, na ktorom môže dieťa postaviť pevné múry tvorivého vnímania, empatie, ľudskosti, zdravé emočné reakcie a v neposlednom rade na týchto „knížnych základoch“ je dieťa v dospelosti schopné vytvárať, predstavovať si, konštruktívne hodnotiť. Udržateľnosť knižnej gramotnosti považujem za mimoriadne dôležitú, predovšetkým v dnešnej dobe, kedy sa zážitky menia na niečo virtuálne - nereálne, neexistujúce, nezdravé, neprínosné, neadekvátne a hlavne nebezpečné. NEdovoľme to.

Zážitok z prečítania knihy, zažiť, mať vlastnú skúsenosť, empíriu, vnem je jedným z kľúčových obsahov knižných programov. Čitateľský program je jedinečný tým, že premieňa knihu na zážitok. Vytvára k nej vzťah, stopu, prostredníctvom ktorej si dieťa spomenie na dané knihy a emócie, ktoré pri zážitkovom čítaní prežilo. A tie emócie boli skutočné a „čitateľné"! Podstatou programu bolo od prvého momentu napĺňanie pekného, hravého, nenásilného, veselého vzťahu dieťaťa ku knihe.

A takýto vzťah má výrazný vplyv aj na duševné zdravie dieťaťa.

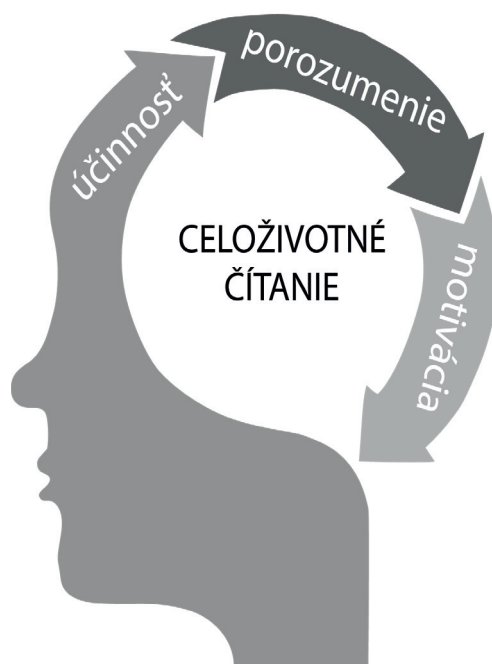
Pre dnešný svet je veľmi dôležité vidieť šťastné dieťa s knihou v ruke !!! Ďakujem za možnosť byť súčasťou.“

Mgr. Art Barbora Špánková, PhD. (herečka a vysokoškolská učiteľka AKU BB)

„Umenie napredovania spočíva v tom, že začneme.“ Mark Twain

Umenie nás učí vnímať svet mimo každodennú všednú realitu.

Vychádza z nášho vnútra, vzniká na základe citu a robí nás ľudskejšími.

ZÁVER

„*Knihy sú najkrajší spôsob zabíjania času*“, povedal svojho času Josef Fousek, český spisovateľ, fotograf a básnik. Dnes, keď je čas veľmi vzácnou komoditou, možno tvrdiť, že čítaním mína čas väčšinou ten, kto je náruživým čitateľom. V súčasnosti máme veľké množstvo gramotných ľudí, ale nie všetci z nich sa stanú čitateľmi. Málo tiež dbáme o kultivované čitateľstvo detí a mládeže.

A pritom čítanie kníh nám pomáha hlbšie poznávať, cítiť, prežívať svoj život, svet i dobu, v ktorej sa práve nachádzame. Gramotnosť detí sa v súčasnosti rozvíja už na začiatku predškolského veku. Schopnosť čítať sa stala takou samozrejmosťou, že sme postupom času začali zanedbávať pravú podstatu čítania v zmysle odкрývania bohatého konotačného priestoru. Priestoru, v ktorom sú ukryté zážitky a hodnoty pre žitie samotné.

Je na čase, aby sme svoju pozornosť väčšmi upriamili na detské čitateľstvo a kultúru čítania. K tomu nepatrí len rozvíjanie čitateľskej gramotnosti, ale aj rozvíjanie schopnosti „hlbšie vnímať“ a kultivovane spracovávať literárny text. Umenie nás učí vnímať svet mimo každodennú všednú realitu. Vychádza z nášho vnútra, vzniká na základe citu a robí nás ľudskejšími. Bez neho by z nás boli iba stroje.

Táto metodika má ambície pomôcť všetkým, ktorým na detskom čitateľstve záleží. Jednotlivé metodické listy naznačujú, ako naladiť deti na čítanie prostredníctvom hier a tvorivých aktivít. Dávajú návod na to, ako sa s deťmi o knihe slobodne porozprávať a prostredníctvom príbehu sa pozabávať. Poukazujú na to, že kvalitná detská literatúra sa deťom prihovára, hlbokými myšlienkami ich inšpiruje a poučí. Metodické listy končia reflexiou v podobe podnetných otázok, ktoré deti vedú k hlbšiemu prežívaniu a vlastnému pochopeniu príbehu. Želáme vám veľa podnetov a inšpirácií pri čítaní a využívaní tejto publikácie.

Vedúca riešiteľka projektu VEGA 1/0455/18 a autorky metodiky

Prehľad čitateľských programov

Názov programu:	Cieľ programu:	Koncept programu:
Celé Slovensko číta deťom (Slovenská republika)	Podnietenie morálneho, emocionálneho a psychického vývoja detí a mládeže. Vytvorenie návyku systematického čítania.	Čitateľský program pozostáva z aktivít, kedy deťom čítajú rôzni hostia. Sú to významné osobnosti pre mesto a región (spisovatelia, herci speváci, športovci), ktorí majú záujem prečítať úryvok z vybraných kníh, po dobu 4 až 5 minút... Program je obohatený hudobnými vystúpeniami umelcov, prípadne žiakov navštevujúcich základnú umeleckú školu. Časový rozsah programu je raz ročne počas 7 dní určeného mesiaca – zväčša prvý júnový týždeň. Program prebieha na rôznych miestach ako sú: knižnice, galérie, koncertné sieni, detské oddelenia v nemocniciach, v ústavoch sociálnych služieb pre choré deti a detské domovy. http://www.celeslovenskocitadetom.sk/sk/
Noc s Andersenom (Slovenská republika)	Posila čítania detí počas právkovej noci, ktorej súčasťou je množstvo zábavných aktivít.	Čitateľský program si prispôbuje každá škola a knižnica individuálne, čím vytvorí originálny program pre podporu čítania. Zmyslom programu je čítanie kníh, kedy pozvaní hostia (primátori, starostovia, umelci, majstri ľudových remesiel a rôznych profesií) v spolupráci s knižníkmi čítajú deťom. Niektoré mesta vykonávajú aktivitu, kedy sadia stromčeky „rozprávkovníky“, ktoré sú symbolom novej bohatej úrody detských kníh a rozprávok. Program prebieha vždy na začiatku marca, resp. prvý deň v marci, v piatok, s dátumom najbližším ku dňu narodenia dánskeho rozprávkaru – Hansa Christiana Andersena. Program prebieha v rámci verejných knižníc, školských knižníc a škôl.
Čítajme si (Slovenská republika)	Podpora rozvoja čítania detí cez zaujímavú aktivitu, ktorá podnieti deti k čítaniu, ktoré v dnešnej dobe nahrádzajú moderné technológie.	Čitateľský program je postavený na čitateľskom maratone, ktorý prebieha počas šiestich hodín (9.00 h – 15.00 h) O 9.00 h je štart, kedy začína čítať prvé dieťa časť vybranej knihy. Po dočítaní pokračuje ďalšie dieťa, ktoré číta druhú časť. Tento proces prebieha do konca prečítania knihy. Keď ju dočíta, pokračuje ďalší čitateľ ďalšou stranou a rovnako sa postupuje až do konca knihy. Po dočítaní je možné knihu čítať ešte raz alebo čítať inú vybranú knihu. Tento program má vyhradenú vekovú hranicu, kedy sa čitateľského maratónu zúčastňujú predovšetkým základné školy, prípadne čitateľa do 18 rokov. Programu sa zúčastňujú aj externé subjekty súvisiace s konkrétnym mestom, obcou. Program prebieha na vyhradených miestach miestnych, prípadne školských knižniach, centrách voľného času alebo v kníhkupectvách.
Zázračný oriešok (Slovenská republika)	Prezentovať a klásť dôraz detskej literatúre rôznymi špecifickými spôsobmi práce s písaným slovom. Cez knihy priťahovať detskú pozornosť cez, ktorú sa vzbudí záujem detí o čítanie a literatúru a súčasne vytvoriť príležitosť pre plnohodnotné trávenie voľného času.	Čitateľský program je založený na návšteve Slovenského rozhlasu v Bratislave, kedy sa deťom približujú rozhlasové rozprávky. Program ponúka nahliadanie na spracovanie rozprávky vo všetkých jej podobách: literárnej, rozhlasovej, výtvarnej a televíznej. Program pozostáva zo súťaže o najlepšiu monologickú rozhlasovú rozprávku a súťaže o najlepšiu rozprávkovú rozhlasovú hru. Súťaž posudzuje odborná porota a porota zložená z detských čitateľov knižnice. Program obohacuje množstvo aktivít (rozhovory s tvorcami rozhlasových rozprávok, tvorivé dielne s ilustrátormi, divadelné predstavenia, koncerty, expozície, slávnostné galavečery). Do programu je zapojené veľké množstvo subjektov ako sú: rozhlasoví pracovníci, spisovatelia, ilustrátori, vydavatelia, zástupcovia kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií, rodičia, učitelia, pracovníci knižníc. Program je určený žiakom od 6 do 12 rokov. Časový rozsah programu je určený každé dva roky v rámci štyroch stanovených dní daného roka. Miesto konania je v Slovenskom rozhlasu v Bratislave.

Názov programu:	Cieľ programu:	Koncept programu:
Dni detskej knihy (Slovenská republika)	Zaujať deti k čítaniu a motivovať ich k pravidelnej návšteve knižnice. Umožniť priamy kontakt s knihou v jej tlačenej podobe a súčasne vytvoriť možnosť k osobnému poznávaniu autorov, vydavateľov a ilustrátorov.	Čitateľský program je založený na 30 až 40 podujatiach a výstav, ktorých sa zúčastňujú osobnosti detskej literatúry a ilustrátori. Program pozostáva z aktivít, kedy sa žiaci priamo stretávajú s knihami, resp. jej tlačenu podobou a súčasne sa stretávajú a spoznávajú autorov detských kníh, ilustrátorov a vydavateľov. Čitateľský program je určený čitateľom materských a základných škôl. Program prebieha v rámci troch stanovených dní v roku na rôznorodých miestach, priamo v knižniciach, materských a základných školách.
Stretnúť knihu každý deň (Slovenská republika)	Podnietiť záujem dnešnej generácie o knihy a čítanie, propagovať detskú literatúru cez rozličné neobvyčajné formy spracovania, motivovať deti k čítaniu a dať deťom príležitosť kultúrneho trávenia voľného času pre širokú verejnosť.	Program na podporu čítania je zostavený z aktivít, kedy čitatelia majú príležitosť sa stretnúť s cennými dielami dnešnej slovenskej literatúry cez aktivity s literatúrou a priamy kontakt s jej tvorcami. Súčasťou projektu sú zaujímavé podujatia ako: besiedky, tvorivé čítania, herecké predstavenia, workshopy, tvorivé dielne, súťaže a výstavy, autogramiády, predstavovanie autorov, ilustrátorov i vydavateľov. Program je určený detským a dospelým čitateľom, resp. širokej verejnosti. Časový rozsah programu je každé dva roky, v rámci jedného dňa prebiehajúci na netradičných miestach daného mesta (napr. kultúrne inštitúcie, hotely, pešia zóna, park, a pod.)

Zdroj: Intervenčné programy na rozvíjanie čítateľstva žiakov mladšieho školského veku - diplomová práca Bc. Aneta Strišovská [Mgr. Lýdia Simanová, PhD.]

LITERATÚRA

BABIAKOVÁ, S., KASÁČOVÁ, B. 2019. „Reading preferences’ analysis of slovak younger learners“ In Proceedings include at ICERI 2019 conference pp. 1356-1363. Sevilla/Spain : IATED, 2019, ISBN: 978-84-09-14755-7

BABIAKOVÁ, S. KASÁČOVÁ, B. 2019. Research into the phenomena of the child’s world. New trends, old challenges. Badanie zjawisk świata dziecka. Nowe trendy i stare wyzwania. In Eunomia = Rozwój zrównoważony - Sustainable development : zrównoważony rozwój jako determinanta badań w naukach technicznych, humanistycznych i społecznych : [czasopismo naukowe]. Raciborz : Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, No. 1 (96) (2019), pp. 131-143. ISSN 1897-2349.

BABIAKOVÁ, S. 2016. Jazyková a literárna gramotnosť v materskej a základnej škole. Banská Bystrica: PF UMB, 2016. ISBN 978-80-557-1132-4.

BROŽÍK, V. 2003. Hodnoty a svet hodnôt. In Hodnotové aspekty súčasného sveta, Nitra, IRIS, 2003, s.13-28. ISBN 80-89018-57-2

BUBENÍČKOVÁ, P., ČUŘÍN, M., ZACHAROVÁ, A., VÍŠKA, V. 2011. Kontexty čtenářství a čtenářské gramotnosti. Hradec Králové: GAUDEAMUS. ISBN 978-80-7435-165-5.

ČEŇKOVÁ, J. a kol. 2006. Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury. Portál. Praha 2006, ISBN: 80-7367-095-X

Dohovor o právach dieťaťa, 1989. [online]. [cit. 2020-03-20]. Dostupné na: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/narodne-koordinacne-stredisko/dohovor-pravach-dietata.pdf>

COLLINS, C. 2004. Growing Readers, Stenhouse Publishers Portland, Maine, ISBN1-57110-373-2

DZADÍKOVÁ, L. 2016. Dvaja jubilanti Ľubomír Feldek a Botafogo. In: Bibiana- revue o umení pre deti a mládež. R-23, č. 3/2016

ERIKSON, H.E. 2002. Dětství a společnost, Vydavatelství Argo, ISBN 8072033808

GÁLIK, S. In: KUDLÁČOVÁ, B., RAJSKÝ, A. 2012. Európske pedagogické myslenie (od moderny k postmoderne po súčasnosť), 95-97

GÁLIS, T. 2004. Dieťa za knižným pultom: viacej agresivity, prosím... Z rozhovoru so Zuzanou Stanislavovou o problematike výskytu agresie v detskom čítaní. In: Hospodárske noviny [online] publikoval dňa 25.6.2004. [cit. 2020-01-30]. Dostupné na: <https://hnporadna.hnonline.sk/civilizacia/39280-dietta-za-kniznym-pultom-viacej-agresivity-prosim>

GERŽOVÁ, J. 1999. Slovník svetového a slovenského výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia. Trnava: Dobrá kniha. ISBN 8096828304.

GUTHRIE, T.J. a kol. 2007. Contribution of concept-Oriented Reading Instruction to knowledge about interventions for motivations in reading. Educational Psychologist, 42, 237-250

HAJKO, D. 2003. K premenám civilizačno-kultúrnych hodnôt v období globalizácie. In: Hodnotové aspekty súčasného sveta. Nitra, 2003, Iris. ISBN 80-89018-57-2

- JURINA, J. 2002. Život v postmodernej spoločnosti. Bratislava : DaVel, 87 s. ISBN 80-900931-9-1
- KASÁČOVÁ, B. a kol. 2017. Deti na prahu vzdelávania. Výskumné zistenia a pedagogické inšpirácie. Banská Bystrica : Belianum, 2017. 302 s. ISBN 978-80-557-1292-5.
- KIRSCH, I. et al., 2002. [online] OECD, [cit. 2020-01-30]. Dostupné na: https://www.researchgate.net/profile/Christian_Monseur/publication/44832461_Reading_for_change_Performance_and_engagement_across_countries_Results_from_PISA_2000/links/02e7e51a5045a5b1c6000000/Reading-for-change-Performance-and-engagement-across-countries-Results-from-PISA-2000.pdf
- KONČEKOVÁ, L. 1997. Kniha versus dieťa. Výsledky prieskumu záujmových aktivít detí mladšieho školského veku so zameraním na čítanie. In: Bibiana. Roč. 3-4, 1997, s.3-8
- KOPÁČIKOVÁ, J., HRDINÁKOVÁ, L., GAŠPAROVIČOVÁ, A., 2011. Čítanie mládeže v Slovenskej republike. Interpretácia výsledkov výskumu. Slovenská asociácia knižníc. Košice. ISBN: 978-80-8143-001-5
- KUDLÁČOVÁ, B., RAJSKÝ, A. (eds.) 2012. Európske pedagogické myslenie (od moderny k postmoderne po súčasnosť). Vydavateľstvo Trnavskej univerzity, Trnava, 2012. ISBN 978-80-8082-574-4
- KULKA, J. 2008. Psychologie umění. Praha: Grada Publishing
- LEDERBUCHOVÁ, L. 2002. Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie. Jinočany: H&H, 2002.
- LEPILOVÁ, K. 2014. Cesty ke čtenářství, Vypávejte s námi, Edika, Brno, ISBN 978-80-266-0112-8
- LYOTARD, J. F. 1999. O postmodernismu. Preložil J. Pechar. Praha : Nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR Filosofie, 1999
- OBERT, V. 2002. Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa. Nitra: Aspekt, 2002. ISBN 80-88894-07-7.
- POTOČÁROVÁ, M., BARANYAI, L. 2012. Rodina a výchova In. Kudláčová, B., Rajský, A., Európske pedagogické myslenie (od moderny k postmoderne po súčasnosť), s. 128-129
- RUSŇÁK, R. 2008. Moderná rozprávka a jej detská recepcia. Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-8068-799-1
- RUSŇÁK, R. 2009. Svetová literatúra pre deti a mládež v didaktickej komunikácii. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, 2009. - 203 s. - ISBN 978-80-555-0071-3.
- RUSŇÁK, R. 2017. (Ne)samozrejmé kapitoly z literatúry pre deti a mládež. Prešovská univerzita v Prešove, Prešov. 2017. ISBN 978-80-555-1811-4
- SIROVÁTKA, O. 1985. Současná česká literatura a folklór. Academia Praha, 1985
- STOLIČNÝ, P. 2002. Detská literatúra a internet. In: O zážitkovosti a funkčnosti v literatúre pre deti a mládež. Prešov: Náuka, 2002. ISBN 80-89038-17-4. s. 181
- MUDr. STRÁNSKY, J. 2020. [online] [cit. 2020-01-30]. Dostupné na: https://www.datalan.sk/tmp/asset_cache/link/0000028230/eduNEWS_2_2016_webFINAL.pdf

SULLIVAN, A. & BROWN, M. 2013. Social inequalities in cognitive scores at age 16: The role of reading, Centre for Longitudinal Studies, Institute of Education, University of London

ŠIMON, L. 2007. Úvahy o čítaní alebo Kto dnes číta, čo a prečo?. In: Knižnica. Roč. 8, č. 11-12, s. 27-35

TOMAN, J. 1999. Dětské čtenářství a literární výchova. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 1999

TYSON, M. 2016. [online] [cit. 2020-01-30] Dostupné na: <https://www.svetgramotnosti.cz/Clanek/2/ctenarska-kultura-na-skolach>

VRÁBLOVÁ, T. 2017. Čítame, počúvame, vnímame v priestore knihy, BIBIANA, medzinárodný dom umenia pre deti – Centrum detskej literatúry, čítania a SK IBBY a OZ FANFÁRY, Bratislava

WIGFIELD, A., GUTHRIE, J.T. 1997. Relations of Children's Motivation for Reading to the Amount and Breadth of Their Reading, A. Journal of Educational Psychology Copyright 1997 by the American Psychological Association, Inc. 1997, Vol. 89, No. 3, 420-432

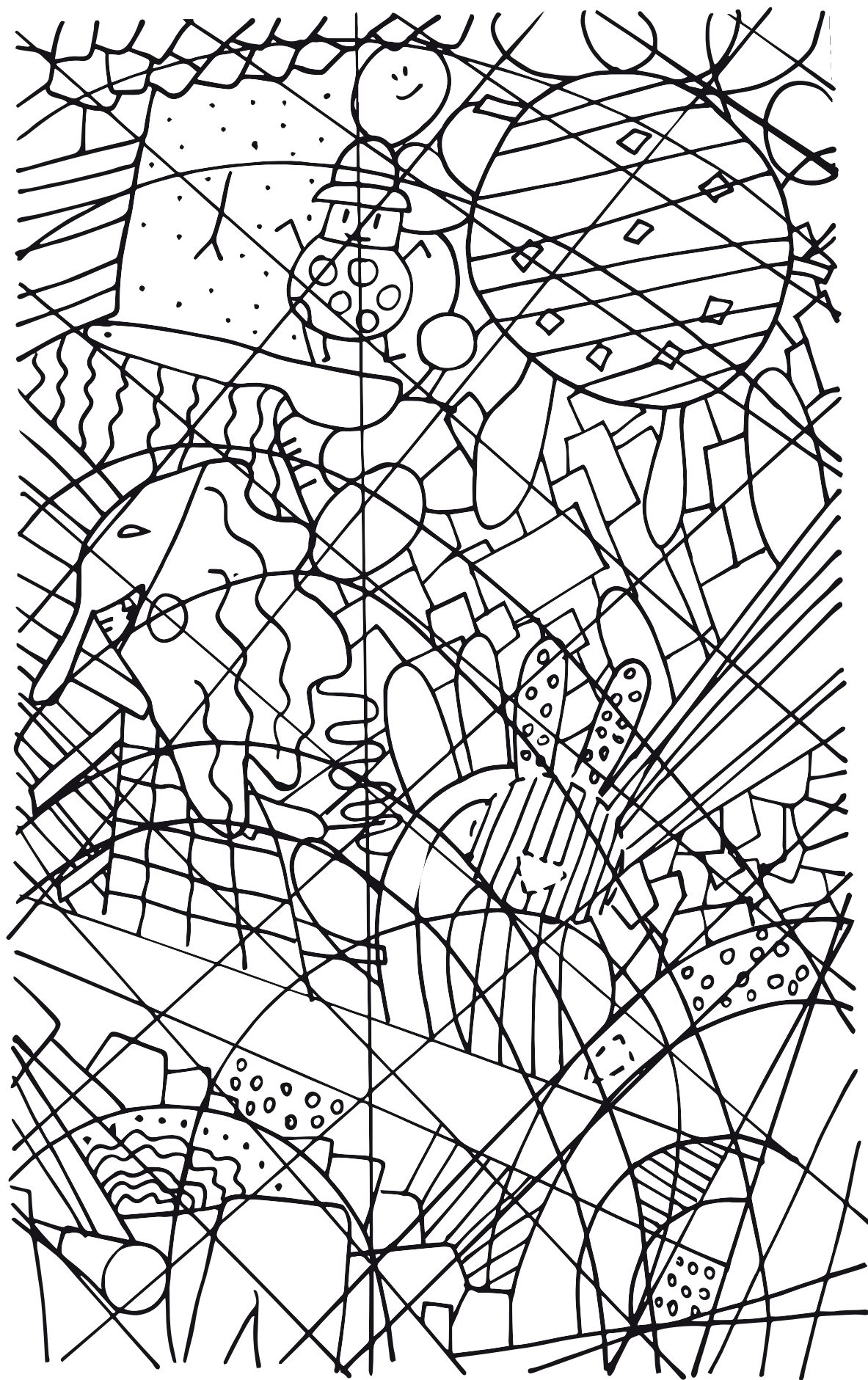
WILHELM, J.D. 2017 [online] [cit. 2020-01-30] Dostupné na: <https://www.edutopia.org/article/benefits-reading-pleasure>

WILHELM, J.D., and SMITH, M.W. 2016. The power of pleasure reading: What can we learn from the secret reading lives of teens. English Journal, 105 (6) [online] [cit. 2020-01-30] Dostupné na: <http://www.ncte.org/librry/NCTEFiles/Recources/Journals/EJ/2056-jul2016/EJ1056Power.pdf>

WILKINSON, S. 2015. Literature Review: The impact of reading for pleasure and empowerment [online] [cit. 2020-01-30] Dostupné na: <https://readingagency.org.uk/news/The%20Impact%20of%20Reading%20for%20Pleasure%20and%20Empowerment.pdf>

ŽILKOVÁ, M. 1999. Dieťa v kontexte postmoderny: UKF Nitra, FF, Nitra, 1999, ISBN.80-8050-223-4

Názov: Čítanie a čitateľstvo slovenských detí
Metodika na podporu čitateľstva žiakov v mladšom školskom veku

Autori: Mgr. Zuzana Kováčová Švecová, PhD.
Mgr. Lýdia Simanová, PhD.

Recenzia: PaedDr. Brigita Lehoťanová, PhD.

doc. PaedDr. Simoneta Babiaková, PhD.

Jazyková korektúra: Mgr. Radka Cachovanová, PhD
Grafika a návrh obálky: Mgr. Radka Cachovanová, PhD.

Vydalo: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
ISBN 978-80-557-1706-7 (viazaný dokument)
ISBN 978-80-557-1715-9 (online dokument)